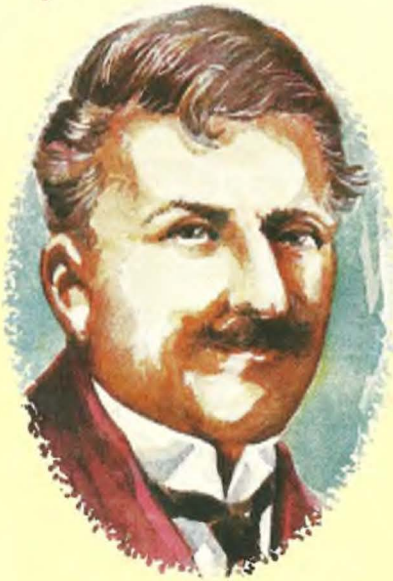
KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI: 1044

Cenap Şahabettin

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 112

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI: 1044

CENAP ŞAHABETTİN

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ · 112

Kapak düzeni: Salim ONAN

ISBN 975-17-0369-7
© Kültür Bakanlığı, 1989

Onay: 16.01.1989 tarih ve 928.1.190 sayı.
Birinci baskı
Baskı sayısı: 15.000
Sanem Matbaası — ANKARA

SUNUŞ

Servet-i Fünun devri edebiyatı, Batı tesirinde yeni bir kaynaktan beslenmeye başlamış olan edebiyatımızın sanat kaygısını ön plana aldığı edebiyattır. Bu nesil kendinden öncekilerden farklı bir şekilde yetişmiş, farklı mizaçlara ve zevklere sahiptir. Ayrıca istibdad dönemi, sanatçıların sanatları üzerinde tesirini gösteriyordu.

İşte bu neslin hem şiir hem de nesir sanatında ön planda gelen şahsiyetlerinden biri de Cenap Şahabettin'dir. Tevfik Fikret ile birlikte Cenap Servet-i Fünun edebiyatının şiir cephesini temsil ederler. Cenap'ın nesri de hemen hemen şiiri kadar, hattâ bazılarına göre şiirinden daha güçlüdür.

Son derecede alaycı bir tabiata sahip, dünya zevklerinden hoşlanan ve edebiyat dışında hiç bir şeyi ciddiye almayan Cenap aynı zamanda doktordur. Belki de mesleği ona inanılmaz bir gerçekçilik duygusu kazandırmıştır. Gerçekçilik ve fantezi ile alay Cenap'ın şiirinden çok nesrinin özelliğidir.

Cenap üzerinde yapılmış bazı incelemeler bulunmakla birlikte, devrinin bu gerçekten ilgi çekici şahsiyeti ciddi ve geniş bir araştırmaya muhtaçtır.

Cenap'ın eserlerinin de hepsi henüz yeni harflere aktarılmamıştır. Böylece diğer birçok yazarımız gibi Cenap da antolojilere giren birkaç yazısı ile tanınmaktadır.

Bu kitabı hazırlarken onun biyografisi ve sanatını inceleyen sayfalarda özellikle, Cenap hakkında ilk geniş biyografiyi yazmış olan Sadettin Ergun'un incelemesine baş vurdum. Eserlerinden seçmelerde ise onun parıltılı üslubunu aksettiren parçalar yanında, nasıl bir gözlemci olduğunu gösterenleri almaya özen gösterdim. Şiirlerinden ve nesirlerinden seçilenlerin dili bugünün okuyucusuna ağır gelir. Bu-

gün kullanılmayan kelimeleri sayfaların altında göstermek tekrarlara sebep olacağı ve dikkati keseceği için, onları kitabın sonundaki sözlükte vermeyi tercih ettim. Sadece kelimeleri değil, tamlamaları olduğu gibi alarak onları açıkladım.

Dilerim bu küçük kitap Cenap Şahabettin'in eserleri üzerinde de yeni bir ilgi uyandırır zira her şahıs ve her eser, ancak düşünce konusu yaptığımız, yeniden ele aldığımız zaman sırlarını açar ve bizi besleyecek yeni bir kaynak halini alır.

İnci ENGİNÜN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ V
CENAP ŞAHABETTİN'İN HAYATI 1
CENAP ŞAHABETTİN'İN EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ VE ESERLERİ 5
ESERLERİNDEN ÖRNEKLER 41
ŞİİRLER:
Son Arzu 42
Riyah-ı Leyal 43
Nısfü'l-leyl 45
Elhan-ı Şita 46
Bes ü Şekvâ 48
Yakazat-ı leyliyye 49
Riyah-ı mesa 51
Tekaza-yı üslûb 52
Unutulmayan Saniye 53
Temaşa-yı hazan 54
Münacât 57
Temaşa-ı leyal 58
Don Juan 60
El Sürmeyin Sakın 61
Senin İçin 62
NESİRLER:
Hac Yolunda'dan 63
Avrupa Mektupları'ndan 71
Kar 79
Felsefe-i Mizah 83
Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri'nden 88
Türk Askeri 88
Bir Neferin İhtisasatı 92
Galiçyadakiler 97
Bizim Tarihimiz 99
Iyd-ı Millî Münasebetiyle 103
Tiryaki Sözleri'nden 104

Ali Canip Bey'e Açık Mektup..... 110
Fikret Hasta..... 112
Reis-i Cumhurumuz..... 116
Şenlik intibaı..... 119
TİYATROLARI:
Körebe'den..... 121
Yalan'dan..... 124
BİBLİYOGRAFYA 131
SÖZLÜK 133

CENAP ŞAHABETTİN'İN HAYATI

Cenap Şahabettin'in de doğum tarihi, yazarlarımızın bir çoğu gibi kesin değildir. Kendisi 1286 veya 1287'de Manastır'da doğduğunu ifade eder[1] Genellikle 1870 Cenap'ın doğum tarihi olarak kabul edilmiştir.

Manastır'dan İstanbul'a gelişinin sebebi, babası Binbaşı Osman Şahabettin Bey'in Plevne'de şehit düşmesidir. Cenap üzerinde bu olayın derin bir tesiri bulunduğu anlaşılmaktadır. Babasının asker olması, sanıyorum onun askerliğe karşı ilgi duymasına yol açar. Birçok yazısında Cenap askerlerden saygı ve sevgi ile söz eder. Cenap, İstanbul'a annesi İsmet Hanım ile geldiğinde henüz altı yaşındadır, önce Tophane'deki Mekteb-i Feyziye'de okur, oradan Eyüp Rüşdiye-i Askeriye'sine girer. Bu okulun yıkılmasından sonra Gülhane Askerî Rüşdiye'sine giren Cenap orayı 1880'de bitirir. Kuleli'deki Tıbbiye İdadîsi'nde iki yıl okuduktan sonra Askerî Tıbbiye'nin beşinci sınıfına alınan Cenap zeki bir öğrencidir.

Bu yıllarda edebiyat ile de ilgilenir. Evleri Şeyh Vasfi'nin evine yakındır. Bu komşuluk ona Muallim Naci ile tanışma fırsatını verir. Onların tesirinde bazı şiirler yazar. İlk şiir kitabını *(Tâmât)* da yayımlar (1887). *Sebat* adlı bir dergi çıkarmaya teşebbüs eder.

Doktor yüzbaşı olarak Tıbbiye'yi bitiren Cenap (1889) devlet tarafından cilt hastalıkları üzerinde ihtisas yapmak üzere Paris'e gönderilir (1890). Orada dört yıl kalan (1890 - 1894) Cenap

1. *Süs Mecmuası*, NR. 23,17 Teşrin-i sani 1339/1923; İbnülemin Mahmud Kemal İnal *Son Asır Türk Şairleri*, 1969, s.230; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınevi c.3.

edebiyatla ilgilenir. *Süs* gazetesinde kendi biyografisiyle ilgili olarak yayınlanan yazısında bu konuyla ilgili olarak şunları kaydeder:

"O zaman bir taraftan Fransa'da naturalistlerin modası idi. Bir taraftan da Verlaine, Mallarmé modası idi. Mallarmé 'yi çok iyi anlayamıyordum. Verlaine çok sevmiştim. Fransız şairlerinin genç, yaşlılarıyla münasebette bulundum. Ezcümle Charles Kreren ile çok beraber bulundum."

Fransa'da bu yeni edebiyat akımlarıyla ilgilenmesi, ülkeye dönüşünde genç edebiyatçılar arasında Cenap'a bir yer sağladığı gibi şöhretine de yol açar.

Ülkeye dönüşünde ilk görevi karantina doktorluğudur. Görevi icabı Mersin ve Rodos'ta bulunur. 1986 'da Cidde'ye Sıhhıye Müfettişi olarak gönderilir. Cenap'ın Cidde'ye gidişi edebiyatımıza, en güzel seyahat hatıralarından birini *Hac Yolunda*'yı kazandırır. Bu eser Cenap'ın şiir kadar nesirde de ustalığını ortaya koyar.

Cidde dönüşü (1898) bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra yine Suriye'ye, Suriye Vilâyeti Sıhhıye Reisi olarak gider. 1908 'de Meclis-i Kebir-i Sıhhı azası ve Daire-i Umur-ı Sıhhıye Müfettişi olarak İstanbul'dadır.

1908 inkılâbı ile birlikte birçok edebiyatçımız gibi o da politika ile ilgilenir. *Tanin* ve *Hadisat*'da makaleler, "Dahhak-ı Mazlum" takma adıyla *Kalem* dergisinde mizahî yazılar yazar. Ayrıca *Servet-i fünun*, *İctihad* (1912) ve *Hak* gazetesinde de yazmaktadır. *Servet'i Fünun*'da Raik Vecdi adını da kullanmıştır.

Genç Kalemler mensupları ile Cenap arasında şiddetli münakaşa Ali Canip Yöntem ile aralarında uzun süren yazışmalara yol açtı. Cenap sadece yeni lisan hareketine cephe almakla kalmıyordu. Onun kadınlar hakkındaki yazıları da büyük tepkiler uyandırıyordu. Denilebilir ki Cenap'ın sivri denilebilecek, nükteden vazgeçemeyen dili ona birçok düşman kazandırıyordu. Cenap bir kısım makalelerini *Evrak-ı Eyyam*'da toplar (1915).

1917 yılında Cemal Paşa'nın himayesindedir ve ona övgüler yazar *Sabah* gazetesinde "*Suriye Mektupları*" yayımlanır. *Nesr-i Harp*, *Nesr-i Sulh*, *Tiryaki Sözleri*'ne aldığı Fikret hakkındaki bir yazıda, "Hiç şüphe yok ki inkılâbın kalbi Talât ve bâzûsu Enver

ise, ruh ve şiiri Fikret'tir'' demiş olan Cenap artık Talât ve Enver Paşaların aleyhindedir.

I. Dünya savaşı yıllarında iki defa *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin Avrupa'ya yolladığı Cenap, savaş altındaki Avrupa intibalarını bu gazetede yayımlar. Bu yazılar daha sonra *Avrupa Mektupları* (1919) adıyla kitap olarak toplanır.

1919 'da İstanbul Darülfünun'unda bir süre Osmanlı edebiyat tarihi müderrisliği yapan Cenap, 1920'de Ali Kemal'in çıkardığı *Peyam-ı Sabah* gazetesinde yazmaya başlar. Bu gazetenin edebî ilâvesinde edebiyat ve sanatla ilgili güzel yazıları çıkmış olan Cenap ne yazık ki sadece edebiyat sahasında kalmıyor, politikaya dair yazılar da yazıyor ve bunlarda Millî Mücadele'ye karşı menfi bir tavır alıyordu. ''Elveda Yaldızlar ve Mehmizler'' (14 Şubat 1921) başlıklı yazısı vatanın kurtuluşunu sabırla ve büyük fedakârlıklarla bekleyenler üzerinde çok kötü bir tesir yaptı. Yakup Kadri ''Kalem ve Kılıç'', ''Bir Mugalata'' başlıklı yazılarıyla Cenap'a çok şiddetli bir tepki gösterdi[2]. Denilebilir ki Cenap bu davranışlarıyla, sanatını alkışlayacak şahısların da hoşnutsuzluğunu kazanmıştı.

Ancak Cenap Millî Mücadele'ye karşı menfi tutumunu fazla devam ettirmedi. ''Vifak u Şikak'' (Uyuşma ve Bozuşma) (*Peyam-ı Sabah*, 16 Nisan 1921) ile başlayan bu dönüş, birkaç yazı ile devam etti.

''İzmihlâl-i a'dâ'' (Düşmanın yokoluşu) (*Peyam-ı Sabah*, 14 Eylül 1922) adlı yazısında daha önceki ''İstanbul ve Anadolu'' (24 Ekim 1921) da çıkan satırlarına da işaret ediyordu:

''Bereket versin ki Anadolu bizim gibi nikbinlik uykusunda uyuşuk değil, yüreği Yunan kini ile lâyenkatı köpürüyor. Anadolu'da şehirler yandı ve köyler ezildi; fakat orada bir şey var ki ne Yunan bombaları, ne başka bir düşman gülleleri, hiç bir mermi ezemez: Anadolu'nun Türk kalbi!.. Harabeler ve viraneler üstünde, onu, husumet orduları bütün kanı ve bütün hamaseti ile daima karşısında bulacaklar. Kendi kanlarında yıkanarak vatan toprağına gömülen Türkler taze bir şecaatle yeniden doğarlar, daha zinde ve daha teşne-i intikam olarak!.. Bugün Anadolu Yunan

2. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ergenekon*, Remzi Kitabevi 1964, S.36-38.

karşısında evlâdı ile anası, toprağı ile sekenesi birbirine kenetlenmiş yekpare bir kuvvet halindedir."[3].

Yazılarında çok güzel, insanın kalbini harekete getirecek canlı duygular telkin eden Cenap, bir yazısında yazarın görevini şöyle belirtir: "Sanatta samimiyetin mânâsı ahlâktaki mânâsıyla bir değildir. Zira edebiyatta soğuk doğruluğa, güzel ve hararetli yalan tercih olunur. Bunun için bir sanatkârın yazdıklarını behemehal hissetmesi lâzım değil, hissetmiş gibi hissettirmesi matluptur".

Sanat açısından tamamen yerinde görülebilecek bu sözler, politika, millet ve vatan gibi çok hassas konulardaki yazılarında birbirine ters duygu ve görüşlerle birleştirilince, Cenap'ın yazılarının hangisinde samimi, hangisinde sahte olduğunu anlamak mümkün değildir.

Cenap'ın üniversiteli gençleri isyana sevkeden sözleri yine gazetelerde yankılar yapar. Soruşturma sonucu, bu sözleri gerçekten sarfedip etmediği anlaşılamazsa da, Darülfünun'dan birkaç kişi ile birlikte uzaklaştırılır (Eylül 1921).

Artık edebî değil, politik sahadaki suçlamalar, Celâl Nuri, Yakup Kadri, Falih Rıfkı tarafından yazılan yazılarla Cenap ve yakın dostu Süleyman Nazif çok hırpalanır. Falih Rıfkı'nın onları "vatansızlık"la ithamı üzerine ikisi de mahkemeye müracaat ederler.[4].

Cenap daha sonra yeniden Servet-i Fünun'da yazar. Godfeld'in hazırladığı Kadı Burhanettin divanına yazdığı önsöz (1922) yine Fuat Köprülü, Necip Asım tarafından tenkit edilir. (*İkdam gazetesi*).

Birinci Dil Kurultayı'na 26 Eylül 1932'de katılan Cenap, daima karşı olduğu sadeleşme hareketinin mânâsını belki de farkeder. Zira bundan sonraki yazılarındaki sadeleşme gözle görülür şekildedir.

---

3. *Peyam-ı Sabah*, nr. 1356, 14 Eylül 1338/1922. Metnin yeni harflerle neşri: M.Kaplan, İ. Enginün, B. Emil, N. Birinci, A.Uçman, *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 964-968.
4. Yakup Kadri'nin bu konudaki bir yazısı için bk. "Darülfünundaki Hâdiseler Dolayısıyla", *Ergenekon*, 1964, s.139-142.

16 Mayıs 1933'te "İnkılâp" başlıklı uzun makalesi *Cumhuriyet* gazetesinde çıkar. Bu yazıda Atatürk'ün büyüklüğünü ve inkılâplarını övmektedir, fakat bu yazı da iyi karşılanmaz ve Cenap'a bir hücum vesilesi olur. Hiç kimse onun bu duygularının samimiyetine inanmamıştır. Cenap'ın bundan sonraki yazıları sürekli olarak *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazetelerinde çıkar. Bir yandan da bir sözlük üzerinde çalışmaktadır.

Cenap Şahabettin 13 Şubat 1934'te beyin kanamasından ölür. Soğuk, karlı, tipili bir gündür. Cenaze töreninde doktor Mazhar Osman Bey, "Karlar şairini, karlı bir havada gömüyoruz, ne hazin tecelli!" demiştir.

Bu şiir her halde her kar yağışında, edebiyata aşina her şahsın hatırladığı bir şiirdir ve şairin ölümü ile de âdeta birleşir.

Cenap Şahabettin üç defa evlenmiş ve altı çocuğu olmuştur: Destine, Şâdıman, Reşika, Adnan, Şivezat, Rasin. Reşika ve Şivezat Hanımlar, babalarının evrakını Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a teslim etmişlerdi. Cenap'ın bütün şiirlerinin bir kitapta toplanması, bu evrak içindeki müsveddelerin incelenmesiyle mümkün olmuştu. Reşika Hanım, Süleyman Nazif'in oğlu ile evliydi. O da eşinin vefatından sonra Süleyman Nazif'le ilgili bazı müsveddeleri yine Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a teslim etmişti.

CENAP ŞAHABETTİN'İN EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ VE ESERLERİ :

Şiir

Cenap Şahabettin ilk şiirinin *Şafak* dergisinde çıkan "Perestiş" redifli gazele bir nazire olduğunu söyler. Bu gazelin son beyti

Etmekte cihan halkı çelipaya (haç) perestiş
Etmez mi gönül bu büt-i tersaya (Hristiyan put) perestiş

olduğundan İslâmiyet açısından mahzurlu bulunmuş ve nazire yayımlanmamıştır. Böylece ilk yayımlanan şiirinin *Saadet* gazetesinde çıkan

Âlemi taltif için sen eylesen ref-i nikab
Nûra müstagrak olur cümle cihan ey âftâb[5]

beyitli gazel olduğu belirtilir. *Saadet* gazetesinde Cenap teşvik de edilir. Cenap'ın kendi ifadesine dayanan bu bilgi, Cenap Şahabettin hakkında yazılmış en iyi biyografi olan Sadettin Nüzhet'in eserinde de kabul edilmiştir. Ancak, Cenap Şahabettin'in kızları Reşika ve Şivezat Hanımefendiler tarafından Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a verilen evrakı inceleyerek, Cenap'ın şiirlerini bütünüyle yayıma hazırlarken yaptığımız araştırmalar, bize onun bu şiirden biraz önce *İmdâdü'l-midâd*'da[6] yayımlanan "Nazire-i gazel-i Muallim" başlığı ile bir şiirinin daha bulunduğunu gösterdi:

Gözlerim bir dil-sitânın vâlih ü hayranıdır.
Bir melek mihmân-serâ-yı sînemin mihmânıdır.

matlalı bu gazeli Cenap'ın aradan geçen yıllarda unutmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Cenap'ın ilk şiirleri Divan edebiyatı tarzındadır. Zira Cenap önce o yazarları tanımış ve onların tesirine girmiştir. Bunlar Cenap'a vezin ve kafiyeye hakimiyeti öğretmek açısından yararlı olmuşlardır. Şeyh Vasfi, Nasuh Efendizâde Mustafa Asım Efendi ve asıl Muallim Naci'nin tesirleri ilk şiirlerde kendisini gösterir.

Cenap bu yazarlarla yetinmemiştir. Onun eğitim yıllarında Fransız şair ve yazarlarını da okuması, Recaizade Ekrem ve Abdülhak Hâmid'in şiirlerinden zevk almasına yol açmıştır. Bir müddet sonra Cenap'ta yeni bir tesir başlar. Recaizade Ekrem'i ve Hâmid'i hayli acemice taklit eder. Bu şiirlerini büyük bir acelecilikle *Tâmât* adlı kitabında toplar[7]. Çok acemice şiir denemeleriyle dolu olan bu kitabını 1887'de yayımlayan Cenap, eserini şu sözlerle sunar: "İyi bilirim ki: sâika-ı hevesle arz-ı çehre-i acz u kusur eden *Tâmât*'ım pâmâl-i hatadır. Hadaset-i sinnime bağışlanacaktır. *Tâmât*'ıma birkaç parça hezeyan peyrev olacaktır ki

---

5. *Saadet, nr. 282.3 Kânun-ı evvel/Aralık 1985.* Ey güneş sen âlemi taltif için örtüyü kaldırsan, bütün cihan nura gömülür.
6. *İmdâdü'l-midâd*, nr.1, 1 Safer 1303/9 Kasım 1885, s.239 Gözlerim bir gönül alanın (çelenin) şaşkın ve hayranıdır. Bir melek kalb misafirhanemin misafiridir.
7. *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, Hz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları: 3248, 1984, s.3-47.

onlar da yekser türrehattır". Kitabı yayınladığında henüz kendisi "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne sekizinci sınıf" öğrencilerinden olan Cenap'ın bu birkaç satırında bile Hâmid'in havasını bulmamak imkânsızdır. Özellikle "hezeyan ve türrehât" kelimeleri, Hâmid'in şiir anlayışına ve şiir lugatına, bu genç heveslinin ne kadar bağlandığını gösterir..

Gülşen (1886 - 1877) dergisinde, *Saadet* (1886) *Sebat* (1886)'ta çıkan bazı şiirlerini de bu kitabına alan Cenap 1886'da 12 sayı devam ettirebildiği *Sebat* dergisini Leskovnikli Hayreddin Nedim Bey ile birlikte çıkarmıştı.

Avrupa'dan dönüşünde Cenap artık, eski şiirlerindeki taklitleri hiç hatırlatmayacak şiirler yazmaya başlar. Bu şiirler *Hazine-i Fünun*, *Maarif*, *Malûmat* ve *Mektep* dergilerinde yayımlanır. Sanki Cenap yaptığı her şeyde yadırganmak ister. Kelimeleri bile başkalarının kullandıklarından farklıdır. Şiirleri, lehinde ve aleyhinde birçok sözler söylenmesine yol açıyordu. Cenap Şahabettin kelimenin bütün anlamıyla "orijinal" bir şairdi. Daha sonra Servet-i Fünuncular olarak edebiyat tarihimizde yer alacak olanlar Cenap'ı da yanlarına aldılar. İlk defa sone tarzında bir şiiri edebiyatımızda yazan Cenap olmuştu. Romantiklerin bütün şekil özelliklerini bir tarafa atarak şiiri sonsuz bir sızlanma ve gevezelik alanı haline getirmelerine tepki olarak Parnasların şiiri tekrar bir şekil içine sokma, kelimelerle yapılan bir levha halinde görme isteklerinin sonucu olarak kullandıkları sone şekli bir bakıma bizim gazel tarzımızı andırmaktaydı. Nitekim sone şekli bütün şairler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Cenap'ın bu şekli seçmesinde. belki de çocuk denecek yaşta Muallim Naci'den sağlam bir şekil bilgisi almış olmasının rolü vardır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın yayımladığı *Mektep* dergisinde yapılan "en iyi şairimiz" anketinde Tevfik Fikret ile birlikte ikinciliği paylaşan Cenap, kendisini çok takdir eden Tevfik Fikret'in de isteği üzerine sürekli olarak *Servet-i Fünun*'da yazmağa başlar (4 Nisan 1896). Onun Servet-i Fünun'da yer almasının çok yararlı olduğu derginin diğer yazarları tarafından da paylaşılan bir görüştür. Hüseyin Suad "Cenap olmasaydı Servet-i fununun edebî inkılâbı noksan kalır, belki de elde etmek istediği hedefe vâsıl olamazdı. O bu inkılâbın alemdarı idi" der. Cenap'ın sürekli yeni-

liklerle dikkatleri üzerlerine çekmesi karşısında da hareketin mensupları ortaklaşa onu savunurlar.

Ali Canip ile aralarında geçen münakaşalardan birinde, Cenap, kendisine bu gençlik eseriyle ilgili olarak yapılan tenkitlere şu cevabı verir: "Bir de iki fiske arasında *Tâmât*'ı ihtar buyuruyorsunuz. Çocukluğumda doldurduğum bu defter-i bîmânâyı zaten unutmamıştım ki... bu mecmuayı tab ve neşrettirdiğimden dolayı nâdim de değilim: Zira bugün bir "Müntehabat-ı Türrehat" neşrolunursa oraya girmek için işime ancak *Tâmât* yarayacaktır"[8]

"Evrak-ı Leyâl" adı altında toplamayı düşündüğü halde Cenap'ın daha sonra şiirlerini kitap halinde yayımlamamasında belki de pek acele çıkardığı bu küçük kitabın tesiri vardır. Fakat o, başkalarıyla olduğu kadar kendi kendisiyle de alay etmekten kaçınmayan bir insan olarak yukarıdaki satırları yazabilmiştir.

Mektep dergisinde çıkan "Terane-i mehtâb" adlı şiirinde geçen "saat-i semenfam" (yasemin renkli saatler) tamlaması çok tepkiler uyandırdı. Ahmet Midhat Efendi'nin *Sabah* gazetesinde yayımladığı "Dekadanlar" adlı makalesinde Fransa'da ortaya çıkan yeni edebiyat akımının anlatacak açık seçik bir şeyleri olmadığından kapalılığı tercih ettikleri ve mânâsızlığa düştükleri görüşü yer alıyor ve Cenap Şahabettin de "dekadanlık"la suçlanıyordu. Bu yazı bir tartışma açtı. Edebiyatımızda "dekadanlık münakaşası"[9] diye anılan bu tartışmaya Şemsettin Sami, Samih Rifat, Süleyman Nesip, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Hüseyin Cahit Yalçın, İsmail Safa katıldı. Tartışmanın yararı Servet-i Fünun çevresinde toplananlar arasında bir dayanışmaya yol açması oldu. Bu tartışmada en ilgi çeken yazılardan biri Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun eski şairlerimizde, özellikle Şeyh Galip'te dekadan tavsifine uygun sembolik ifadeleri tesbit etmesidir.

Cenap da "Dekadanizm Nedir" başlıklı yazısında, son devir eserlerine Fransızların "dekadan" dediklerini, bu kelimenin

8. *Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri*, s.114.

9. Bu münakaşa Birol Emil'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat bölümünde yapılan lisans tezinde geniş olarak incelenmiştir. *Servet-i Fünuncular ve Dekadanlık Meselesi* 1958-59, Türkiyat Enstitüsü T 524.

lugat mânâsının "geriye gider" olduğunu yazarak başlar. Burada geriye gitmekten maksat, eski üstadların üsluplarını taklit ve ihya ederek yenilik yaratmaktır. Ayrıca yeni şairlerin kötümserlik içinde bulunmalarının ve manevi bir rahatsızlığın içinde kalarak duygularını anlatmaya çalışmalarının sonucu kendilerine "dekadan" dendiğini belirten Cenap, bu mânâda ilk dekadanın *Kötülük Çiçekleri (Fleurs de Mal)* şairi Charles Baudelaire olduğunu söyler. Bütün dünya edebiyatına tesir eden, bizde de özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişen şairlerimiz üzerinde büyük tesir gösteren Baudelaire'den Cenap ilk bahseden şahıstır.

Dekadan kelimesi Baudelaire için kullanılmamıştır. Fakat onun fikir ve üslûbuna özel bir edebiyat yolu mahiyeti veren Paul Verlaine ve Arthur Rimbaud ortaya çıkınca bu edebiyat terimi de duyulur. Verlaine ve Rimbaud'nun tesirinin artması, bu şiir anlayışının karşısında olanların onu suçlayıcı bir isim verme arzularından kaynaklanmıştır. Cenap, eski yazarları taklit ve ihya etmenin bir geriye gidiş olmadığını, bir yenilik başlatabileceğini de ifade eder: "İnsan pek eski bir muharririn üslûbunu taklid ile başlayarak pek büyük bir teceddüd-i edebî gösterebilir" der. Parnas ve sembolist akımlar hakkında bunların adlarını anmadan kısa bilgi verir, dekadanizmin aslında edebiyattan anlamayan ve çok aşırıya gidenlerin sözleriyle bozulduğunu anlatır. Yazısına şu paragrafla son verir: "Gerçi 'dekadizm' mesleği asr-ı hâzırda teessüs etti, fakat â'sâr-ı sâbıkadaki şuarânın bir kısmı mutlaka bazı âsârında herkesin anlayamayacağı hissiyât-ı hususiyyeyi teşrih etmiş, mutlaka ömründe birkaç kere dekadan olmuştur"[10].

Cenap bundan sonraki bir seri makalesiyle de son devir Fransız şairleri ve akımlarından geniş olarak bahsetmiştir. Dekadanlık münakaşası Ahmet Midhat Efendi'nin hemen hemen karıştığı bütün münakaşaları tatlılıkla ve kendine has tavrıyla çözen tutumuyla bitmiş ve Ahmet Midhat Efendi, "Teslim-i Hakikat" *(Tarîk*, 21 Teşrin-i sani 1314/3 Aralık 1898) başlıklı yazısında Dekadanları beğendiğini söylemiştir. Bu münakaşalara yol açan Cenap'ın "Terane-i Mehtâb" şiiri şudur:

---

10. Cenap Şahabettin, "Dekadan Nedir", *Servet-i Fünun*, c. 14, nr. 344, 2 Teşrin-i evvel 1313/14 Ekim 1897.

TERANE-İ MEHTÂB

I

Evrâk üzerinde
Pervâne-i mehtâb
Mestâne perende;
Evrâk ise şâdâb.

Artık uyan ey mâh,
Ey mâh-ı dil-ârâm,
Zira geçiyor, âh!
Sâât-i semen-fâm!

Her lânenin oldu
Her bülbülü bîdâr;
Her gûşeye doldu
Elhân ile envâr.

Artık uyan ey mâh,
Ey mâh-ı dırahşân,
Zirâ geçiyor, âh!
Saât-ı pür-elhân!

Ezhâr-ı per âver,
Ezhâr-ı hayâlât
Ervâh ile eyler
Mahfice mülâkat!

Artık uyan ey mâh
Ey mâh-ı tegafül,
Zira geçiyor, âh!
Sâât-i tahayyül!

Mâh eyledi rağbet
Âgûş-ı zemîne;
Serpildi muhabbet,
Her kalb-i gamîne.

Artık uyan ey mâh,
Ey mâh-ı sabâhat,
Zira geçiyor, âh!
Sâât-i muhabbet!...

II

Ay pîr-i fezânın
Âgûşuna gitti;
Ay battı... cihânın
Rûşenliği bitti.

Artık uyu ey mâh,
Ey mâh-ı kemâlât,
Etti güzer, eyvâh!
Saât-i mülâkat!

Mektep, nr. 41, 27 Haziran 1312/9 Temmuz 1896, s. 642-643.

(Yapraklar üzerinde, mehtap pervanesi kendinden geçmişçe uçuyor; yapraklar ise buna kanmış.

Ey ay, ey gönül dinlendirici ay, artık uyan, zira yasemin renkli saatler geçiyor.

Her yuvanın bülbülü uyandı; her köşeye nağmelerle aydınlık doldu.

Ey ay, ey parlak ay artık uyan, zira, nağme dolu saatler geçiyor.

Tüylü çiçekler (kuşlar), hayallerin çiçekleri, gizlice ruhlar ile konuşur.

Ey ay, ey anlamamazlıktan gelen ay artık-uyan, zira tahayyül saatleri geçiyor.

Ay yerin kucağına rağbet eyledi, her gamı kalbe muhabbet serpildi.

Ey mâh, ey güzellik ayı artık uyan. Zira muhabbet (sevgi) saatleri geçiyor.

Ay ihtiyar uzayın kucağına gitti. Ay battı. Dünyanın aydınlığı bitti.

Ey ay, ey olgunluklar ayı artık uyu; eyvâh, buluşma saatleri geçti.)

Cenap Şahabettin genç yaşta gittiği Fransa'da devrin şiir akımlarıyla karşılaşmış ve bunlardan Parnas ve Sembolist akımlarının bazı unsurlarını benimsemiştir. Romantizmin başıboş bıraktığı hayaller ve kural tanımazlık, edebiyatta büyük bir gevşeklik ve şekilsizlik ile sonuçlanmıştı. Realizm, roman ve hikâyede yeni bir toparlanma, şekle dönüş, şahsî "ben" in sızlanmalarından kurtuluştur. Şiirdeki şekilsizliğe ve aşırı santimantalizme son veren de, Parnas akımının yeniden kurallara dönerek mükemmeli hedef edinmesi ve şahsîlikten alabildiğince kaçınması olmuştur.

Cenap'ın şiirinden bahsederken onu yer aldığı edebiyat akımı içinde inceleyen Tanpınar; onun şiirinde "onbeş mısra bulup birbiri arkasından" okumanın kabil olmadığını, Cenap'ın "kısır bir estetizmde, köksüz duygular, geleneksiz kelimelerle" oynadığını belirtir[11]. Yahya Kemal hakkındaki bir yazısında şiirin ta-

11. *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, 1977 s.276.

rihçesini yaparken de şöyle der: "Tevfik Fikret ve Cenap şiirimize birtakım yenilikler getirmişlerdi. Cenap daha ziyade arkaik zevkte bir kelimeciliğe istinat eden yeni ve çok Avrupalı bir estetiğin numunelerini vermişti; fakat bu zihnî şair hiç bir zaman istediği şiiri kendi uzviyetinin tabiî bir meyvesi haline getirememişti. Tehlikeli bir tecrübede sazını kırdı. Yapmak istediğini elde etmek için kullandığı bütün vasıtalar şahsî idi. İlerisini lâyıkıyle anlatabilmekliğim için biraz daha izah edeyim: Cenap Bey Türkçede, Fransız sembolistlerinin yapmak istedikleri muzikal şiiri denedi. Fakat lugattan bir lisanla bu işe girişti ve imajı nakletmekle bu şiirin elde edileceğine kani oldu. Edebiyatımızın ananesine kendisini bağlayamadı. Söylemek istediğini bazan söyledi; fakat nasıl söyleneceğini bulamadı. Bizim dilimizin iklimine, tâbir caizse hayat şartlarına uymayan bir şiir vücuda getirdi"[12]

Cenap'ın, Millî Mücadele'ye karşı tavır aldığı günlerde, henüz bir üniversite öğrencisi olan Tanpınar, acaba ona karşı beslediği duygularla mı Cenap'ın şiirini değerlendirdi sorusu akla gelmekle birlikte, Tanpınar'ın bu değerlendirmesinde rol oynayan asıl âmil, onun şiir estetiğinin Yahya Kemal'inkiyle birleşmesidir.

Edebiyatla ilgili meseleleri, bütün dış şartların dışında, edebî eserin içinde kalarak ele almayı benimseyen Mehmet Kaplan, Cenap'ın şiir estetiğini de, nesir üzerindeki düşüncelerini de geniş olarak incelemiştir.. Bu incelemeler, Cenap Şahabettin'in sanatı ile ilgili en önemli ve henüz aşılmamış çalışmalardır. Onun "Cenap Şahabeddin'in Şiirlerinde Pitoresk", "Cenab Şehabeddin'in Şiirlerinde Ses ve Musiki", ve "Cenab Şehabeddin ve Nesir Sanatı" adlı incelemelerine[13] dayanarak Cenap'ın şiir ve nesir hakkındaki görüşlerini şöyle toplayabiliriz:

Cenap Şahabeddin'den önce edebiyatımızda başlayan Batı edebiyatı ile temas ve onu örnek alma çabaları edebiyatı, özellikle şiiri siyasetin ve sosyal meselelerin tartışma alanı sayıyordu. Buna tepki olarak şahsî sızlanmaların edebiyata aksettiğini görüyoruz. Tanzimat ile Servet-i Fünun arasında kalan Ara Nesil'in başlattığı tasvirî şiir resimlerin altına şiirler yazmak suretiyle çok aşırı bir

12. *a.e.s.*309-310.

13. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, I, Dergâh Yayınları 1976, s.392-436.*

boyut kazanmıştı[14]. Servet-i Fünun'un en önemli şairi Fikret ressamdı da. Parnas akımının bütün duygulardan arınarak kelimelerle resim yapma anlayışı Cenap Şahabettin tarafından Servet-i Fünun şairlerine aşılanmıştır. Cenap bu görüşünü *Peyam-i Sabah*'ta çıkan bir makalesinde açıklamıştır. Daha önceki şiirlerin güzelliklerinin farkında olan Cenap, bunların hiç birinde tasvirin bir "çerçeve" içine alınmadığına işaret eder. "Hiç biri muayyen bir çerçeve içinde tasvir edilmiş değildi, hepsi hududu itibariyle kusurlu idi. Bizden evvelki nesl-i edeb bir manzumenin elfaz ile resmedilen bir levha olduğundan gaflet göstermişti. Bu cihetle eserlerini birer levha gibi çerçeveleyerek tahdid etmiyorlardı. Ben bu lüzum-ı tahdidi Paris'te kendisinden edebiyat dersi aldığım Charles Brevet isminde bir adamdan öğrendim ki *Gaulois* gazetesi muharrirlerinden idi."

Kelimelerle yapılan levha, şekle bağlılığı da zaruri kılıyordu. Sadece duyguların tesirinde kendini bütün hudutların dışında gören sadece sözü değil, feryadı veya hiç bir şey söyleyememeyi şiir sayan Abdülhak Hâmid'in anlayışı ile karşılaştırıldığında, Servet-i Fünuncuların bu anlayışı şeklin önemini ortaya koyuyordu. Mehmet Kaplan, Cenap'ta duygunun noksan olduğuna işaret eder: "Cenap, tıpkı parnasyenler gibi, resmi şiirin esas gayesi yaptı. O da şiire ferdî veya beşerî duygular sokmak istemiş, fakat bunları Fikret gibi derinden duymadığı, mizacına maledemediği için, tesirli bir hale getirememiştir. Cenap'ın en çok muvaffak olduğu şiirler, antolojilere de alınan tabiat tasvirleridir, bunlarda büyük bir ustalık görülür. Fakat bunlar bizde 'gayribeşerî' bir intiba uyandırırlar, bir tabloyu seyreder gibi onlara karşı yabancı kalırız. Fikret'te ise tabiat 'beşerî' bir kıymet halini alır. O, mai denize baktığı zaman, denizden çok kendini düşünür. 'Mai bir gözün elem-i kalbine' ağladığını sanır. Buna mukabil Cenap'ın "Elhan-ı Şita"sı, insansız, saf, sadece dış unsurlardan ibaret bir varlıktır[15]. Tamamiyle şeklî bir tabiat tasvirine düşmekten çekinen Cenap, kendisinin asla inanmadığı bir 'ruh-ı kâinât' fikri uydurur. Tabiatın da insan gibi bir ruhu olduğuna inanmak is-

---

14. *Nükhet Koray, Türk Edebiyatında Tablo Altına Şiir Yazma Modası*, 1968-69, Türkiyat Enstitüsü Tez no.924.

15. Bu şiirin tahlili için bk. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yayınları, 6.b..1978,s.97-106.

ter. Fakat iptidailerde yahut mistiklerde ciddi bir inanç mevzuu olan bu fikir, Cenap için sadece bir vesileden ibarettir. En muvaffak manzumelerinde bile bunun, oyuna katılan bir unsur olduğunu hissederiz. Cenap'ın daha sonra unutulmasında, bu 'gayribeşeriliğinin, şiiri tekrar eski edebiyatta olduğu gibi bir oyun haline getirmesinin büyük tesiri olduğunu sanıyorum''(16).

Cenap'ın bu çalışmaları şiirleri ile mizaçlarını birleştirmede büyük ustalık gösteren Tevfik Fikret ile Ahmet Haşim'e yararlı olmuştur. Mehmet Kaplan, ''Cenab'ın çok aşırıya giden denemeleri olmasaydı, Türk şiiri, batı şiirinin de esaslı unsurlarından birini teşkil eden bu tasvir kabiliyetini kolay kolay kazanamazdı'' diyerek bu denemelerin şiirimizin sonraki gelişmelerine katkısına işaret etmektedir.

Cenap'ın tasvirî şiirlerini (a) allegoriler (b) ev içi tasvirleri ve (c) tabiat manzaraları olmak üzere üçe ayıran Mehmet Kaplan bunları kronolojik gelişmeleri içinde inceler:

a. Allegoriler: ''Mürg-i Siyah'' (1311 / 1986) ta uçmak istediği halde bir türlü düştüğü taş üzerinden kırık kanadını kaldıramayarak inleyen kuş ''kalb-i mükedder''dir, ''Benim Kalbim'' 'de, göğsüne saplı hançerle, bir türlü nefes alamayan, tabiatın kendisine acıdığı muztarip genç kalb-i nâ-ümid'' dir. ''Sair-fi'l-menam'' geceleri uykusunda yürüyen birinin tasvir edildiği bu şiirde de bu şahıs, şairin daima bir hakikat bulmak için gece dolaşan fikridir. ''Teşne-i teb''de çölde yürüyen gezgin ile insanlık kasdedilmektedir. ''Berg-i Hazan'' (1312 / 1897) bu şiirler içinde en başarılı olanıdır. Sonbaharda dalından ayrılıp başka bahçelere giden bir yaprak, rüzgârla dolaşır. Bu da şairin ''serseri gönlü'' dür. Cenap'ın uzun bir fasıladan sonra ''İhtiyar Çınar'' (1341 / 1925) adlı şiiri ile tekrar allegorik şiire döndüğü görülür, Bu yaşlı çınar sembolünü Tevfik Fikret de kullanmıştır. Victor de Laprade adlı Parnas şairinin ''Çınar'ın Ölümü'' adlı şiiri belki iki şaire de tesir etmiştir.

b. Ev içi tasvirleri : ''Hâb-ı seherî'' (1310 / 1895), ''Büyük Valide'', ''Mev'id-i Telâki'', ''Baş Ucunda, ''Ümid ü İntizar'', ''Hayal-i Mâder'', ''Yakazat-ı Leyliyye'' adlı şiirler bu gruba gi-

16. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s.396.

rer. Bunlardan sadece "Yakazat-ı Leyliyye"de şairin başarılı olduğu görülmektedir. Bu ev içi şiirlerinde çocuk önemli bir yer tutar. "Yakazat-ı Leyliyye"de gecenin içinde piyano çalan kadın hayaliyle bizde görmediğimiz, fakat tahayyül ettiğimiz bir ev içi hissi" uyandırılmaktadır.

c. Tabiat manzaralarıyla ilgili şiirlerinde Cenap özellikle geceyi tercih eder. Bir sevgilinin mehtaplı bir gecedeki tasviri 1311 / 1896'da yayımladığı "Aks-i Mah"tan başlayarak "Meşcere-i Saadet" (Mutluluk Korusu), "Leyâl-i Zâhire" (Parlak Geceler), "Âb u Ziya" (Su ve Aydınlık), "Terane-i Mehtab" (Ayışığı şarkısı), "Makdem-i Yar" (Sevgilinin Gelişi), "Temâşâ-yı Leyal" (Geceyi seyir), "Riyah-ı Leyal" (Gecelerin Rüzgârları), "Son Arzu" da yer alır.

Mevsimlerden de sonbahar "Lika-yı Hazan" (Sonbaharın Yüzü), "Elhan-ı Hazan" (Güz şarkıları), "Berg-i Hazan" (Güz Yaprağı), "Temâşâ-yı Hazan" (Güz Seyri) şiirlerindeki mevsimdir, kışı ise "Elhan-ı Şita" (Kış şarkıları) da işlemiştir. Bu şiirler Cenap'ın en güzel şiirleri arasında sayılır. "Temâşâ-yı Hazan"da şevgilisini sonbaharı ve dünyanın kederini seyre çağıran Cenap, tabiatta hasta, kırgın bir insan hayal eder. Burada dikkatimi çekmiş olan bir noktayı işaret etmek istiyorum. Mesleği doktorluk olan Cenap şiirinde ve nesrinde tabiata ve insanlara bakarken hep mesleğinden gelen kelimeleri kullanır. Tabiata ve insana bakarken adeta meslekî bir hassaslık gösterir. Dallar, ağaçlar hastadır, tabiat öksürür, veremdir, tabiatın kalb atışlarını o, hep elinde tutar.

Mehmet Kaplan, Cenap'ın "gece tasvirlerinde umumiyetle göze hitap eden imajlar kullandığı halde, mevsim tasvirlerinde hareketli imajlar kullandığına" dikkati çeker. "Elhan-ı Şita"yı "Cenap'ın kendi estetik anlayışına göre vazdığı en mükemmel manzume" olarak niteleyen Mehmet Kaplan, "şekil, ahenk, kompozisyon ve imajlar birbirleriyle alâkalı tam bir birlik vücuda getiriyor" der. "Elhan-ı Şita"nın daha isminden itibaren musiki kendisini hissettirir. Cenap'ın şekil, vezin ve ses tekrarlarıyla şiirini bir musiki parçası haline getirdiğini görürüz. Şiirde resme has unsurlar ihmal edilmiş değildir. Bilakis resim ve musikinin birleştirilmesine çalışılmıştır. Şiirde baştan sona kadar güzel günlerin geçip kaybolmuş olmasından dolayı bir hüzün hakimdir. Kar

önce oynar gibi hafif hafif yağar, sonra yoğunlaşır ve her şeyi kaplar. Baharın izleri, güzel günler beyaz kalın bir kar örtüsü ile örtülür. Mehmet Kaplan tahlilinde bahar ve kışla ilgili unsurların birer "leit-motif" gibi kullanıldığına dikkati çekerek şiirin kısa ve hareketli birinci bölümden sonra yekpâre ve monoton ikinci kısımdan meydana geldiğini de belirtir. Bu ikinci kısım müstakil bir şiir olarak yayımlanmıştır.[17]. Başlangıçta karların tek tük uçuşu tasvir edilir ve baharla ilgili şarkılar, güvercinler hatırlanır. Bunu yine karların düşüşü ve kelebeğin hatırlanması takip eder. Kar tasviri yine bir bahar unsuru olan kuş ile verilir. Nihayet karın yoğunlaşmasıyla, kışa hitap ve kar yağışının tasviri gelir. Şiirin mısralarının ve kafiyelerinin düzenlenişi de, sağlanmak istenilen ahenkle yakından ilgilidir. "Karlar gibi, kar" tekrarlarının yanı sıra, (r) sesini taşıyan kelimeler düzenli bir şekilde kullanılır.

Mehmet Kaplan bu şiirle ilgili olarak şunları yazar: "Cenap, sıfatlar, benzetmeler ve mecazlar vasıtasıyla karları ve diğer unsurları, şiir boyunca durmadan değiştirmiş, başka bir şekle sokmuştur. Bunların başlıca iki gayesi vardır: Biri, manzarayı resim gibi gözlerimizin önünde canlandırmak, ikincisi, "ruh-ı kâinât"ı meydana çıkarmak, tabiatı hassas kılmaktır. "Elhan-ı Şita"da psikolojik intiba, imajların içinde gizlidir. Bunun ne mahiyette olduğu yukarıdaki örneklerden anlaşılmaktadır: Saadet ile hüzün duygusu birbirine karışıyor. Bahara ait unsurlar saadeti, kışa ait unsurlar hüznü temsil ve telkin ediyorlar. Galip duygu, kaybolan bir saadet duygusu veya melankolidir. Bu duygu, hemen hemen bütün Servet-i Fünun edebiyatına hakimdir. Hayalî saadetler ve korkunç hakikat arasındaki çarpışma, onların başlıca temidir. Halid Ziya, bu duyguyu "maî ve siyah" kelimeleriyle sembolize etmiş ve onun romanını yazmıştır. "Elhan-ı Şita"ya Ahmet Cemil'in kış şarkısı gözüyle bakılabilir"[18]

---

17. "Şita", *Servet-i Fünun*, nr. 303,19 Kânun-ı evvel 1312/31 Aralık 1896, s. 262; *Bütün Şiirleri*, s. 194.

18. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I, 1978, s. 97-106.* Servet-i Fununun üslup özellikleri için bk. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret Devir, Şahsiyet, Eser*, Dergâh Yayınları 1987, s. 235 v.d.

Mehmet Kaplan, Servet-i fünûnun iki büyük şairi Tevfik Fikret ile Cenap Şahabettin arasındaki farkı belirtirken, Fikret'in "hayatın trajedisini" kavramış olduğunu, Cenap içinse şiirin, "hayatı uzaktan temaşa etmek için arkasına çekilinen bir sihirli pencere" olduğunu söyler.

Cenap, Fransız şiirinde ahenge önem verildiğinden bahsederken Paul Verlaine'in bir dörtlüğünü anar: "Ahenk, yine ahenk, yine ahenk. Her şiir bir ruh-ı sâzendeden eşfak ve semavata yükselen bir şey-i perran gibi naneleri, kekikleri koklayarak zemzeme-sâz olan bâd-ı seher gibi olmalıdır"[19]. Fransız şiirindeki bu ahengi tatmak için sadece dili bilmek yeterli değildir. Şiir "herkesin anlayacağı bir lisan ile yazılamaz", görüşündeki Cenap dilde en aşırıya gidendir. Kelimelerdeki ahengi yakalamak uğruna hiç duyulmamış kelimeleri özellikle lugatlardan arayıp çıkarır. Bu anlayışını "Yeni Elfaz" (Yeni Kelimeler) adlı makalesinde anlatmaktadır. Cenap kendilerinin seçtikleri kelimelerin lugatımızda bulunmadığını ama kendisinin anlatmak istediği duruma uygun kelimeler olduğunu söyleyerek, "rahik, gargara, kahkaha" nasıl uygun ise "şehik, şuhka, harhara, ka'kaha kelimelerinin de telaffuz bakımından yadırganmaması gerektiğini belirtir. Bu kelimelerin eşanlamlıları da yoktur diyen Cenap, dilimizde karşılığı bulunan kelimelerin yerine kullandıkları yeni kelimeleri de ahenkleri dolayısıyla seçdiklerini savunur: "Vâkıa göl mânâsına olarak lisanımızda buhayre ve gadîr kelimeleri mevcut iken bunlarla müteradif olan tâlâb kelimesi aheng-i telaffuzda gadîr ve buhayre kelimelerinden ziyade kıymetdar olduktan başka, sehâb, serâb, habâb, girdâb, şarab gibi suya ait lugat ile mukaffâ olmak hassasına da mâliktir. Bu iki meziyet, o kelimeye kamusumuzun bâb-ı kabulünü açabilmelidir"

Bu makalesinde Cenap soyut kavramı sıfat ile birlikte kullanması dolayısıyla yapılan tenkitlere de cevap verir. Maddî sıfatları maneviyata nakleder veya tersini yapar. Romantiklerden itibaren Avrupa edebiyatında bulunan bu durum, Baudelaire ve Rimbaud'da önemli bir yer tutar[20].

19. "Fransız Edebiyat-ı Cedîdesine Dair", *Servet-i Fünun*, nr. 299, 300.

20. "Yeni Elfaz", *Servet-i Fünun*, c.13, nr. 333,17 Temmuz 1313/29 Temmuz 1897, Bu makale hakkındaki yorum için bk. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, s. 235.

Cenap bu makalesinin sonunda yeni kelimelerin garip kelimeler sayılmasını doğru bulmadığı gibi, sadece sanat yapmak amacıyla süs olarak kullanılmadıklarını da söyler. Bunlar eğer süs ise, onlara kimse önem vermeyeceğinden çekilip giderler.

Cenap'ın son şiiri olan "Senin İçin"e bakarsak, yılların Cenap'ın bu anlayışını da değiştirdiğini anlarız. Gerçekten de Türk dilinin geçirdiği safhalar ve kazandığı işleklik, *Genç Kalemler* dolayısıyla Cenap'ın aldığı tavrı değiştirmiş ve Cenap da, uzun sürse de, bir süre sonra aynı yolda şiir yazmıştır.

Cenap Şahabettin'in ahenge olan düşkünlüğü onun çocukluk eseri olan *Tâmât*'taki şiirlerinden de anlaşılır. Fransa'da karşılaştığı şiir akımlarının ve gördüğü örneklerin onun temayüllerini beslediği anlaşılmaktadır. "Gülbuse-i aşk" şiirinde: "En nağmeger, en mübtesim, en taze ve en sâf" mısraı şiir boyunca sekiz defa tekrarlanır. Bu şiirdeki "kuvvetli ses intibaı görme duygusuna galip gelmekte, kulakta âdeta rahatsız edici bir uğultu hâsıl olmaktadır."

En nağmeger, en mübtesim, en tâze ve en sâf
Bir mevsim ufuktan küreyi tazeliyordu
En nağmeger, en mübtesim, en tâze ve en sâf
Bir bâd-ı rebîî (bahar rüzgârı) seni yelpazeliyordu.

En nağmeger, en mübtesim, en tâze ve en sâf
Bir bahçede, bir gülbünün altında idin sen.
En nağmeger, en mübtesim, en tâze ve en sâf
Âmâl ü hayâlât ile lebrîz idi sînen.
(Göğsün emeller ve hayaller ile dolu idi)

En nağmeger, en mübtesim, en tâze ve en sâf
Şeyler dil-i masumunu eyler idi tahrîk.
En nağmeger, ne mübtesim, en tâze ve en sâf
Kuşlar, kelebekler seni eyler idi tebrik.

En nağmeger, en mübtesim, en tâze ve en sâf
Bir lerze senin kalbini bûs eyledi nâgâh
En nağmeger, en mübtesim, en tâze ve en sâf
Bir aşk idi ol bûse, fakat bilmedin eyvâh[21]

21. *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 529. (Bu eser bundan sonra *BŞ* kısaltmasıyla gösterilecektir. Bu kitaptan alıntıların sayfaları metin içinde verilecektir.)

Mehmet Kaplan "bu şiirde kelimeler ve mısralar manzume boyunca çalınan bir plak gibi döner" demektedir.

İmajlarının yadırganması dolayısıyla Cenap'ın tenkit edildiği "Terane-i Mehtab" da da musiki hâkimdir.

Mehmet Kaplan şairin en dikkate değer şiirlerinden biri olarak "Riyah-ı Leyal"i görür. Cenap serbest müstezatla yazdığı bu şiirinde veznin değişik kalıplarını kullanmış, mısraları, kelimeleri ve sesleri (ünlü ve ünsüzleri) tekrarlayarak zengin bir ahenk sağlamıştır. Şair in gece rüzgârını sevgilisi ile haberleşmesine vasıta olmaya çağırdığı bu şiirde, Cenap gerçekten şiirde esasın konu değil, konuyu işleme tarzı olduğunu açıkça göstermiştir. "Başka şiirlerinde kâinatı bir tablo gibi seyreden Cenap, bu şiirinde onu çeşitli sesler çıkaran âletlerden mürekkep bir orkestra gibi" dinler 1313/1898 de resim ile musikiyi mükemmel bir şekilde birleştiren dört şiir yazan Cenap Şahabettin (Temaşa-yı Leyal, Temaşa-yı Hazan, Elhan-ı Şita, ve Yakazat-ı Leyliyye) "bu manzumelerinde temlerini müzikal bir kompozisyon ve üslup"ile işler.

Cenap bazı şiirlerinde şiir anlayışını da ortaya koymuştur. "Mülhime-i Eş'arıma" adlı şiirinde şöyle der:

Yazdığım her hayal-i gül-rengi
Topladım gül-dehân-ı nâzından;
Sesinin tatlı ihtizâzından
İktibâs eyledim bu âhengi;

Şi'rimin doğdu vezn-i dil-şengi
Senin elhân-ı dil-nüvâzından;
Çeşm-i sehhâr-ı nükte-sâzından
Aldı şi'rim nikât-ı nîrengi.

Kalemim oldu nây-ı hissiyyât;
Bütün eş'ârıma senin nefesin
Verdi bir ihtizâz-ı hiss ü hayât!

Bütün eş'âr-ı pür-muhabbetimin
Benden evvelki nâzımı sensin,
Sensin ey rûhu şâirîyyetimin! (s.190)

Şairin perisi gül renkli dudağı, sesinin ahengi ile nefesi ile şiirlerini beslemiştir. Yazdığım her gül renkli hayali nazlı dudağının gülünden topladım, bu âhengi sesinin tatlı titreyişinden aldım. Şiirimin gönüle neşe veren, kıvrak vezni, senin gönül okşayan şarkılarından; şiirim büyülü nükteleri senin nükte yapan sihirli gözünden aldı. Kalemim hislerin neyi oldu; Bütün şiirlerime senin nefesin hayat ve his titreyişi verdi. Sevgi dolu bütün şiirlerimin benden önceki düzenleyicisi (şairi) sensin; Şairliğimin ruhu sensin.

"Tekazâ-yı Üslub" adlı şiirinde de Cenap'ın ne kadar zihnî bir şekilde zevkine uygun bir şiir vücuda getirmek istediği görülür. Kelimelerin gecesinden ve hulyanın nurundan fikrime bir melek kanadı yapsam. Rüya havuzundan fikrimin kanadı ile köpüklerini alıp zevkimce bir çiçek yapsam:

Benim bütün emelim şiire başlarken buydu: Fikrimdeki kanat gençlik hayatı, kelimelerin gecesinde, kafiye telinden yeni bir nağme çıkarmadan harap oldu.

Şimdi beynimde gizli bir göz açıldı. Hikmet gecesindeki hakikatler ruhumu ezerek alnımda parmaklarım birer elem gibi kasılır.

Bütün dimağımı sonbahar yaprağı gibi, yeni bir hayat fikrinin anaforu çevirir. Yeni bir duygu gel-giti bütün hayal denizimin sahillerini kemirir.

Şiirime can vermek üzere heyecan ormanımda yeni yetişmiş bir gül ararım. Bir halecan vesilesi bulurum ki, umduğum gibi vezin rüzgârını kıpırdatamaz. Bu arayış, bu düşünme, bu keskin iğne beynimin sinirlerini yaralar, şiirimin üslubunu ruhsuz kılar. Bu akıl iğnesi, bu kan döken iğne budur.

Bu arayış ıztırabında hislerim ezilir; şiirime bir ölüm çehresi gelir. Kâğıt üstünde kelime destesi soğuk birer, nefessiz ceset gibi dizilir.

Bütün ömrünün yâdigârı olarak nasıl ölüye donmuş bir ince kefen kalırsa, bütün his ve fikrimden, şiirimde öyle bir toz ancak kalır. Yazarken ben ölümle ruhumu birleştiririm. Okuyan belki gülümser. Kalbim ayrılığın soğukluğu ile inlerken, "öpücükler, kavuşmalar" yazarım. (Metnin aslı için bk. s. 52)

Bu şiir Cenap'ın şiirini yazarken ne kadar zihnî davrandığının farkında olduğunu gösterir. Servet-i Fünun şairlerinde istedikleri şekilde, duygularının canlılığını şiirlerine aksettirememekten dolayı çektikleri sıkıntıları dile getiren şiirler çoktur.

Duyduğu ile yazdığı arasındaki farklılıktan belki de bütün sanatkârlar gibi, Servet-i Fünuncular da çok şikâyetçidirler. Duygularını kelimelerle tasvir etmek istemişler, yaptıkları resimden memnun kalmamışlardır. Tevfik Fikret'in "Resim Yaparken" adlı şiirinde bu çabası açıkça görülür. Kezâ Halit Ziya Uşaklıgil'in *Maî ve Siyah*'ında Ahmet Cemil ile Hüseyin Nazmi'nin Fransızcadan bir şiir çevirme çabaları bu neslin kelimelerin cenderesinden nasıl muztarip olduklarını gösterir. "Tekazâ-yı Üslup" gibi Cenap'ın aynı konuyu işleyen şu şiirleri de vardır.

"Riyah-ı İlham"da vezin ve kafiye hıyabanından fikrimi geçiren hayalidir, gönlümü şiir dansına davet eden dudak ve sözlerin musikisidir" diye başlayan şair ilhamının aşk olduğunu belirtir. Şiiri musikiye yaklaştırma çabasına bağlı olarak da: "Aşk rüzgârı neler fısıldarsa vezin ile kafiye ile bestelerim" der.

Bâd-ı aşkın neler fısıldarsa
Vezn ile, kafiyeyle bestelerim;
Olur onlar benim neşîdelerim. (s.214)

"Yazdıklarıma Karşı", "Şi'rim İçin" de de şiir anlayışından bahseden Cenap "Şi'rim İçin" de şöyle der:

Bir çare-i fennî ile tahfif edemezsem
Evzân ile tenkîs ederim bâr-ı hayâtı;
Gerçi dilim leng-i hakayık-zede, ebkem,
Bî-kafiye bir sayhadır ömrün nakarâtı.

Âfâk-ı hayatımda bir efgân işitirsem
Derhâl olurum revzene-i vezne şitâbân:
Elhân arasından görünen manzara-ı gam
Bir hâle-i handânda durur sâkit ü lerzân...

Mahsüs olur a'sâbıma mevzûn eserimde
Elfâz-ı felâket bile mestûr-ı tebessüm;
Perverde olur şâh-nişîn-i kederimde
Ezhâr-ı fesâhatle nihâlân-ı terennüm...

Şi'rimle demâdem olurum muğtel ü mesûd:
Tezhîb ederim nûr-ı hayâlât ile derdi;
Bir dûd-ı zer-endûd-ı tesellî ile mahdûd
Bir levha olur her elemin çehre-i serdi (s. 242)

(Hayatın ağırlığını fennî bir çare ile hafifletemezsem vezinlerle azaltırım. Gerçi, ömrün nakaratı gerçeklerle vurulmuş topal, dilsiz, kafiyesiz bir haykırıştır.

Hayatımın ufuklarında bir inleme işitirsem, derhal vezin penceresine koşarım: Nağmeler arasından görülen gam manzarası, bir gülen hâlede sessiz ve titrek durur.

Vezinli eserimde, felâket kelimeleri bile tebessümle örtülmüş hissedilir: Kederimin şahnişininde (balkon) fesahat çiçekleriyle şakıma fidanları uçuşur.

Şiirimle her zaman aldanmış ve mesut olurum: Derdi hayallerin nuru ile süslerim. Her elemin soğuk çehresi teselli ile yaldızlanmış bir duman ile çevrili bir levha olur.)

Cenap'ın şiir müsveddeleri arasında da bu konuda bazı beyitler yer alır. Cenap anlatmak istediklerini anlatamamaktan hep şikâyetçidir: Şair güceniklığini anlatacak dil bulamaz:

Hiç bir lisanla anlatamam infialimi,
Eyler ihâta ye'simi bir samt-ı inkisar (s. 529)

Yine başlıksız yarım bir şiirinde de

Başımda kafiye sorguç, aruz elimde asâ
Benim mütercim olan kuşların teranesine (s. 567) der.

"Sözler" ve "Kelimeler" adlı bitmemiş şiirlerinde de sözün tarifi ve şiirde kelimenin yeri üzerinde durur.

Söz var ki bahar akşamı gençler düşünürler,
Sözler ki dudaklar gibi gülgûn görünürler,
Saçlar gibi elyafına kalbin sürünürler...

Söz var ki bütün gonce-i his, nükte-i güldür
Hep zemzeme, hep nağme, bütün cûşiş-i müldür
Kamusu gönül, sarfı gönül, nahvi gönüldür

Söz var ki dudaklardan alır sebk ü edayı girye-i nâyı (s. 553)

Özellikle son mısra şairin söyleyişe verdiği önemi açıklamaktadır. Belki bu şiirin devamı olarak düşünülmüş ama son şeklini

vermediği beyitlerde de kelimeleri renkli "hayallerin yüzüne biraz hayat rengi katan vezinlerde dolaşanlar" olarak niteler. Bu benzetmeler Cenap'ın şiirde aradığı renk ve musiki ile yakından ilgilidir.

"Kelimat" başlıklı yine bitmemiş bir şiirinde de şu mısralar yer alır:

Nisyanın o muzlim gecesinden bize ancak
Sözdür veren ümmid-i necâtı... (s.536)

(Unutulmanın o karanlık gecesinden bize kurtuluş ümidini veren ancak sözdür.)

Cenap'ın yine yarım bir şiirinde şiiri ile tasvir ettiği eşya ile birleşmek arzusu görülür:

Bu güzel taze şi'r-i eşyâda
Şimdi bir mısra olmak istiyorum. (s.541)

Şiirlerini "Evrak-ı Leyal" adlı bir kitapta toplamak istemiş olan Cenap bir türlü onları bir araya getirememiştir. Belki de *Tamât*'ı yayımlamakta çok aceleci davranması onu ürkütmüştür. Ölümünden sonra onun şiirlerinin büyük bir kısmını kitap halinde toplayarak biyografisiyle birlikte Sadettin Nüzhet Ergun yayımlamıştır.

Cenap Şahabeddin'in Bütün Şiirleri adı altında şiirlerinin, müsveddeler dahil tamamı ve değişik baskıların, eldeki müsveddelerle karşılaştırılmalı şekli 1984'te yayımlanmıştır. (Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3248, 1984, 589 s.)

Cenap Şahabettin'in şiirimizdeki yeri gerçekten önemlidir. O ve Tevfik Fikret beraberce şiirimize yeni bir hamle getirmişlerdir. Cenap'ın şiirimizde ne yapmak istediğinin şuurunda olduğunu, fakat zamanla, dengesiz mizacının kendisine kazandırdığı sevimsiz çehre dolayısıyla ihmal edilmiş olmaktan canı sıkıldığını da kendisiyle yapılan röportajlardaki ifadelerinden anlamak mümkündür. Bir yazısında "Benim Kalbim" başlıklı şiiri dolayısıyla söyledikleri ilgi çekicidir. Henüz Sultanî öğrencisiyken yazdığı şiiri, herkesin Fransızcadan çevrilmiş bir şiir sandığını, "zira kalbine bir şahsiyet-i müstakile iare ederek onu tam bir levha halinde tasavvur etmek kudreti bir Türk şairinin dimağı için" uzak

görüldüğünü söyler. Cenap bu şiirinin "timsalî ve bütünlüğe" sahip bir şiir olduğunu "muayyen bir çerçeve dahilinde tasavvur ve tasvir edilmiş" olduğunu belirtir. Eserde bütünlük fikri Parnasların savundukları en önemli prensiplerdendir. Cenap aynı yazıda kendilerinden önceki neslin, manzumenin kelimelerden yapılır bir levha olduğunu anlayamadıklarını belirterek, kendisinin edebiyatımıza getirdiği bir yeniliği ortaya koyar.[22].

Cenap'ın kullandığı çok keyfî dilin onu bugün hemen hemen anlaşılmaz kıldığı bir vâkıadır. Ancak Cenap kendi arkadaşlarının da belirttikleri gibi Servet-i Fünun'da çok önemli bir rol oynamış, kendisinden sonra gelen Ahmet Haşim'e de çok tesir etmiştir. Haşim, kendisiyle röportaj yapan Ruşen Eşref Ünaydın'a "Cenap Şahabettin, Bizanslı bir mozaik ustasıdır ki, bütün hüneri parmaklarının ucunda bulunur" derken, Cenap'ın hem bize olan yabancılığını hem de kelimelerle renkli tablolar kurma maharetini ifade eder.

Diyorlar ki'de Cenap'ın şiiri hakkındaki değerlendirmeler ilgi çekicidir: Refik Halit Karay, dilden hareketle "Cenap'da da Yakup Kadri'nin şivesi olsaydı; bu, edebiyat için büyük bir saadet olurdu" (s.236) Samipaşazade Sezai "Cenab'ı, bir dakika durmam, o seçkin şair Tevfik Fikret'e tercih ederim" (s.38) derken, Halid Ziya Cenap ile Fikret'in kendilerini birbirlerinin öğrencisi ve üstadı gibi saydıklarını söyler (s.62) Halide Edib Adıvar, Cenap'ı "çok güzel bir iki aşk şiirinin dışında, güzel ve sağlam yazan bir nesirci. İyi bir yazış tarzı olan bir sohbetçi ve espirisi olan bir adam" diye niteler (s.165).

Servet-i Fünun'un iki önemli şairi birbirlerine karşı daima saygı duymuşlardı. Fikret Cenap için bir şiir yazdığı gibi, makalelerinde de onun şiirlerini heyecanla övmüştür: Cenap'ın "Riyah-ı Leyal" i için der ki: "Riyah-ı Leyal gibi bir eser ihtimal ki bir daha yazılmaz, yazılamaz; lâkin bu tarz-ı müstezâd nazmımız için şâyân-ı ehemmiyet bir kazançtır"[23].

---

22. *Diyorlar ki*, (Haz. Şemsettin Kutlu, M.E.B. Kültür Yayınları 1972, s.73-84 (Sayfa numaraları bu baskıdandır.)

23. *Dil ve Edebiyat Yazıları*, Hz. Doç. Dr. İsmail Parlatır, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1987, s. 61.

Cenap Şahabettin'in müsveddeleri arasında [24] bulunan bir parça belki de Cenap'ın nasıl çalıştığına bir örnek olabilir. Cenap her halde şiir ile sadece nazmı kasdetmediğini nesrin de şiir olabileceğini söylerken samimi idi. Bu parça henüz mısra haline dökülmemiş, duygu ve düşünceleri aksettiren notlar şeklindedir.

"Nasıl gece âlem bir kütle-i hârâ-yı siyah (siyah mermer kütlesi) olursa leyl-i cehl (bilmezlik gecesi) içinde de hüsn ü kubh (güzellik ve çirkinlik) siyyân (eşit) görünür.

Bir şi'r yazmak isterdim ki nikât-ı muzîye-i ecrâm (yıldızların parlak nükteleri) ile tabiatın semaya yazdığı neşide-i ebediye (sonsuz şarkı) gibi semt-i re's-i insaniyette (insaniyetin baş ucunda) ebediyyen lerzedâr (titrek) kevkebe-i ulviyyet (yücelik yıldızı) olsun.

Bir şi'r yazmak isterdim ki her noktası bir şerâre-i his (his kıvılcımı) her lafzı bir ahker-i teessür (kederin koru), her mısraı bir harîk-i vicdan (vicdan yangını) olsun, heyet-i umumiyesi hiç görülmemiş bir şelâle-i ziya (aydınlık şelalesi) gibi nazar-gâh-ı beşeriyette (insanlığın gözünde) revân ve güzerân olsun (aksın ve geçsin.)

Arzın üstünde âsümân oluyor,
Bir büyük mâî çeşm-i istiğrak.

Güzel kadınlar için yapılan cerâimin (suçların) en müdhişi çirkin şiirlerdir.

Zemin değişir lâkin âsümân birdir."

Bu notların nasıl mısralar haline geleceğini tahmin etmek mümkün değildir. Fakat Cenap'ın bazı cümlelerinin Ahmet Haşim'de mısraa dönüştüğünü de belirtmek isterim.

Nesir

Cenap Şahabettin sadece bir şair olarak değil usta bir nâsir olarak da şöhret bulmuştur. Nesri de şiiri gibi pek çok hücuma sebep olmuştur. Bu bakımdan nesirlerinde ele aldığı fikirlere de kısaca temas etmek yerindedir.

---

24. *Bütün Şiirleri*, s.514, bir başka örnek için bk.s.520.

Şiirlerini yazmaya başlarken, Cenap şiirlerini savunan, edebiyat görüşünü ortaya koyan makaleler de yazar. Şüphesiz ki kültürlü bir şahıstır. Kıvrak zekâsının mahsulü olan üslûbu canlı ve alaycıdır. Edebiyatı soyut bir güzellik olarak gören Cenap edebiyatın insanın ruhî gıdasını temin ettiğini söyler. Edebiyat insanın hissiyatını ya şiddetlendirir veya değiştirir diyen Cenap, yıllar sonra edebiyattan ahlâk hocalığı bekleyenlere verdiği "edebiyatın eğer bir vazifesi varsa insana hissetmesini, daha iyi hissetmesini öğretmesidir" diyen Yakup Kadri'yi hatırlatır.

Edebiyatı avam ve havasa (halka ve aydına) hitap eden olmak üzere ikiye ayıran Cenap, avam edebiyatında şu özellikleri bulur: mantıklı olmak, hüzünlü ve feci olmak, şahısların belirli karakterleri olmak ve faaliyetleri ile karakterleri arasında münasebet bulunmak, olayda her şahsın bir kıymeti bulunmak ve olayın sonucu adalet duygusu ve ahlâk kurallarına uymak.

Avam için yazanların şahsî üslupları da yoktur. Adeta bu yazarların ortak üslupları (şive-i ifade) vardır.[25].

"Edebiyat-ı avamda muharrirler aynı belâgatin meclub-ı hâdimidirler."

Edebiyat-ı havasta her yazarın şahsiyeti farklıdır, üslubu farklıdır. Her eser yazarını aksettirdiği için ortak değil ferdîdir. "Yazanın şahsiyeti her yazdığında başka bir surette tecelli eder. Bundan nâşi edebiyat-ı havas nihayetsiz bir manzara-i tenevvüdür."

Burada Cenap'ın avam edebiyatı derken folklorun içinden gelen halk edebiyatını kasdetmediğini belirtmek gerekir. Cenap onu âdeta yok saymaktadır. Edebiyatımızı da, a. Zadegân edebiyatı (Enderun edebiyatı), b. Evsat edebiyatı (Edebiyat-ı cedide) ve c. Servet-i Fünun edebiyatı olarak tasnif eder.

Cenap Servet-i Fünun'u Tanzimat'ın devamı görür[26]. Bu tasnif ve edebiyat anlayışı *Genç Kalemler* yazarlarının çok öfkesini çekmiş ve kendi anlayışlarından uzak bularak yıkmak istedikleri edebiyat anlayışının temsilcisi olarak Cenap'ı seçmişlerdir.

---

25. "Edebiyat-ı Avam", "Edebiyat-ı Havâs", *Peyam-ı Sabah*, 4 Nisan 1922. 3 Mart 1338/1922.

26. *Peyam-ı Sabah*, 12 Kânun-ı sani 1338/Ocak 1922.

Cenap, Namık Kemal'i edebî nesrin başlangıcı sayar, Hamid için de "büyük şairlerimizin en büyüğüdür" der[27]. Başlangıçta o kadar tesirinde kaldığı Naci'yi de beğenmeyen Cenap, Ahmet Midhat'ın her şeyden "aynı gevşek eda" ile bahsettiğini, bu yüzden çok yazdığı halde ölünce hemen unutulduğunu söyleyerek "Çok yazan değil, güzel yazan yaşar. Güzel fikir bir ıtr (koku) ise güzel esere her tarafı muhkem bir billur şişe diyebiliriz."

Cenap'ın geniş kitleler için yazan Ahmet Rasim'e hayranlığı büyüktür: "Ben kendi hesabıma Ahmet Rasim Bey'in yazılarını yalnız lezzetle değil, hem de büyük bir lezzetle, hem derin bir hayraniyetle okurum. Yarabbi o ne kadar külfetsiz sanat ve tükenmez hazine-i malûmat."[28]

Edebiyat anlayışları çok farklı olmasına rağmen Mehmet Akif'i ilk değerlendirenlerden biri, onu "tarihimizin en büyük destanî şairi" sayan Cenap'tır. "Bu bîmisal sanatkârın sanatında, sanat o kadar gizlidir ki, onun sanatı hür ve müstakildir"[29] der. Cenap'ın dil konusundaki görüşleri kendisinden önceki Tanzimat yazarlarından farklı olduğu gibi, kendisinden sonrakilerden de ayrılır. Cenap için anlaşılmak ikinci planda kaldığı için, o ortaya koyacağı sanat eserinin malzemesini, eserin ihtiyacına göre seçer. Müteradif kelimelerden biri kalsın diğerleri atılsın denilebilir fakat nüansları ifade etmek için meselâ, "keder, mükedder, melûl, mağmum, mahzun, münkesir, meyus" kelimelerini muhafaza etmek gerekir.

Dilimizde karşılığı olmayan kelimelerin de Fransızcadan alınmasını ister. Lisan konusundaki görüşleri çok tartışılmış olan Cenap'ın sadeleşme konusu dışında üzerinde düşünülmeye değer sağlam görüşleri de vardır. Kavramların tek bir kelime ile açık seçik ifade edilmesi. "Lisanın kemale erebilmesi için müphem olmaması lâzımdır".

Telâffuz hatalarından Cenap da şikâyet eder. Yanlış telâffuz, imlâ meselesi, dilimizin hiç değişmeyen konuları olarak Cenap

27. "Abdülhak Hâmid ve Yabancı Dostlar", *Servet-i Fünun*, 10 Teşrin-i sani 1340/Kasım 1924.

28. "Ahmet Rasim", *Servet-i Fünun*, 12 Teşrin-i sani 1314/24 Ekim 1898.

29. "Safahat Mübdii: Mehmet Akif", *Servet-i Fünun*, 18 Kânun-ı evvel 1340/1 Aralık 1924.

tarafından da işlenmiştir. Kendisinin dilde her hangi bir değişiklik yapmaktan yana olmadığını, ne yapıyorsa güzelliği yakalamak için yaptığını söyler. "Fen, felsefe, ahlâk gibi lisan da bizce maksat değildir. Bizim onlara müracaatımız yine mehâsin-i sanat içindir"[30].

Nesir dolayısıyla Cenap kurallardan bahseder ve kuralların yararını anlatır. Kurallar sayesinde mesai ziyan olmaz, hüner yazıda görülür, tenkit gerçekleşir, zira dayandığı bir nokta belirmiştir. Fransız klasik eserlerinin güzelliği kurallarının sağlamlığındandır. Cenap nesrin kurallarını mevcut eserlerden çıkarmaktan yanadır. Adi nesir ile edebî nesrin ayrı olduğunu belirtir.

Cenap'ın nesri şiirinden daha çok beğenilmiştir. Şiirinin zihnî ve soğuk olması, kelimeciliği çok tenkit edilmesine rağmen nesri söz konusu olduğunda Cenap'ın ustalığından bahsedilir. Aslında Cenap'ın şiiri gibi nesri de son derecede yapmacıktır. Nükte ve söz oyunları çok fazladır. Onun bu kelimecilik merakının ardında söylediklerine ulaşıldığında ise, canlı, yaşamaktan hoşlanan, pek bir değere itibar etmeyen, şakacı bir mizaçla karşılaşılır. Onun bazan güzel bir söz söylemek, kelimelerin birbiriyle kaynaşmasından doğan nükte uğruna okuyucusunu rencide edecek ifadelere baş vurduğu çoktur. Fakat Cenap, gerçekten, arkadaşı Süleyman Nazif ile birlikte, tıpkı şiirde yaptığı gibi, nesirde de monotonluğu kırmak uğrunda denemelere girişmiştir. Onun nesrini yeni, yer yer vecize güzelliğinde gösteren de bu çabasıdır denilebilir.

Cenap ve Süleyman Nazif Türkçe cümle yapısında fiillerin hep sona gelmesi dolayısıyla hasıl olan monotonluğu kırmaya çalışmışlardır. Değişik ekler kullanmak, fiil kiplerini değiştirmek, olumsuz hali kullanmamak, yüklemi cümlenin sonuna değil de her hangi bir yerine almak, hep bu çabanın sonucudur. Bu gayreti Cenap'ın nesrine büyük bir kıvraklık ve canlılık verir. Cenap nesirdeki değişikliğin Süleyman Nazif tarafından yapıldığını belirtir.[31].

30. "Lisan Meselesi", "Lisanımızın İhtiyaçları". *Servet-i Fünun*, 25 *Teşrin-i evvel 1341/Ekim 1925*; 27 *Ağustos*, *1341/1925*.
"*Yeni Tabirat*", *Servet-i Fünun*, 3 Temmuz 1313/15 Temmuz 1897..

31. Mehmet Kaplan, "Cenap Şahabeddin ve Nesir Sanatı", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, 1976, s.425-436.

Servet-i Fünuncuların "ruh-ı kâinat" diye ifade ettikleri kainattaki ruh tasavvuru, onun cansız cisimler için insanlara has sıfatları kullanmasına da yol açar. Bu vasıta ile tabiat sadece canlanmakla kalmaz, alışılmışın dışında kullanılan sıfat, o cismi okuyucuya daha farklı bir boyutta hissettirir.

Üç dilin lugatını büyük bir rahatlıkla kullanan Cenap, özellikle Farsça tamlamalardan hoşlanır. Bunlar soyut kavramları somut sıfatlarla, somut varlıkları da soyut sıfatlarla birlikte kullanmak suretiyle yapılır. Bu tür tamlamalar Cenap'ta da bütün diğer Servet-i fünunculardaolduğu gibi çoktur, ama onlarınkinden daha canlıdır.

Monotonluğu kırmak amacıyla eklerde ve kiplerde değişiklikler yapan, onları birden fazla kullanmamaya gayret eden Cenap bazan, dikkati çekmek istediği cismi farklı sıfatlarla aynı cümlede birden fazla kullanır. "Sonra yine süküt, amîk (derin) bir süküt avdet ediyor."

Cenap güzel yazmanın doğru yazmak olmadığını, nâsir olmak için dilin kurallarını bilmenin yetmediğini belirtir. Gönülde olan, gönülde doğan yazı şeklinde kâğıt üstüne konmalıdır. Bu da zengin bir dil birikimi ile sağlanır: "Nesirde muvaffak olmak için kelime aramak, sıfat aramak, fiil aramak, bulduklarından memnun olmayarak diğerlerini, sonra onları da beğenmeyerek başkalarını, daha başkalarını daima fikre, ifade edilmek istenilen şeye daha münasibini aramak, buluncaya kadar düşünmek. Sonra bu cümlelerin mutad derecesini, karie vereceği sıkleti, kulakta bıraktığı intibaı ölçmek, tartmak, hesap etmek. Ona göre bir cümleden kesmek, ötekine ilâve etmek daha sonra ittirada mani olmak için iki cümlede aynı fâil kullanmamak, birbirini takip eden cümleleri aynı siga ile kapamamak, menfi, istifham, hitap, istigrak ve her şekle baş vurarak karii aynı edatın tekerrürü ile yormamak. Velhasıl bütün kavaid-i nesre riayet ile yazmak lâzımdır"[32].

Hac Yolunda 1896 da *Servet-i Fünun*'da tefrika edildikten sonra 1909'da kitap haline getirilmiş ve 1925 'te ikinci baskısı yapılmıştır. *Hac Yolunda*, yazarın büyük bir nâsir olduğunu da ka-

32. "Nesr-i Kavaidi Vaz İçin", *Peyam-ı Sabah*, 26 Kânun-ı evvel 1337/7 Aralık 1921.

bul ettirdi. Cenap'ın sanatı burada kendisini gösterir. Gerçekten Cenap'ta inanılmaz bir gözlem kabiliyeti vardır. Kendisini hiç bir zaman terketmemiş olan şüpheciliği ise söylediği her söze sinmiştir. Bu bakımdan bu mektuplara yaşanmış sahnelerle birlikte yazarın estetik anlayışı da yansır. Birinci mektupta İstanbul'dan ayrılışından başlayarak son derecede ayrıntılı vapur içi tasvirleri veren Cenap Şahabettin vapurdaki bazı şahısların da çok canlı portrelerini çizer. Kültürlü bir insan olan Cenap vapurda da edebiyat ve kültür meselelerinden söz eder. Güzeli olduğu kadar Cenap'ın çirkinlikleri de büyük bir başarı ile tasvir ettiği görülür. Hiç bir zaman vaz geçmediği ironisini bol bol kullanır. Hattâ bunların bir kısmı kendisine yönelmiştir.

İskenderiye'yi bütün teferruatıyla tam bir gezginci gibi anlatırken, gördüğü yerlerin tarihinden de söz eder. Eski ile yeninin, zenginlik ile fakirliğin karşı karşıya bulunduğu Mısır'da yerliler ile Avrupalı ziyaretçiler de anlatılır. Kahire'ye gidişteki tren yolculuğunun tasviri en güzel parçalardan biridir (Sekizinci Mektup) Nil kıyılarının her dakika değişen manzarasının tasviri, Kahire ve ehramları ziyaret ve nihayet kendisini Cidde'ye götürecek vapurda sona eren eser, 17 mektuptan ibarettir. Bütün eser boyunca okuyucu cıvıl cıvıl insan kalabalığını, kokusu, rengi ve sesleriyle tanır.[33]

Cenap Şahabettin'in seyahat hatıralarını toplayan önemli bir diğer kitabı da *Avrupa Mektupları*'dır (1917). 1917 - 1918 de *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlandıktan sonra kitap haline getirdiği Avrupa gezisine dair bu yazılarında Cenap Şahabettin Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslavakya, Almanya, Avusturya'yı gidiş ve dönüşünde tasvir eder. Sanatkârane üslûbu, söz oyunları ve nükteleriyle, gözlem mahsulü sahneler anlatılmıştır. Bu seyahat savaş günlerinde yapıldığı ve Avusturya ile Almanya müttefiklerimizden bulunduğu için, yazarın savaş sahnelerine de ayrı yer verdiği görülür. Görülen sahnelerden, evrensel düşüncelere ulaşan yazar, çok zevkli ve insanı düşünceye sevkeden parçalar kaleme almıştır. Zaman zaman Türklerle yabancıları

33. Bu kitap hakkında bir tez yapılmıştır. Aziz Korkmaz, *Cenap Şahabeddin Hac Yolunda*, 1980, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü Tez No. 2026.

karşılaştıran Cenap, bazen aleyhimizde yorumlardan da kaçınmaz. Yazarın kendi çocukluk ve şahsi intibaları Plevne'den geçerkenki kısımdadır. Babasının şehit olduğu toprakları başka türlü seyreder. Fakat Cenap'ta keder ve hüzün hiç bir zaman sürekli değildir. Hazin sahneleri coşkun hamasî sahnelerin veya komik sahnelerin takip etmesi, okuyucuyu tek bir duygunun esiri haline getirmekten kurtarır. Almanlar ve Avusturyalılar hakkındaki övgü dolu satırları, Almanlardaki disiplin ve görev anlayışına duyulan hayranlığın bir sonucudur.

Köy ve şehir karşılaştırması Hamid'den itibaren edebiyatımızda yer almaktadır. Cenap Şahabettin de bazan köyü bazan şehri üstün bularak iki yerleşme birimini ve insanlarını geçtiği yollar boyunca karşılaştırır.

Almanya'daki gezisi dolayısıyla Almanlar hakkında geniş bilgi veren Cenap tekniğin okulda öğrenilmesinin öneminden de bahseder. Cenap kültürlü bir yazardır, onun için geçtiği yerlerin kültürü de yazılarında yer alır. Edebiyat, tiyatro, müzik, gazeteler ve felsefe, özellikle bu devrin en tesirli iki filozofu Nietzsche ile Schopenhauer'dan da söz eder.

Yollarda savaş derinden hissedilirse de Viyana'ya dıştan bakınca, sanki savaş yoktur. Viyana'nın güzel ve temiz insanları Cenap'ta hayranlık uyandırır: "Yarabbi bu şehirde hiç mi çirkin yok" demekten kendini alamaz.

Viyana'da çeşitli musiki faaliyetleri arasında Pierre Loti'den mülhem, bir Osmanlı paşasının konak hayatını anlatan "İstanbul Gülü" adlı bir operetle ilgili izlenimlerini de kaydeder[34]

Cenap'ın bu iki seyahat kitabı kadar iz bırakmamış olan *Afak-ı Irak* adlı bir eseri daha vardır. *Sabah* gazetesinde "Suriye Mektupları" adı altında yayınlandıktan sonra kitap haline getirilmiştir.

Cenap Şahabettin, bu seyahat yazılarını topladığı kitaplardan başka çeşitli süreli yayınlarda çıkan birçok makale de yazmıştır. Bunlardan bir kısmını *Evrak-ı Eyyam* (1915), *Nesr-i Harp*, *Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri* (1918) nde toplamıştır. Bu iki kitapta da

34. Zeynep Uluant, *Cenap Şahabettin'in Avrupa Mektupları*, 1979, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü Tez No. 1964.

Cenap'ın seyahat izlenimleri, sanat hakkındaki görüşleri, polemik türü yazıları yer alır. Bunların birçoğu deneme türünün güzel örnekleridir. Cenap'ın ne kadar geniş bir sahada birikiminin olduğunu göstermesi açısından da bu yazıların önemi vardır[35].

Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri (1918) nin sonuncu kısmı *Tiryaki Sözleri* hep müstakil bir kitap gibi yorumlanmıştır. *Servet-i Fünun* dergisinde "Serseri Fikirler" başlığı ile yayımlanmış olan vecizelerinin bir kısmının yer aldığı bu kitap çok sevilmiştir. Cenap sözü âdeta bir darbe tesiri uyandıracak kadar çarpıcı kılarak cümleler yazmıştır. Bu eseri Orhan Köprülü tarafından *Tiryaki Sözleri* adıyla 1978'de (Tercüman 1001 Temel Eser Serisi) yeniden yayımlanmıştır.

Cenap'ın edebiyatçılarla ilgili pek çok yazısı vardır. O bunlardan yine *Servet-i Fünun* dergisinde yayımladığı (1925) Shakespeare ile ilgili olanları *Vilyam Şekspiyer* adıyla 1931'de kitap haline getirmiştir. Shakespeare hakkındaki araştırmalara bir şey eklemekten çok, Cenap'ın bu büyük şairi değerlendirmesi ve onu Türk okuyucusuna bu kadar geniş olarak tanıtması bakımından önemlidir.

Tiyatro

Cenap Şahabettin de II. Meşrutiyet'ten sonra diğer Servet-i Fünun yazarları gibi önceden ilgilenmediği tiyatro sahasına ilgi göstermiş ve bu türde üç eser yazmıştır. Elbette ki bu tiyatro eserlerinin Cenap'ın yazarlığına fazla bir şey eklediğini söyleyemeyiz. Sadece *Körebe*, onun parıltılı zekâsının, oyunlu üslûbunun tipik bir örneğidir ve Tanzimat'tan beri yazarlarımızın ve aydınlarımızın savundukları gençlerin birbirlerini görerek, severek evlenmeleri gerektiği görüşünü işler.

Cenap'ın yazdığı *Körebe* basılmış ve oynanmıştır. *Yalan* adlı oyunu oynanmış fakat basılmamıştır. Bu eserin metni Prof. Dr. Metin And'da bulunmaktadır. Kendisi İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans tezini hazırlayan Enver

35. Cenap'ın edebiyat hakkındaki bir kısım yazıları bir tezde toplanmıştır. Mehmet Yalçın, *Cenap Şahabeddin'in Makaleleri* 1953-54, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü Tez No.467.

Töre'ye bu metni vermiş ve o da tezine metni almıştır. Yazarın Hüseyin Suat ile birlikte yazdığı *Küçük Beyler*, Hüseyin Suat Yalçın tarafından *Züppeler* adıyla yeniden düzenlenmiştir. Hüseyin Suat ile birlikte Cenap'ın "Zehirli Çiçekler" adlı bir oyun yazdığı ayrıca "Merdud Aile" adlı bir oyunu bulunduğuna dair bazı kayıtlar varsa da bunların metinleri henüz ortaya çıkmamıştır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a teslim edilmiş olan Cenap'ın yazıları arasında birkaç sayfalık "Çürük Meyve" adlı bir oyun taslağına da rastlanmıştır.

Cenap çeşitli makalelerinde tiyatro yazarlarından da bahsetmiştir. Shakespeare hakkındaki yazılarının yanı sıra Corneille, Racine ve Ibsen'e ağırlık verdiğini görüyoruz. Onun Shakespeare ve Ibsen'e duyduğu hayranlık biraz da bu yazarların ironik ifadeleri ile kadınlar hakkındaki değişik görüşlerine dayanmaktadır. Shakespeare'i ise bir şair olarak "sahne şiiri"nin büyük örneği olarak değerlendirir.

Körebe 1917 yılında ilk defa Tepebaşı tiyatrosundaki bir müsamerede temsil edilen bir komedidir. Millî Talim ve Terbiye cemiyeti müsabakasında birinciliği kazanmıştır. Eserin konusu boşanma davalarına bakan Yusuf Lemi Bey'in evlenmesidir. Yusuf Bey'in annesi oğlunu evlendirmek için durmadan kız aramaktadır, avukat ise görücülük usulüyle yapılan evliliklere karşıdır. Bu tür evlenmeleri körebe oyununa benzetmektedir. Zaten mesleği dolayısıyla hatalı evlilikleri gören avukat, evliliğe karşı da şüpheci bir tavır takınmıştır.

Annesi ile yengesinin kendisine çok güzel, çok akıllı ve "Musavver Firkete" gazetesi yazarlarından Bedia Hanım'ı uygun bir eş olarak seçmeleriyle oyun başlar. Lemi Bey son kararını vermeden Bedia Hanım'ı görmek ister, onu yazılarından tanımakta ve takdir etmektedir. Anne, görücüye gittiklerinde Bedia Hanım'ın masasından bir mektup almıştır. Bu mektubu Lemi'ye verirler. Fakat mektup, yazılarından tanınan Bedia Hanım'ın uyandırdığı izlenimden çok farklıdır. Lemi, "Ben kanun koyucu olsam birbirini tanımayanlar arasında nikâhı yasak ederim" düşüncesindedir, arkadaşları da ona katılırlar. Mektupta evlenilebilecek ideal bir genç tasvir edilmiştir, ve bu portre Musavver Firkete'de okuduklarından çok farklıdır. Bu sırada iki hanım bir boşanma davası hakkında danışmak üzere Lemi'yi ziyarete ge-

lirler. Bu hanımlardan biri, kendisiyle evlenmek isteyen erkeği görmek arzusundaki Bedia'dır. O, kendisinin görücü tarafından incelenmesine de karşıdır. "Kendimi bu işkenceye sokan erkeği görmek hakkından mahküm kalacağım öyle mi?" diyerek boşanma davalarını alan Lemi'ye gelir. Lemi'nin masasının üzerinde, kendisine Nedime adlı arkadaşından gelen mektubu görür. Nedime kendisinden çok farklıdır, bu mektubun hakkında yanlış düşüncelere yol açacağını anlar. Konuşma boyunca iki gencin evlilik hakkındaki görüşlerinin birbirine ne kadar benzediği ortaya çıkar. İşler tatlıya bağlanırken, Lemi'nin yengesi Bedia'yı tanır ve Lemi'nin Bedia ile evlenmesine karşı çıkar. Ona göre, bir kızın evleneceği erkekle böyle görüşmesi doğru değildir. Halbuki Bedia, bu davranışı ile Lemi'nin takdirini kazanmıştır. "Körebe" oyununda bu sefer gençler kazanmışlardır.

Kültürlü, devrin konuşma diline sahip gençler arasındaki konuşmalar başarılı bir sahne dili sayılamaz. Cenap'ın son derecede esprili, nükteli üslûbu buraya da aksetmiştir.

Yalan; Yazarın 31 Mart faciası dolayısıyla yazdığı bu oyunun metni İstanbul Şehir Tiyatroları Kütüphanesinde ve Prof. Dr. Metin And'da mevcuttur. Oynandığı zaman çok tepki uyandıran *Yalan*, aslında tam Servet-i Fünun estetiği içinde yazılmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra yazılan birçok eser devrin yaygın kavramlarının sloganlar halinde sahnede tekrarlanması amacını güderken, Cenap millî bir felâketin, en uzak köylerdeki aile ocaklarında da ne gibi facialara sebep olabileceğini ele almaktadır. Bu bakımdan ilgi çekici, psikolojik bir eserdir.

Konusu şudur: Yedi yıl askerlik yapmış ve asker ocağına büyük saygısı olan Ahmet, 31 Mart olayında iki zabiti öldürdüğü için oğlu Selim'in asıldığı haberini almıştır. Bu onun için büyük bir alçaklıktır. Kendisini insan içine çıkamayacak halde görür.: "O meluna acıyor musun? Sen bana ayıbını toprağa gömemeyerek alnı üstünde taşımaya mecbur olan biçareye acı... O ettiğinin cezasını çekti. Bitti. Onun yüz karasından utanmak bende, kızarmak bende. Her gün bin kere yerlere geçmek bende" diyerek çıldırma raddelerine gelen kocasını biraz olsun teselli ihtiyacıyla, karısı Hacer, Selim'in bir günah mahsulü olduğunu söyler.

Bu yalan gerçekten de Ahmet'i birkaç dakika teselli eder. Fakat hemen başka bir şüphe beynini kemirmeğe başlar. Karısının

bu günahı kiminle işlediğini öğrenmek ister. Biçare kadın buralarını düşünmemiştir. Fakat geçmiş devrin kötülüklerinin bir çeşit temsilcisi tahsildar Emin hemen Ahmet'in aklına gelir. Hacer de kocasını alelacele tasdik eder. Bu da Ahmet'i ferahlatır. "Şimdi her şey anlaşılıyor değil mi kızım? Tahsildar Emin'in oğlu. Bir veledizina. Elbette hürriyet istemez. Elbette eski hükûmeti ister. O ister ki babası gene köyleri soyabilsin, harap kulübeleri kirletsin. Öz evlat aslına çeker."

"Ben diyorum ya damarlarında benim kanım dolaşan bir adam Selim'in yaptıklarını yapamayacaktı... Oh Timurtaş köylü Ahmet'in gene yüzü ağardı. İşte gene alnım açıktır."

Fakat bu geçici ferahlıktan sonra, ikinci bir ıztırap Ahmet'i pençesine alır. Yirmibeş yıldır karısı tarafından aldatılmış bir adamdır. Başkasının oğluna oğlum demiş ve onu sevmiştir. "Yirmibeş seneden beri namusunu kaybetmiş bir kadının kocası olduğunu" köylüye nasıl açıklayacaktır? Aldatılmış bir erkek olarak yine öfkelenmeye başlar. Hacer'i öldürmeden bu ayıptan kurtulamayacaktır. Karısını boğar. Kızı içeri girdiği zaman, beyhude yalan yüzünden ölüme giden annesinin cesedi ile karşılaşır, babasına bu durum karşısında gerçeği açıklar. Annesinin onu bir yalanla teselli etmek istediği anlatır. Üstüste gelen bütün bu facialara dayanamayan Ahmet çıldırır.

"Derse Devam Edelim", "Küçük Beyler" hakkında çıkan tenkitler hiç de müsbet değildir. *Yalan*'dan itibaren başarısız bir tiyatro yazarı olduğunun tekrarlanması, Cenap'ın bu türe devamını engellemiş olmalıdır[36]

Servet-i Fünun edebiyatının oluşmasında büyük rolü bulunan Türk şiir tarihinde bir merhale sayılabilecek olan, nesirde yeni bir yol açan Cenap Şahabettin hakkında çeşitli yazarların farklı değerlendirmeleri vardır. Bu değerlendirmelerin menfi olanlarının büyük ölçüde Cenap'ın şüpheci ve alaycı şahsiyetinden kaynaklandığını sanıyorum.

Cenap için aşk duygusu çok önemlidir. "Don Juan" şiiri çeşitli yorumlara uğramıştır. Kendisi de bir makalesinde Don Juan

36. Enver Töre, *Cenap Şehabettin ve Tiyatroları*, 1978, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Tez No. 1845.

tipinin dünya edebiyatında işlenişini ele almıştır[37]. Bu şiir Cenap'ı en iyi veren şiirlerindendir. Sevda Cenap için doğmak gibi, ölmek gibi kaçınılmaz bir hayat tecrübesidir. Şair, ayrıca sevdanın avare başı tatlı tatlı döndürüşünden, insanın hayatını bir süre için kamaştırmasından da söz eder. Hayatın bütün boşluğu bir anda "sevilen şeyden ibaret" kesilir.

Pek boştur o his, lâkin o boşlukla dolar dil;
Âfâk-ı hayatiyyedeki cevfi o örter
Herkes hep o boşlukta arar bir tutacak yer
Pîrâmen-i ömründeki girdâba mukabil

Sevdaya karşı bir cezbe duyulur, bir de ondan kaçma isteği gelir. "Hakikat-ı Sevda" şiiri şu mısralarla biter:

Bir istiyor insan onu, bir istemiyor... Âh,
Sevmek bile doğmak gibi, ölmek gibi bir şey![38]

Cenap'ın şüpheciliği gerçekten bütün eserlerine sinmiştir. Onun üslûbunu tayin eden en önemli anlayış istihzadır (irony), Burada kaba bir alay değil, herkesin kendi kültür ve zekâsı oranında tadıp paylaşabileceği bir ifade şekli anlaşılmalıdır. Cenap belki de bu yüzden "istihza erbâb-ı zekânın (zekâ sahiplerinin) hukuk-ı tabiîsidir (tabiî haklarındandır)" demiş, fakat istihza bir edebiyat terimi, üslubu tayin eden başlıca vasıtalardan biri olarak anlaşılmadığından Cenap'a karşı duyulan güvensizliği ve hoşnutsuzluğu beslemiştir. Halbuki özellikle romantik edebiyatla gelişen, Alman ve İngiliz edebiyatlarında en önemli anlatım vasıtalarından biri olan istihza (irony) kavramı nükteden, hicve kadar büyük çeşitlilik gösterir. Cenap daha ziyade nüktede ve telmihlerde kalmıştır. Ondaki "irony" nin Abdülhak Hâmid, Orhan Veli ve özellikle Ahmet Hamdi Tanpınar seviyesinde olduğu söylenemez. Özellikle Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* irony sanatının bütün şekillerinin tezahür ettiği bir eserdir ve Cenap'ın "istihza erbab-ı zekânın hukuk-ı tabiîsidir" sözüne hak verdirecek niteliktedir.

Cenap şair olarak ortaya ilk çıktığı andan itibaren edebiyat münakaşaları içindedir. Bu kıvrak zekânın edebiyatı ne kadar ciddiye aldığı bile tartışılabilir. Ancak şahsiyeti ortadan çekilince

37. "Don Juan", *Peyam-ı Sabah*, 11.14 Teşrin-i evvel 1336/Ekim 1919.
38. *Bütün Şiirleri*, s.210.

kalan eserleri onun hem şiiri hem nesri ciddiye aldığını, dili tadını çıkararak kullandığını gösterir. Fakat bu özellik dil malzemesini keyfî olarak seçimi dolayısıyla günümüz okuyucuları tarafından anlaşılamaz haldedir.

Bir devrin yenilikleriyle çevresini rahatsız eden şairi *Genç Kalemler* hareketinin karşısında yer almış, yeni edebiyat anlayışını reddetmiştir. Yeni bir yaşamak hamlesi olan Millî Mücadele'ye karşı aldığı olumsuz tavır ise Cenap'ın fikirleri üzerinde durulmasına yol açmıştır.

Cenap Şahabettin hakkında en önemli biyografiyi yazan Sadettin Nüzhet Ergun onun hakkında hiç de müsbet duygular taşımaz: "O her şeyi lâkaydî ile karşılamıştır" der. Bu görüş yerindedir. Zira Cenap da bir yazısında "Fikirlerim belki namında bir emir kabul etmişler[39] en ziyade emin olduğum hayatım bile bence bir milyon belki arasında bir kazâ-yı uzvîdir. Hayatta ilmimi her neye taksim etsem, bakıyorum ki, "şüphe" adlı ve müteaddit hâneli bir kesir kalıyor. Bu cihetle her 'evet'ime ve her 'hayır'ıma gizli ve sarîh bir hayli 'belki' karışır"

Bu sözleri Cenap'ın belki, gerçek duygularını aktardığı parçaların bile şüpheyle karşılanmasına yol açmış, onları sadece sanat oyunları saydırmıştır.

Gerçekten de Cenap hiç bir şeye inanmaz veya her şeye inanır gibidir. 1328/1912'de Paris'ten yazmış olduğu iki mektupta inanma ve Tanrı üzerinde durur[40]. İnsanların tarih boyunca değişik şeylere taptıklarını söyledikten sonra, insanların aslında sadece inanmak ihtiyacıyla durmadan yanıldıklarını belirtir:

"Din nâmına bütün bir hurafat kütüphanesi açıldı. Çünkü zavallı insanlar ne yapsınlar. Marifetullah ancak Allah için mümkündür. Allah'ı arayan insan behemehal kendisini gafletten gaflete çarpacak. Hiç bir zekâ-yı beşere daha ziyade bir muvaffakiyet mev'ud değil. Ben kendi hesabıma etrafıma ne kadar dikkatle baksam yalnız ölçülmez bir tabiat ve bir de nüfuzu imkânsız bir muamma görüyorum. Öyle ki bu muammanın gittikçe derinleşen

39. *Güneş*, 15 Mart 1927.

40. *Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Cenap Şahabettin Bey'e Bir Mektup", Hisar, nr.* 126, Haziran 1974, s.12-13.

zulmeti bir siyah sarık gibi ruhumun etrafında dolanıyor, dolanıyor. Düşündükçe daha az anlıyorum. Kanaatim şu ki bizim dimağımız hiç bir zaman ağzı açılmayacak bir esrar torbasında mahpustur. Allah'ı tanımak yolunda yürüdük ve ilerledik sanırız. Fakat gözlerimizi biraz silince anlarız ki hareket ettiğimiz noktaya avdet etmek üzereyiz. Arz gibi, dimağımız gibi güya muamma-yı hilkat de yuvarlaktır ve olduğu yerde döner. Bir meçhul-i muazzam ile her tarafımızdan kıskıvrak bağlanmışız. Bulduk sandığımız her anahtar görüyoruz ki hiç bir fürce (pencere) açmaksızın boşlukta ve karanlıkta çıtırdamakla kanaat ediyor."

"(.....)" Din mevzubahs olunca Böhne anlayamadığı için inkâr eder. Köylü kadın anlayamadığı için tasdik eder. Voltaire anlayamadığı için düşünür. Şair anlayamadığı için terennüm eder. Derviş anlayamadığı için ağlar ve meczup anlayamadığı için güler. Allah gibi hakikat-i diniyye de hissolunur anlaşılmaz. Vardır fakat bilemeyiz. Çünkü azameti kendisini örter. Hakikat-i diniyye marifetullaha müncer olur. Kuşta, rüzgârda, denizde ve bulutlarda Allah'ın sesidir ki işitiyoruz; ve kelebeklerde, çiçeklerde, dudaklarda ve gözlerde gördüğümüz onun renkleridir. Mamafih biz onun güneşlerine karşı kör ve musikisine nisbetle sağır kalmaya mahkûmuz..."

Muhtemelen Neşet Halil Öztan'a yazdığı ikinci mektubunda da[41] bu dindar arkadaşının meziyetlerini hatırlayarak şöyle der: "İlim ile din... Neşetciğim biz vaktiyle gençlikte ve hekimlikte birleşmiştik; bu sefer bana öyle geldi ki insanlıkta birleştik. Sizin her haliniz gibi dindarlığınız da çok hoşuma gitti. Filhakika, düşünüyorum, ilim belki bir hakikat, fakat yâbis fakir ve hissiz bir hakikat; din belki bir hakikat ve belki beşeriyetin ihtiyac-ı ruhundan doğmuş bir hayal. Lâkin ne olursa olsun, zengin, geniş ve kalbimizin en büyük emellerini okşayacak kadar merhametli... Onun için hiç bir kuvvet bizim yüreklerimizden hissiyat-ı diniyyeyi bütün bütün ka'ledip atamaz. En koyu dehrînin vicdanını derinden yoklamış olsak, eminim ki, orada uzun müddet işlemiş bir yaranın nedbe halinde yine din hissiyatını bulacağız ve o nedbeye dokununca bir din hasreti acısını duyacağız. Bir

41. Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Cenap Şahabettin'in Yayınlanmamış Mektupları", *Hisar nr.* 129, Eylül 1974, s.16-17.

asır evveline gelinceye kadar din önünde serfürû eden ilim şöylece beş yüz sene kadar vardır ki vukuat-ı arziyeyi dest-i Kudretten dest-i beşere teslim etmek iddiasına çıkıştı. Güya ilim bize öyle bir kuvvet veriyordu ki o sayede bütün istikbali kendi maksadımıza göre kendi arzularımızın mantığı ile keyfe ma-yeşâ tesis edebilecektik. Heyhat! Her yeni doğan gün beraberinde getirdiği şuûn ve hadisat ile ilmin bu ham davasını tekzip etmiyor mu? Diğer cihetten "ilm'in içine dalınca her tarafımızda gölgeden veya karanlıktan yapılmış hudutlar ve ufuklar görüyoruz. 'İlm'in bize verdiği silâh aziz hulyalarımızı yaralıyor, işte o kadar. Meselâ bize diyor ki: 'Bütün kıymet ancak hayattadır, hayatın ötesinde ancak hiçlik bekler ve nihayetsiz bir sükût içinde nihayetsiz bir hiçlik... Ölü için mezarını gagalayan kuşların teranesi, mezarı üstüne dökülen ağaç gölgesi ve güneş ziyası, hepsi birer istihzâ-yı tabiattır. 'Bu haşin mev'izeyi insan kulağı isyansız dinleyemez. Hayır, her güzel hulyamızın karşısına bir diken ormanı gibi ölümü ve ölümün boş karanlığını rekzeden 'ilm'e bağlanıp kalamayız. Hayatın acı hakikatleri ile katık etmek için hepimize biraz şiir, biraz ümit ve hayal lâzım. Bunları da biz ancak dinin müşfik sinesine başımızı dayamakla bulabiliyoruz."

Bu özel mektuplarda Cenap Şahabettin'in umuma hitaben yazdığı yazılardan daha samimi olduğu düşünülebilir. O zaman "Münacaatları" ve "Derviş" adlı şiirleri de ayrı bir ışık altında yorumlanabilir.

Cenap lugat çalışmasını taslak halinde bile ortaya çıkaramamıştır. Ancak lugat çalışmalarının malzemesini, bütün eserlerinde kullanmıştır. Cenap'ın kullandığı kelimelerin tesbitiyle bir sözlüğünün yapılması, Tanzimat ile Servet-i Fünun arasındaki farkı gösterecek, kelimelerin kazandıkları yeni mânâları da verecektir.

ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

SON ARZU

Birlikte terk-i cism edelim mevte, bir gece
Mest-i garâm iken;
Kursun bahar, rûhumuz üstünde gizlice
Bir türbe-i semen!
Olsun tuyûr-ı rûhumuza havza-i türâb
Bir lâne-i şegaf;
Tâ haşre dek mesîremiz olsun pür âb ü tâb
Bir sâhil-i sadef!
Olsun şeb-i kıyamete dek hem-sürûdumuz
Bir cûy-ı nağme-hîz;
Kalsın sular lebinde dil-i yek-vucûdumuz
Mes'ûd u hande-rîz!
Tev'em sürûşlar gibi aynı cenâh ile
Uçsun hayâlimiz!
Gezsin hadîka-i ebediyyette el ele
Âmâl-i bâlimiz!
Avîze olsun âlem-i şevkinde onların
Bir bedr-i mübtedî;
Bir bûse-i muzî tuta fevkinde onların
Bir mâh-ı sermedî!

(*Servet-i fünun*, nr. 272, 16 Mayıs 1312/28 Mayıs 1896, s. 180) BŞ, 147.

RİYAH-I LEYAL

Ey gizli kebûterlerin âheste sürûdu,
Ey mirvaha-ı lâne-i mürgân,
Ey bâd-ı hırâmân,
Âfâka inince gecenin sütre-i dûdu
Başlarsın ufuktan seyelâna
Bâlîn-i cihâna.
Ol dem ki olur, ey tarab-âmûz-ı hayâlat,
Bir nây-ı zümürrüd gibi nâlân
Destinde nihâlân...
Ol dem ki olur dest-i bilûrunda semâvât
Bir çeng-i dil-âvîz-i müzehheb;
Bir ûd-ı mükevkeb...
Ol dem getir ondan bana ey bâd-ı peyem-res,
Ondan bana sen gizlice bir ses,
Ey bâd-ı peyem-res,
Ol dem getir ondan bana sen gizlice bir ses;
Ol dem götür, ey bâd-ı şebân-gâh,
Benden ona bir âh!...

Bir ninni ile rûh-ı leyâli uyutursun;
Ervâha eder dâvet o ninni
Bir hâb-ı muganni!
Bir hâb-ı muganni ile rûhu avutursun;
Bir hâb-ı muganni'de gönüller
Rüyaları dinler!
Ey bâd-ı muganni ki hadâikte verirsin
Her nağmeye, her sâza muâdil
Yapraklara bir dil...
Ey bâd-ı muattar ki semâdan getirirsin
Her zühreye bir nâme-i hoş-bû,
Bir bûse-i dil-cû...
Bir ses getir ondan bana ey bâd-ı peyem-res,
Bir şeb getir ey bâd-ı peyem-res.
Ondan bana bir ses!..
Ey bâd-ı peyem-res getir ondan bana bir ses;
Yahut götür, ey bâd-ı şeban-gâh,
Benden ona bir âh!..

Ey dağların en sâf ü tabiî nakarâtı
Tekrîr-i sürûdunla ağaçlar
Cûlar gibi çağlar!
Dağlardan akan çeşmelerin hoş nagamatı
Eyler seni, ey bâd-ı tabiat,
Dağdan dağa davet!
Ey zemzeme - fermâ-yı ser-âheng-i sahârî
Her sûdan edersin dil ü câne
İsâl-i terâne!
Senden alır elhânını ebhâr ü mecârî;
Her sahile bir neşe verirsin,
Bir ses getirirsin...
Bir ses getir ondan bana ey bâd-ı peyem-res,
Bir şeb getir ey bâd-ı peyem-res
Ondan bana bir ses!...
Ey bâd-ı peyem-res getir ondan bana bir ses;
Yahut götür, ey bâd-ı şeban-gâh,
Benden ona bir âh!..

Mizmâr-ı serâdan gelen âsûde nevâlar,
Cûlardaki sâzende hayâlât,
Dağlardaki esvât,
Ebhâr ü sevâhildeki bîhûde sadâlar
Vermez dil-i şeb-hîzime ârâm;
Etmez beni hoş-kâm!
Ben neyleyim elhân-ı yek-âheng-i cihânı?...
Ey lâne-i seyyâl-i mezâhir,
Ey bâd-ı meşâcir,
Anlat bana bir dildeki âheng-i nihânı?...
Gönder bana bir zemzeme-i sâf,
Bir nağme-i şeffâf...
Bir ses getir ondan bana ey bâd-ı peyem-res,
Bir şeb getir ey bâd-ı peyem-res,
Ondan bana bir ses,
Ey bâd-ı peyem-res getir ondan bana bir ses;
Yahut götür ey bâd-ı şeban-gâh,
Benden ona bir âh!..

Servet-i fünun, nr. 273, 23 Mayıs 1312/4 Haziran 1896, s. 204
Bütün Şiirleri, s.149-151.

NISFÜ'L—LEYL

Teşkil eder siyeh-kede-i şebde bahr ü ber
Bir hufte âile;
Emvâc-ı târını yatırır bahr-ı bî-haber
Esdâf-ı sâhile;
Dağlardaki mazalle-i bûyâdâ âhüvan
Hülyâ-tırâz olur;
Bir nahl-i müstazilde şebâviz-i nâtüvan
Rüyâ-nüvâz olur;
Bir şâd hâb içinde keser ihtizazını
Evtar-ı şâhsâr
Eyler küşâde arza şebistân-ı nâzını
Bir samt-ı hoş-güvâr,
Serper bu samtın üstüne bir çeşme-i nihân
Dürdâne-i sürûd!...
Peydâ olur leb-i siyeh-i şebde nâgehân
Bir lerze-i dürûd:
Güyâ bu ân-ı leylede bir rûh-ı derbeder,
Bir rûh-ı muntefî
Çeşm-i siyâh-ı zulmete, hürmetle, vaz'eder
Bir bûse-i hafî!

Mektep, nr. 38,6 Haziran 1312/18 Haziran 1896, s. 593 BŞ s.154

ELHAN-I ŞİTÂ

Bir beyaz lerze, bir dumanlı uçuş;
Eşini gâib eyleyen bir kuş
gibi kar
Geçen eyyâm-ı nevbaharı arar...
Ey kulübun sürüd-ı şeydâsı
Ey kebüterlerin neşideleri,
O bahârın bu işte ferdâsı:
Kapladı bir derin sükûta yeri
karlar
Ki hamüşâne dem-be-dem ağlar

Ey uçarken düşüp ölen kelebek
Bir beyaz rîşe-i cenâh-ı melek
gibi kar
Seni solgun hadîkalarda arar;
Sen açarken çiçekler üstünde
Ufacık bir çiçekli yelpaze,
Na'şın üstünde şimdi ey mürde
Başladı parça parça pervâze
karlar
Ki semâdan düşer, düşer ağlar!

Uçtunuz, gittiniz siz ey kuşlar;
Küçücük, ser-sefîd baykuşlar
gibi kar

Sizi dallarda, lânelerde arar.
Gittiniz, gittiniz siz ey mürgân,
Şimdi boş kaldı ser-te-ser yuvalar;
Yuvalarda yetîm-i bî-efgan!
Son kalan mai tüyleri kovalar
karlar
Ki havada uçar uçar ağlar!

Destinde ey semâ-yı şitâ tûde tûdedir
Berg-i semen, cenâh-ı kebûter, sehâb-ı ter...
Dök ey semâ-revân-ı tabiat gunûdedir;—
Hâk-i siyâhın üstüne sâfi şükûfeler!

Her şâhsâr şimdi-ne yaprak, ne bir çiçek!..
Bir tûde-i zılâl ü siyeh-reng ü nâ-ümîd...
Ey dest-i âsmân-ı şitâ, durma, durma çok
Her şâhsârın üstüne bir sütre-i sefîd!

Göklerden emeller gibi rîzân oluyor kar,
Her sûda hayalim gibi pûyân oluyor kar

Bir bâd-ı hamûşun per-i sâfında uyuklar
Tarzında durur bir aralık, sonra uçarlar.

Soldan sağa, sağdan sola lerzân ü girîzân,
Gâh uçmada tüyler gibi, gâh olmada rîzân,

Karlar... bütün elhânı mezâmîr-i sükûtun,
Karlar.... bütün ezhârı riyâz-ı melekûtun...

Dök hâk-i siyah üstüne, ey dest-i semâ dök,
Ey dest-i semâ, dest-i kerem, dest-i şitâ dök:

Ezhâr-ı baharın yerine berf-i sefîdi
Elhân-ı tuyûrun yerine samt-ı ümîdi!..

Servet-i Fünun, (nüsha-ı mümtaze) İstanbul 1313/1897, s.79-81.
Bütün Şiirleri, s. 223

BES Ü ŞEKVÂ

Ser-germ-i visâl olurken ağyâr,
Hecrin ile münselib huzûrum;
Ey hüsnü kusursuz olan yâr,
Bilsem acaba nedir kusûrum?
Ben rahm-ı nasîbe muntazırken
Ahkâm-ı nasîbin en garîbi
Dûr eyledi dest-i şefkatinden
Gönlüm gibi tıfl-ı bî-nasîbi!
Dünyâda saadet ü felâhım
Bir lutfuna muntazırken ey mâh,
Âhım gibi en kavî silâhım
Mehcûr-ı terahhumundur, eyvâh!
Yorgun nazarım dalarsa hâba
Gül-rûyunu görmedir ümîdi;
Eylerse teveccüh âfitâba
Vardır yine sence bir ümîdi!
Meyl ü hevesim sana revândır;
Âmâc-ı hayâl u fikretimsin!
Her gördüğüm ayrı bir yalandır;
Sen sâde benim hakîkatimsin!
Âlemde olur mu, olmasan sen,
Ezvâk-ı hayâta iltifâtım?
Hecrin bana güç gelir ölümden
Ey bâis-i lezzet-i hayatım!
"Mâlik olayım!" diyen gönüller
Memlûkun olur senin nihâyet!
Cevr ü siteminle ölmek ister
Cevrinden eden dahi şikâyet!
Âlâmımı etmek üzre takrîr
Manzûm sühan nedir, nedir beyt?
Çektiklerimi eder mi tasvîr
Her katre-i dîdem olsa bir beyt?
Eylerdi senin vücûdun ihyâ
Rûhumda yatan bütün hayâli;
Her şi'rimi sen ederdin imlâ
Şi'rim bile şimdi kaldı hâlî.

Mektep, nr. 29.4 Nisan 1312/16 Nisan 1896, s. 449-*Bütün Şiirleri*, s.136-137

YAKAZÂT-I LEYLİYE

Gel bu akşam da ser-be-ser, güzelim,
İhtizâzât-ı leyli dinleyelim:

Tâ uzaklarda işte bir piyano
Taze parmakların temâsiyle
Ağlıyor bir hazan hevâsıyle...

Dinle ey yârim işte ağlayan o
Gecenin ka'r-ı pür-sükûnunda,
Zulmet-i ebkemin derûnunda.

Gâh onun ihtizâz-ı pestiyle
Mütevahhiş, hazîn, rakîk ü nizâr
Dağılır cevve bir sürûd-ı hezâr

Gâh onun irtiâş-ı mestiyle
Dolaşır kâinât-ı nâimeyi
Bir umûmî şehîk-ı tenhâyî...

Onu kim dest-i ra'şe-dâriyle
Çalıyor, perde perde inletiyor?
Onu kim böyle gamla söyletiyor?

Tellerin lahn-ı inkisâriyle
Hangi metrûke böyle eğleniyor,
Hangi mâtem bu sesle söyleniyor?

Gâh olur ince, nâzenîn bir ses
Leyl içinde sürüklenir, inler;
Onu zulmet, sükût ile, dinler...

Gâh olur bir figan-ı tîz-heves
Bütün a'sâb-ı kâinâtı gerer;
Kalb-i hâbîde-i cihân titrer...

Sonra bir şehka-i bükâ olarak
Düşer âgûş-ı leyl-i târike,
Çalışır rûh-ı samtı tahrîke...

Sonra tedrîcen alçalıp solarak
O kadar pest olur ki öksürerek
Zannedersin tebâh olup gidecek...

Sonra baygın, kesik sükût eyler;
Mûsikî-i sükûtu okşayacak
Bir enîn hafî kalır ancak...

Kim bilir, kim bilir neler söyler
Bu sûreksiz, hevesli zemzemeler,
Bu susup durma, sonra söylemeler.

Bu nevâzişli, nazlı, boş nagamât,
Bu rekâket, bu lüknet-i elhân,
Bu tereddüdlü mûsiki-i figan

Bu yarım cümleler, yarım kelimât;
Belki leyl-i hamûşa yalvarıyor,
Belki bir tûf-ı tesliyet arıyor.

Gâh mestâne bir şetâretle
Bâd-ı pür-gûyu eyliyor taklîd,
Uçuyor cevve pür-hayâl ü ümîd....

Gâh bir mugşiyâne hâletle
İnliyor muhtazır, zebûn u harâb;
Oluyor can-be-leb tuyûra cevâb....

Tâ uzaklarda işte bir piyano;
Onu bî-şübhe bir kadın çalıyor,
Musikîden cevab-ı ye's alıyor....

Dinle ey rûhum işte ağlayan o...

Servet-i Fünun (nüsha-ı mümtaze) 1313/1897, s.110-111 *Bütün Şiirleri*, s.225-227.

RİYAH-I MESA

I

Akşamın bâd-ı pür-safirinde
Ağlıyor kalbimin gam u hevesi
Ağlıyor hâmemin sarîrinde
Şi'rimin lafzı. vezni. kafiyesi...

Bugün akşam niçin hazîn oldu?
Nereden geldi nâgehân bu melâl?...
Ey muhibbem, niçin yüzün soldu?
Böyle nâgâh eden nedir seni lâl?

Aşkın eyyâm-ı nev-bahârında
Titretir kalbi bir hirâs-ı firâk:
O mudur bizdeki bu istiğrak?

Akşamın bâd-ı bîkarârında
Bütün evvel sevenlerin ye'si
Söylüyor bî-karârî-i hissi

II

Bizi rabteyleyen bu hissiyât
Daha kaç hafta ber-devam olacak?
Bu muhabbet, bu ibtilâ, bu hayat
Yine evvelkiler gibi solacak...

O zaman, ey muhibbem.... âh, o zaman
Bize hep yâdigâr-ı aşk olarak
Bir nikab-ı sehâb içinde nihân
Sade bir na'ş-ı münfail kalacak.

İstiyorsan ki bî-haber kalalım
Bîkarârî-i kalb ü sevdâdan
Ey azîzem, severken ayrılalım...

Ey azizem, bu akşam ayrılalım;
Çıkalım doymadan şu hülyâdan,
Ebediyyen seninle dost olalım...

Servet-i Fünun, nr. 332,10 Temmuz 1313/22 Temmuz 1897 s.311.
Bütün Şiirler s. 203.

TEKAZÂ-YI ÜSLÛB

Vücûd-ı fikrime bir şehper-i melek yapsam
Şeb-i elfâz u nûr-ı hulyâdan;
Per-i fikrimle havz-ı rüyadan
Alıp köpükleri zevkimce bir çiçek yapsam:

Benim bütün emelim buydu şi're başlarken...
Per-i fikrimdeki hayât-ı şebâb
Şeb-i elfâz içinde oldu harâb
Çıkarmadan yeni bir nağme târ-ı kafiyeden...

Açıldı şimdi nigâh-ı nühüfte beynimde
Şeb-i hikmetdeki hakikatler
Ezerek rûhumu, takallus eder
Birer elem gibi parmaklarım cebînimde;

Bütün dimağımı berg-ı hazan gibi çevirir
Yeni bir gird-bâd-ı fikr-ı hayat;
Yeni bir medd ü cezr-i hissiyyat
Bütün sevâhil-i bahr-ı hayâlimi kemirir;

Hadâik-ı heyecanımda bir gül-i nev-hîz
Ararım vermek üzre şi'rime cân;
Bulurum bir vesîle-i halecân
Ki bâd-ı vezn edemez umduğum gibi tehziz.

Bu cüst ü cû, bu tefekkür, bu süzen-i ser-tîz
Eder a'sâb-ı mağzımı mecrûh;
Eder üslûb-ı şi'rimi bî-rûh
Budur bu süzen-i aklî, bu sûzen-i hün-rîz.

Bu ıztırâb-ı taharride hislerim ezilir;
Gelir eş'ârıma lika-yı memât;
Kâğıt üstünde deste-i kelimât
Soğuk birer cesed-i bî-nefes gibi dizilir.

Nasıl kalırsa, bütün yâdigâr-ı ömr olarak,
Ölüye müncemid bir ince kefen...
Bütün evrâk-ı hiss ü fikrimden
Neşâidimde kalır öyle bir gubar ancak....

Ölümle rûhumu mezceylerim yazarken ben;
Okuyan belki bir tebessüm eder.
Yazarım, "Büseler, Telâkiler"..
Bütün bürûdet-i fırkatle kalbim inlerken...

Servet-i fünun, nr. 336, 2 Ağustos 1313/19 Ağustos 1897; *Bütün Şiirleri*, s. 207-208.

UNUTULMAYAN SÂNİYE

Bir anda bütün benliğimiz etti tenevvür;
Efkârımızı kapladı bir cevî-i tahayyür.
Kalmış gibi bir şa'şaa-i berk ademde
Hep âlemi hamûş u muzî gördük o demde

Birdenbire tenhâ gibi geldi bize her yer,
Ancak ikimizdik yaşayan, mest ü münevver...
Boş fikr ile, boş kalb ile, boş âlem içinde
— Müstağrak-ı gaşy ü yakaza, mürde vü zinde-
Bir nâmütenâhîliğe olmuş gibi mâlik
Bir sâniye bir nez'-i müzehheble geçirdik....
Bir vecd-i semâvî ile, bilmem ki, habersiz
Sath-ı küreden yükseliyor muyduk o dem biz?
Bilmem düşüyor muyduk açık bir uçurumdan,
Sergeşte-i hummâ-yı emel nâim ü sekrân?...

Biz ancak o mestâne seferde şunu bildik:
Bî-şübhe şu hâk-i siyeh üstünde değildik.

Servet-i Fünun, nr. 340, 4 Eylül 1313/16 Eylül 1987, s. 22 *Bütün Şiirleri*, s.211

TEMÂŞÂ-YI HAZÂN

Gel bugün de, sükût ile, güzelim
İhtizâr-ı hazânı seyredelim:

Ey benim, ey hazân-lika güzelim,
Bir dimagî vedâd ü re'fetle
Kalalım serbeser tabiatle:

Elem-i arza iştirak edelim;
Mevsimin kâinat-ı ye'sinde
Olalım biz de bir gam-ı zinde
Bu soluk mevsim-i küdûretten
Dağılır bir veda-ı bî-kelimât,
Pek hayâlî, rakîk bir "heyhât!"

Za'f ile diz çöken tabiatten
Yükselir bir feci vaz-ı duâ
Gizli bir şehka, bir sükût-ı recâ.

Böyle leb-beste terk-i ömr etmek,
Nazarî bir lisan ile ancak
Ebedî iftirâkı anlatmak,

Bir tahassürle dem-be-dem dönerek
Eylemek cebhe-i hayâta nazar:
Bu azîmette bir fecaat var!...

Sevgilim, dinle, işte bâd-ı hazan
Müteverrim misali öksürüyor,
Hem de bir öksürük ki çok sürüyor;

Bir bahar-ı terennümün her an
Çâk olur sanki sadr-ı hâtırası:
Bu suâlin kesilmiyor arası;

Kâinat oldu sanki ser-tâ-ser
Bir büyük hastahane-i etfâl,
Öyle bir yer ki pür-hurûş-ı suâl.

Bâd-ı pür-va'd-i nevbaharı eder
Bir enîn-i elîm ile tekzîb
Öksüren, inleyen şu bâd-ı ratîb.

Sar'a-i ihtizâr içinde gusûn
Çırpınır, çarpınır, kırar, kırılır;
Bâd-ı nâlâna haykırır, darılır....

Ah, o dallardaki fütûr-ı derûn,
Onların tavr-ı serzeniş-kârı,
Onların mâderâne ekdârı!..

O nihâlânda sallanan yuvalar,
O perâkende, nâzenîn, muğber
Uçuşan, savrulan, düşen tüyler...

Ah o son tüy ki, muhteriz, kovalar
Câ-be-câ rûh-ı âşiyânesini,
Yuvanın yâd-ı pür-terânesini...

Kim bilir hangi tâir-i şûhun
Yadigâr-ı hayat-ı kalbîsi
Doldururdu bu lâne-i hevesi?

Kim bilir hangi pür-tarab rûhun
Yıkılan âşiyanda mahfîdi
Râz-ı aşkîsi, râz-ı ümmîdi?...

Yıkılan lânelerle birlikte
Dökülür âb ü hâke yapraklar;
Na'ş-ı evrâk ile dolar laklar.

Rûhu bâzû-yı bâd-ı hâlikte,
Ömr-i nâçîzi gam-zedâ-yı ziyâ',
Dökülür berg-i mürde, lâl-i vedâ'...

O sararmış giyâh, o yapraklar
Bûse-i elvedaa nâ-kadir
Öyle hemşîreler ki gam yaraşır.

Bu düşenler birer nahîf eldir,
Öyle eller ki tâlib-i rikkat,
Taleb-i rahm için eder hareket;

Öyle eller ki tavrı mühmeldir,
Gösterir âsümânı, hâke düşer;
Emel-i arş ile helâke düşer.

Her taraf sisli, her taraf birden
Sanki der-beste-i nikab-ı buhâr,
O nikab arkasında girye-nisâr...

Asümân bir sahîfe-i âhen;
Sisler üstünde âftâb-ı hazîn
Bir büyük dâne dürre-i hûnîn...

Bir nikab-ı esef cebîninde,
Her bulut bir hayal-i gam-dîde
Ki leb-i tesliyetle rencîde...

Dağların sîne-i hazîninde
Nevbaharın hayat-ı dil-rîşi
Düşünür zahm-ı arzı tefrîşi...

Bir küçük katre şebnem-i mâtem
Mevsimin her yerinde lerzândır
Her taraf gizli yaşla giryândır....

Her hıyabanda, ser-be-dest-i elem,
Gizlice mâder-i sükût inler;
Eder ervâhı ra'şedâr-ı keder.

Senenin cismi muhtazır gibidir.
Şu mesâfat-ı bî-nihayette,
Bister-i vâsi-i tabîatte...

Bu dram şimdi muntazır gibidir
Perde-i berfin arza inmesine,
Kışın asâyiş-i mukaddesine

Yeter artık nezâremiz güzelim
O senin mevti görmemiş dîden
Korkarım incinir bu rü'yetten;
Gel, bahar-ı hayali seyredelim...

Servet-i fünun, nr. 347, 23 Teşrin-i evvel 1313/4 Ekim 1897, s. 134-135. *Bütün şiirler*, s.219.

MÜNÂCÂT

Arıyor secdelerde dîdelerim
Her gece pür-sitâre küngürede
Düşüp üstünde ağlamak dilerim
Söyle ey Tanrı! Dizlerin nerede?

Ta'n ü tecrîm eder mi dâd-ı Hudâ
Küre üstünde, kirlilikle bizi?
Küreyi kim çamurdan etti binâ?
Kim çamurdan yarattı kalbimizi?

Ufk-ı eb'âdı geçmiyor sesimiz,
İnleriz gerçi altı bin senedir:
Gök sağır, yer sağır, hevâ dilsiz...
Mücrim-i âciziz biz, ey Kadir.

Doludur afv ile sebû-yı semâ
Cürm ile pür-lekeyse rûy-ı zemîn;
Aç sebû-yı semâyâ bir mecrâ
Beşeriyyet bütün temizlensin!

Afv ile setr için günâhımızı,
Arz-ı me'yûsa Rabbim at elini,
Dinledin altı bin yıl âhımızı
Yeter ey Hâlık'ım, uzat elini.

İçtihad, nd. 30, 1 Eylül 1327/14 Eylül 1911; *Bütün Şiirler*, s. 265.

TEMÂŞÂ-YI LEYÂL

—Halid Ziya Bey'e —

Gel bu akşam da ser-be-ser güzelim
Levha-i kâinâtı seyredelim:

Gölge, hep gölge, her taraf gölge,
Gölgelerle bütün zemîn mestûr;
Âsümân yalnızca nîm-manzûr.

Görülen başlıyor görülmemeğe;
Bir dumandan kefenle cism-i cihân,
Kalıyor ka'r-ı leyl içinde nihân...

Şimdi her gûşe ebkem ü câmid:
Ne ağaçlarda zemzemât-ı riyâh,
Ne hadâyıkta ihtizâz-ı cenân...

Her taraf hufte, her taraf râkid;
Sanki engüşt ber-dehân, meleküt
Bütün eşyâya der: Sükût, süküt!

Bu hıyâbân-ı târ ü nâimde
Camlar üstünde resmeder ancak
Dest-i şeb, şu'leden birer zanbak...

Gelir ancak bu bağ-ı muzlimde
Gelir enfâs-ı zâr uzaklardan,
Tâ uzaklardaki dudaklardan...

Bu temâşâya karşı göz yorulur;
Hisseder, seyredenlerin nazarı
En kavî dalda bir elem tavrı!

Her şey artık bu dem tanınmaz olur:
Rüy-ı eşyâya gölgeler, sisler
Bir tecâhül nikabı ferş eyler

Gecenin tüde-i buhârından
Süzülen bir süküt-ı tenhâyî
Doldurur hep hayât-ı eşyâyı.

Seyreder bir bulut kenârından
Bir hilâlin nigâh-ı tannâzı
Kalb-i zulmette titreyen râzı.

Âh bak sevgilim bu zulmette
Ne kadar cüssesiz kalır insan,
Bizi guyâ ezer bu leyl-i girân,

Bu karanlık leyâl-ı kasvette
Öyle hisseyleriz ki gûyâ biz
Ebediyyetle rû-be-rû geliriz.

Bu zalâm-ı hamûş içinde hayâl
-Mütekallis, melûl ü ducret-ver,-
Varlığından da iştibâh eyler.

Bu rukûdet, bu samt u cevf-i leyâl
Rûhu bir sekte-i tereddüdle
Habseder bir azâb-ı seyyâle...

Sevgilim... gölge, her taraf gölge;
Sana da düştü reng-i ye'si şebin,
Gölgelendi senin de reng-i lebin;
Sen bile başladın görülmemeğe.

Servet-i fünun, nr, 346, 16 Teşrin-i evvel 1313/28 Ekim 1897, s.115-116., *Bütün Şiirleri*, s.217-218.

DON JUAN

Ey benim münhezim fütâdelerim,
Sevdiniz hep sevilmeden beni siz;
Yanmak isterdi göğsünüzde serim
Âteşimden kül oldu âteşiniz...

Dönerek mâzî-i mükevkebime
Ne zaman etmek istesem sizi yâd
Getirir hâtıratınız lebime
Gizli bir lezzet-i türâb ü remâd...

Sanki âvâre bir güneştim ben
Her su üstünde in'ikâs ettim
Dîdeler parladı hayâlimden,
Kimseden şu'le almadım kendim.

Sormadım nefsime ne kıymeti var
Avucumdan geçen hazînelerin;
Bir açık evde boş duran odalar
Bence timsâli oldu sînelerin.

Şüphe, kıskançlık, arzû, hasret
Vermeyince biraz elem kalbe
Başka bir inhizâm olur elbet
Hep nevâziş ve dâimâ galebe!

Bir kadından geçince diğerine
Zannederdim ki aşkı bulmuştum;
Usanıp bûseden, kadın yerine
Maraz-ı aşka âşık olmuştum.

Olmadı bir melîkeye bende
Mülk-i nisvânda rûh-ı derbederim
Şimdi ben kayserin serîrinde
Kimsesizlikten ağlayan neferim!

Servet-i Fünun, nr. 1067,3 Teşrin-i sâni 1327/16 Kasım 1911, s.6.
Bütün Şiirleri, s. 267 - 268.

EL SÜRMEYİN SAKIN!

— Çocuklarıma —

Giymiş biraz gümüş, biraz ateş, biraz semâ,
Pür-hüsn ü pür - sükûn u pür - esrâr ü pür-edâ,
Yaprakların içinde uçar bir çiçek gibi,
Yelpazeler hayâli ipek bir etek gibi...

Mâî, yeşil turuncu, mor, esmer, beyaz, sarı
İnmiş zemîne kavs-ı kuzahtan kanatları!
Ezhâr içinde mest, yaşar bir çiçek kadar,
Ezhâra râz-ı hissi fısıldar, konar, uçar...

Tatsın füsûn-ı bûseyi akdâh-ı lâlede,
İçsin ziyâ-yı mevsimi sahbâ-yı jâlede,
Gezsin bütün ufukları, uçsun uzak, yakın...

Ervâhıdır güzel kelebekler eizzenin
Benzer hayal-i kalbine bir bikr-i tâzenin:
Kalmaz hayat-ı revnakı, el sürmeyin sakın!

Hak gazetesi ilâvesi. nr. 3. 3 Mayıs 1328/16 Mayıs 1912 s.3. *Bütün Şiirleri*. s.273.

SENİN İÇİN

Sesin işler gibi bir şûh kanat gamlarıma
Seni dinlerken olur kalbim uçan kuşlara eş,
Gün batarken sanırım gölgeni bir başka güneş;
Sarışınlık getirir gözlerin akşamlarıma..

Doğuyor ömrüme bir yirmi sekiz yaş güneşi
Bir kuş okşar gibi sen saçlarımı okşarken.
Koklarım ellerini gülleri koklar gibi ben;
Avucundan alırım kış günü bir yaz ateşi.

Gönlüme avdet eder her unutulmuş nisan
Ne zaman gençliğini yolda hırâman görsem.
Eskiden penbe dudaklarda dağılmış bûsem
Toplanır leblerime, bir gece dalgın dursan.

Seni zanbak gibi gördükçe açık pencerede
Gül açar bahtımın evvelki hazanlık korusu
Genç eder ufkumu hülyâlarımın genç kokusu;
Sorarım ak saçımın örttüğü yıllar nerede.

Cebhemi varsın o solgun seneler soldursun
Yeni yıldız gibi doğdukça güzel her akşam,
Gençliğin böyle benimken kocamam, hiç kocamam...
Rûhum, ölsem bile ben, sen yaşayan rûhumsun.

Servet-i Fünun, nr. 1502, 28 Mayıs 1925, s. 22 *Bütün Şiirler*, s. 306.

HAC YOLUNDA

Birinci Mektup

El-Kahire vapurunda:

Son düdük havayı çâk çâk etti: Teşyî için gelenlerin son nazarları gideceklerin gözlerinden buse-i veda istiyor.. Merdiven telâş ile çıkanlardan ziyade telâş ile inenlerle memlû... Güverte gittikçe tenhalaşıyor. Bazı gözlerde yaş, bazılarında bir tebessüm-i mahzunâne, bazılarında derin bir durgunluk var. Artık bütün elsine sehlü'l-istifham bir volapük hükmünü aldı: Hepsi Yekmeal.... Hepsi tahassür ve iştiyaktan, temenni-i selâmet ve mülâkattan bahsediyor: Türk, Arap, Rum, Fransız, İtalyan.. Hepsi kendi lisanıyla aynı şeyleri söylüyor.

Hariçte kayıkçıların âvâze-i daveti, daha uzakta koca şehrin gamgama-i nehariyesi.

Bir kadın elimden tutmuş, giryan bir sesle tavsiye ediyor:

— Sakın mektuplarını ihmâl etme, her iskeleden bir tane isterim; her posta ile bir haber isterim.. İki satır, bir satır bir şey; bana o kadarı yetişir..

Evet, bir kadın: Validem!... Zavallı validem ki unutulmuş birkaç şeyi vesile ittihaz ederek, kâğıda sardığı bir paketle birlikte, arkamdan vapura kadar gelmiş; beni teşci ve tesliye için ağlamamağa çalışıyor; gözlerinin kenarını bir ihmirâr-ı hazîn ile şişiren yaşları habs için rûh-ı şekîbini avucuna almış sıkıyor.... Bana bir nazarla, öyle bir nazarla bakıyor ki mevte mahkumiyetinden haberdar olan bir hasta ayinedeki hayaline ancak öyle bakabilir.. Ben en adi bahanelerle başımı başka taraflara çeviriyor, bu müşfik kadının seyyâle-i nazarından aldığım teessür-i şedîdi ta'dile gayret ediyordum.. Birdenbire dedim ki:

— Haydi artık sen çık; sonra vapurda kalırsın..

Vapur içinde iki saatten beri devam eden gürültü artık kesilmiş, baş kaptan uzun, sık kumral sakallı... orta boylu, tıknazca, penbe çehreli, bir İtalyan vardiyada ilk kumandaları veriyor, arasıra tayfalardan biri koşuyor, çözülen halatların toplanmasından müteşekkil bir harhara-i münkatıa işitiliyordu; vincin velvele-i âhenîni susmuş, makinenin gamgama-i ra'şedârı başlayacaktı...

Bir akşam evvel şeref-yâb-ı mülâkatı olduğum bir zat yanıma geldi; elinde bir kart vardı; kartı uzattı:

— Halid Ziya Bey: "Bugün haraketlerinden emin olaydım, mutlaka vapura gelirdim" dedi.

O küçük, o mütevazı kartın üzerinde şu büyük ismi okudum: Halid Ziya!... Teşekkür ederim, azizim, emin olunuz ki o vedaname-i kıymetdarı kıskanç bir itina ile muhafaza edeceğim..

Bacadan çıkan kalın, helezonî duman İstanbul üstüne yayılıyordu; güvertede ancak yolcular kalmışlardı. Vapura kadar gelen birkaç yâr-ı müşfikle vedalaştık; artık bu güzel gözler de merdivene teveccüh etti; "güzel gözler' diyorum, çünkü hepsinde birer katre eşk-i şefkat vardı....

Bir düdük daha. Sonra vapur hareket etti. Herkes cebinden mendilini çıkarıyordu; bazısı gözlerini silmek, bazısı da son işaret-i vedaiyye için...(s.1-4.)

Şimdi vapurun baş tarafına doğru yürüdüm; bir kere de güverte yolcularına baktım: Aman Yarabbi! Ne dehşet, ne sefâlet, ne adem-i nezâfet.... Bu manzaranın hayal-i kerîhi, müddet-i medîde, dimağımı bir kâbus-ı müessir gibi tahrik edecek: Bir tarafta kırk elli Buharalı diz dize, omuz omuza, arka arkaya oturmuşlar; yahut baş başa, ayak ayağa yatmışlardı.... Birine murdar bir paçavra, ötekine vapurun ıslak tahtası yatak hizmetini ifa ediyordu. En vâsiü'l-maîşe görüneni, koltuğunun altında bir çıkın tutuluyordu ki, ancak iki kat çamaşır alabilir.... Alesseviye hepsi, kalın, geniş, uzun, seyrek dikişli, fakat yağlı, mülevves birer hırkaya bürünmüştü. Bazılarının başında yalnız kenarları yağdan simsiyah bir parıltı peyda eden, birer takke; bazılarınınkinde bu takke ile birlikte, tüylü koyun postundan birer külah vardı. Hırkalarının kolları ikişer kol uzunluğundaydı. Elleri büzülmüş,

kaybolmuştu. Bü hırka, onlara setre, pantalon, palto, eldiven yerine geçiyor, bu hizmetlerin hepsini birden ifa ediyordu. Galiba, o kadar uzun oluşunun sebebi bu idi. Bu uzun hırkalı yolcular, ötede beride beşer, altışar toplanmışlardı. Biri söylüyor, öteki bir tebessüm-i bahtiyarâne ile dinliyor. Birisi, üç dört kömür parçasını başbaşa çatmış, sabah ateşini tedarikle meşgul.... Birisi, kırık dökük bir saç mangal üstünde kuru fasulye pişiriyor... Bir diğeri, arada sırada ağzına bir avuç bir şey —leblebi olsa gerek!— atıyor, beş on dakika bunu çiğniyor... Birkaçı hâlâ uyuyor... Hepsinin reng-i cildi esmer, sarı... Kılları seyrek, bıyıkları düşük, sakalları çenelerine münhasır... Elmacık kemikleri çıkık, gözleri Japonyalıların gözlerini andırıyor, çekik yanakları batık.. Kaşları hiç yok gibi; yalnız biraz yeri belli... Nazarları sabit ve bî-meal...

Heyet-i mecmualarından bir râyiha-i afeniye intişar ediyor; bu râyiha, pişmek üzere olan fasulyenin buhar-ı şedîdine karışınca, öyle ağır koku hâsıl oluyor ki, ne aç karnına çekilir, ne tok karnına... O hâli bir müddet temâşâ ettikten, bu revâyihi birkaç dakika teneffüs ettikten sonra insan "Bu adamların fakr u zaruretlerinden ziyade, adem-i nezafetleri şâyân-ı merhamet" demeğe mecbur oluyor.

Güvertenin öteki tarafı, adeta tarih-i kadîmin tasvir ettiği Burc-ı Babil: Her milletten bir adam var, her lisan söyleniyor; kadın, erkek, çocuk, ihtiyar... Hepsi bir adem-i intizam-ı hârikulâde ile sıkışmışlar. Hiç bir yerde bu kadar sıkışık oturulduğunu görmedim. Bu zavallıların kımıldayacak yerleri yoktu. Oturdukları yerde yemeğe, iki dizüstü uyumağa mecburdular. Hele bazı çocuklar, validelerinin kucaklarından başka yer bulamamışlardı.... Bu tarafın manzarası hazin idi: Acz ve mahrumiyeti, bir mecburiyet-i elîmeyi gösteriyordu. İşte, feda edecek birkaç kuruşları olmadığı için, şurada birbirlerini eziyorlar, şu soğuk sabah rüzgârının karşısında titreşiyorlardı... Bunların sefaletlerini yüzlerine vuran, mezelletlerine bir âyine-i zıddıyet tutan, zaruretlerini muzaaf gösteren bir şey daha vardı: Birinci mevki salonunun pencerelerinden birkaçı bunlar üzerine açılıyordu... Birer lüzumsuz bohça gibi birbiri üzerine atılmış olan bu adamlar, başını çevirince, çiçek demetleriyle muattar koca bir masa başında, sekizinci kap yemeğine çatal saldıran bir kişi görüyorlar, belki bu koca salonda o yolcunun kendi kendine nasıl sıkıldığını anla-

yamıyorlardı. Burada tengnâyi-i mahrumiyet, pencerenin öteki tarafında vüs'at-i servet, bütün güşâyiş-i huzur!...

Kalbim, bu tezad-ı müdhişin telâtum-ı tesiriyle memlû olduğu halde, başımı çevirdim...

İşte deniz, burada da vüs'at-i tabiat...

Sertçe bir bâd-ı tulû, denizin sath-ı lâciverdîsini buruşturuyor. Etraf bir çarşaf, fakat buruşuk bir çarşaf halinde.... Afâk, mavi, kırmızı, yeşil, mor bulutlarla müzeyyen. Bunların üzerinde, koyu menekşe renginde bir hat.. Kubbe-i asuman mavi bir nısf-ı küre-i züccaciye gibi lekesiz... Ufuklar, ezhâr-ı rengârenk ile meşhûn bir müdevver sepet; sema, bu sepet üzerine gerilmiş bir tülü andırıyor. (s.23-26)

BEŞİNCİ MEKTUP

İskenderiye'den:

Nihayet İskenderiye'ye vâsıl olmuştuk. Bu muvaffakiyet, herkesin gözünde alenî bir ibtisam-ı memnuniyet hâsıl ediyordu. Fakat kayık, sandal... karaya çıkacak bir vasıta yok mu? Biraz sabrediniz, şimdi onlar, size, acîb ü latîf bir manzara, Afriken operasının üçüncü perdesini andırır bir sahne hazırlıyorlar...

Evet, birdenbire şaşıracaksınız! Biz öyle olduk. Nâgehan yüzlerce sandal sahilden kopuyor. Hepsi lebaleb... Hamal, tercüman, rehber, hancı, otelci, kürekçi.. Hepsi o sandalların içinde; müdhiş tarraka-ı teşvik ile bağrışıyorlar. Kürekçiler, bütün zûr-i bedenlerini bazularına toplamışlar, bir gayret-i müsabaka içinde çırpınarak vapurumuza doğru sandallarını sürüklüyorlar.. Artık aştîperverâne içinde uyuşmuş olan âsâbımıza rezm-i hayatın bu tabiî şemâtesini dinlemek hoş geliyordu. Vapurun kenarında gördükleri bir lokma ekmeği, biri diğerinden evvel kapmak için koşan, haykıran bütün mesâi-i adaliyesini sarfeden bu açların manzara-ı rengârengi-- çünkü yeşil, al, mor.. nazara en keskin gelen bütün renkler, onların kıyafetlerini teşkil edivordu-- hazin bir istifade ile temâşâ olunuyordu.

Bir iki dakika zarfında, sandallar vapurun kenarına kadar geldi. Bütün sandaldakiler vapura hücum ettiler. Aman Yarabbi, o ne muhaceme idi! Acaba, Vasco de Gama'nın gemisine taarruz eden vahşi korsanlar, daha başka türlü mü hareket etmiş idiler? Şimdi, kedi gibi mahir ve çâlâk bir yığın insan, her tarafından vapura tırmanıyor, birbiri üzerinden atlıyor, haykırıyor, biri diğerini düşürüyor, her biri elinin yetiştiği şeye tutunuyor.. merdivenlere, küpeştelere, halatlara sarılıyorlar.. Za'ferân, tunç, sütlü kahve, çikolata, kestane ve hattâ midâd-ı siyah renginde olan bu adamlar vapura girdikleri zaman, cepheleri ter içinde, nefesleri ke-

silmiş idi. Yorgun, nâtüvan idiler; fakat dinlenecek, nefes alacak vakitleri yoktu. Kamaralara giriyorlar, çıkıyorlar, yolcuları eteklerinden çekiyorlar, itiyorlar, kakıyorlar; bir seyyahın şemsiyesine, ötekinin bastonuna, bir diğerinin şapka kutusuna sarılıyorlar; dudakları arasında İtalyancayı, Rumcayı, Fransızcayı, İngilizceyi, Türkçeyi, Arapçayı çiğneyerek, biri otelini, biri sandalını, biri lokantasını, biri tercümalığını sena ediyor; biri kıtaat-ı Mısriyye'yi herkesten iyi bildiğini ve çünkü bütün ecdadı Mısırlı olup, hattâ silsilesinin ferâine-i kadîmeye resîde olduğunu söylüyor; öteki, tarihe vukufundan başlayarak, Mısır'ın bütün âsâr-ı atîkasını, kendi paltosunun cebi gibi tanıdığını anlatıyordu. Bunlar, ağır bir ter kokusu neşrederek, aramızda dolaştıkları sırada, yolcu erkekler çantalarını muhafaza ediyor, kadınlar eteklerini topluyorlardı.

Sonra yolcuların bütün eşyası merdivenlerden yuvarlanmağa başladı. Zira birinci ve ikinci mevki yolcularına ricalar, tavsiyeler eden hamallar, güverte müşterilerine cebirler, emirler ediyor, onların rey ve arzusuna kulak bile asmaksızın, yatağını, heybesini yüklenip yürüyüveriyorlardı. Yolcular bunları takibe mecbur idiler. (s. 68-71)

YEDİNCİ MEKTUP'TAN

İskenderiye'den

.....

Biz, artık sokaklarında basacak bir temiz nokta olmayan, semt-i levs-alûda varmıştık. Cenîn, yani rakshanelerin bulunduğu mahalle burasıydı. Biz tahmin-i hayalimizde aldandığımızı anlamıştık. Rakkaseler, bî-şüphe, bizim zannettiğimiz gibi, birer peri-i şevk ü ihtizaz değildi. Mamafih, bir suzân-ı tecessüs, bizi yine sevkediyordu...

Bir sıra küçük, cam fenerler içinde yanan yağ mumlarının sisli ziyalarından yapılmış bir tak-ı hazîn, rakshanenin medhalini gösteriyordu. Ağzından petrol buharını andırır bir ispirto kokusu neşreden şişman bir herif, kapının yarısını doldurmuş, homurdanıyordu:

— İsneyn kuruş.. isneyn kuruş!..

Arabîde ne kadar kuvvetli olursanız olunuz, bu homurdanmanın mânâsını anlayamazsınız, Biz anladık; çünkü biliyorduk. Duhuliye iki kuruş... Arkadaşımla birlikte dört Mısır kuruşu verdik, içeri girdik.

Aman Yarabbi,. o ne murdar manzaraydı! Yıllanmış bir is içinde ağlayan ahşap tavandan elli kadar zincir sarkıyor, bunların ucunda sallanan petrol lambaları, huzzarın başına sarı, müteaffin safravî bir ziya kusuyordu. Huzzar da, bundan başka bir aydınlığa lâyık değildi. Orada hutut-ı müstakîme üzere dizilmiş birçok takkeler, aralarında —çeşit olmak için— birkaç çıplak baş, bir iki yağlı şapka vardı. Huzzar bunlardı. Kadehler, fincanlar, marpuçlar, çubuklar hayşûmî hecelerle eda olunan mulâtatât-ı galîze. Bî-edebâne kahkahalar, nargilelerin sinire dokunan gargara-

sı, ara sıra patlayan gazozların patırtısı müşevveş tısıltılar, müdhiş bir tenâfür-i esvât, boğucu bir duman, ispirto, tütün, tarçın, kimyon, anason, ter.. ve daha bilmem nasıl kokular, bu temâşâhâneyi dolduruyordu. Dimaglar bütün tehî, muntazırdı. Çünkü raks ve âhenk başlamak üzereydi. Birer birer, parlak kumaş entarili, ince abânî sarıklı, esmer çalgıcılar, öteye, ta huzzarın karşısında, yüksek bir minder üstüne dizildiler. Genç bir udî, telleri tehzîze başladı. O zaman bütün huzzar sustu, bütün ağızlar açıldı. Herkes bir istimâ-ı müstagrıkaneye hazırlandı. Yalnız, ara sıra bir gazoz şişesi açılıyor, bir nargile gırıldıyordu. Sonra tef, tanbur, bütün çalgılar uda karışmağa, bütün çalgıcılar boğuk bir sesle bağırmağa başladılar. Bu, Arapça güfte, Arapça beste idi. Fakat galiba pek müessirdi. Çünkü ara sıra bütün göğüslerden derin, uzun bir "ah!" çıkıyor, bu harf-i nidayı geğirenler, birer batın dolusu teessür içinde görünüyorlar... Daha sonra bir şey oldu, bir bakır şakırtısı koptu. Bu sefer bütün temâşâhâne içinde bir "Hah!.." yuvalandı: Rakkase ortaya çıkmıştı... Murdar, şişman, çirkin, hareketi batî, evzaı soğuk, nâzı câlib-i gaşeyan bir karı. Öf.. ne mülevves mahluk!.. Bütün adâlâtını, takallüsât-ı cebriyye içinde eziyor, batnına gâh bir zelzele-i cildiye, gâh bir i'vicac-ı hilâfü't-tabia, gâh bir ra'şe-i galeyân veriyor, kıvranıyor, buruntulu bir hasta halini alıyor, boyalı gözlerini mübalağalı bir süzgünlük, mavi dudaklarını --evet, dudakları maviye boyalı-- sahte bir tebessüm içinde büküyor, elinde bir çift zil, ayağı bir raks-ı kerîh ile lerzan.

Tasavvur ediniz: Koca batnının esmer sahtiyanını havaya açık bırakmış bir kadın; bütün göğsü kurûn-ı vustâ sehhâreleri gibi --sarı yaldızlı, maden-i süfliyyeden ma'mul timsah para, kuş, tarak, tırnak, balık, hilâl, boynuz, zincir.. ve daha bilmem hangi şeylerin biçimsiz, nisbetsiz taklitleriyle mestur, bütün bu aralarından hiç bir tenasüp ve karabet olmayan eşya, ahenksiz bir şakırtıyla, zilin ka'kaa-i nahhasiyesine yardım ediyor. (s.97-100)

AVRUPA MEKTUPLARI'NDAN

Sabaha karşı Plevne civarından geçiyorduk. Alacakaranlıkta pencereyi açtım. Plevne ovasını görmek, arz üzerinde hakîr bir mezarı bile kalmayan zavallı babamın rûh-ı menfâ-nişînini biraz teneffüs etmek istiyordum. Eyvah, yüksek ve zengin ekinleri okşayan gece rüzgârı —madde ve hakikat gibi insafsız— dedi ki: "Babanın kanını emen bu toprak şimdi babanın cisim ve ruhundan yabancı açlıklara sünbüle-i gıda hazırlıyor.

Şimdi ufk-ı şarkî kızarıyor, kızarıyordu; Osmanlı bayrağı gibi al, kan gibi al olmuştu: Bir rûh-ı şehid için bu ufk-ı sabah ne güzel kefendi: "Baba, seni bu Ağustos ayının son seherinde Plevne ufkunun bu geniş, kanlı mendili içinde kokladım!" (s. 31-32)

XX

Ooh, kuvvet.. Sanıyorum ki beynelmilel kanun-ı hakiki budur. Tel'in-i kuvvet eğer bir eser-i riya değilse hiç şüphem yok ki hamakatlerin en vahîmidir. Evet, kuvvet bir kanun olmazdı, eğer hiç bir cemiyet muhtac-ı te'dîb olmasaydı. Ben, kendi hesabıma, kuvvete karşı ne muhabbet, ne nefret hissederim; kanuna karşı da böyleyim. İkisinin de lüzumuna kailim: İşte ikisi ile de münasebetim bundan ibarettir. İşitiyorum, soruyorsunuz: "Hak ile kuvvet tearuz edince? "O zaman kendi kendime şu suali irad ederim: Acaba kuvvet bir hak değil midir? (s. 89)

PEŞTE—VİYANA

Çan tantanaları, fabrika ıslıkları ve nakliyat çatırtıları ile sokakları doldurarak sabahın buğusu içinde Peşte şehri uyanırken Viyana'ya gidecek ilk katara yetişmek üzere gara gidiyordum... Mevkife bir yaralı treni gelmiş, boşanıyordu. Lokomatif dumanları içinde siyahlanmış ve vahşileşmiş amele çehreleri arasında mecruhların kansız, balmumu simaları birer na'ş-ı necâbet gibi şâyân-ı

hürmetti. Bütün bu kahraman bakıyyeleri işte gözümün önünde yaşıyorlar: Biri gözleri biraz yorgun, mor bir halka içinde çökük, akı bir kefen gibi beyaz ve hadekası guya bî-iştiha-yı nazar ağzı bir elem-i mektum ile kilitlenmiş; sargılı başında yalnız burnu aheste aheste açılıp kapanarak bir eser-i hayat gösteriyor. Öteki —gözünde güya bütün menâzır-ı harb ve kulaklarında sanki hâlâ boruların figanı, topların gürlemesi, süngülerin gıcırtısı, bütün velvele-i vega—yarasını kendi üzerine yapışmış bir düşman kalbi gibi biraz gurur ve biraz istiskal ile taşıyor. Üçüncüsü hemen hemen memnun; bedbaht arkadaşlarının teşkil ettikleri harabe-i ıztırap üstüne küçük,fatîn ve şuhgözlerinin tebessümlerini dağıtıyor; bıraksalar belki teskeresinden kalkarak bütün şikeste-hayat kardeşlerine bir ümit ve kuvvet kanı tevzi edecek... Sonra diğeri ve diğeri, her biri kanından bir parçayı bir yakut-ı iftihar gibi elbisesi üstüne çıkarmıştı. Her mecruhu, müşfik, itinâkâr ve pürnevâziş kadın ve erkek elleri pek nazik ve nâzenin bir nuhbe-i sanat, âmade-i inkisâr bir bedia-ı billur gibi bin ihtiyat ile, tutarak indiriyor, gözlerini hemşire ve birader tebessümleriyle ve kulaklarını valide ve peder sözleriyle dolduruyorlar: Serhaddin mevt ve ateş içindeki kahramanlığı ile merkezin elem-i sükût ve elem-i intizar arasındaki kahramanlığı kucaklaşıyor!.

Viyana treninin hareketi mâni-i devam oldu. Yaralıların menazır-ı hamasetini takip edemedim.

İnce, soğuk ve gûyâ asabî bir sabah içinde Peşte'den çıktık. Bir aksırık serpintisi gibi kesik ve dağınık bir yağmur tozu gayr-ı muntazam fasılalı dalgalarla vagon pencerelerinde çıtırdıyordu; sanki her mevce-i hava bir avuç mâyi kumdu.

Ara sıra yağmur hırçınlığını terkederek bir şekl-i temadi alıyor ve sema ile zemin arasında sonbaharın zülf-i şeffafı oluyor; o zaman demiryolun iki tarafındaki müselsel ağaçlar iki uzun tarağın ıslak dişlerini hatırlatırlar. Sık sık trenimiz duruyordu ve her mevkıfte Avusturya veya Almanya'nın cenûb-ı şarkıye inen bir askerî kataı ile karşılaşıyorduk. Havanın rütûbetine rağmen istasyonlarda bir harpten öteki harbe gidenleri selâmlamak arzusu ve belki de geçenler arasında "kendininkini" görebilmek ümidiyle birikmiş ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar bekleşiyorlardı. Her tevakkufta hemen hemen aynı menâzır-ı hamaset ü hicranın şahi-

di oluyorduk. Alman katarlarına alkışlar, "hurralar!.", çırpınan eller, sallanan mendiller, vagonlar içine atılan mini mini demetler, nazarlar, tebessümler, buseler... Avusturya trenlerine koşuşmalar, soruşmalar, araştırmalar, alelacele musafahalar, teslim edilen küçük paketler, tevdi edilen siparişler, selâmlar, çıkınlar... Sonra pencerelerden serpilen ve pencerelere gönderilen veda bûseleri arasında tren hareket ederken çeneleri altında düğümlenen koyu lâcivert yemenilerle başları örtülü siyah-pûş kadınlar parmakları arasından mendillerinin ıslak beyazlığı fışkırarak gözlerini süngerliyorlar ve bî-şüphe her kadın kendininkinden ayrılırken duyduğu acıyı bir kerre daha tadıyordu.

Bütün ayrılık fecâyiinin, tenevvüü içinde, bir vahdeti vardır: Gözyaşı, zehr-âlud bir boşluk hissi, müellim bir hayret.. Bilmem kim —galiba Alfred de Musset— demişti: Ayrılmak biraz ölmektir!...

Genç ve cesur asker, sen belki de hiç arkana bakmaksızın vazifene gidersin; ötekiler kalır, güya hepsi arkanda, şaşkın, dimdik, ayakta kalırlar; artık gözleri müthiş bir sebat-ı intizar ile ufka saplıdır, sen dönüp gelinceye kadar kimse, hiç kimse bu süngüler gibi keskin ve âhenîn nazarları ufuktan çekip çıkaramaz!..

Sen dudaklarında elhân-ı vatan ve kulaklarında musiki-i şeref gidersin; onlar dağların ve denizlerin ötesinde, pek iyi anlayamadıkları bu hâilenin zulmeti, meçhuliyeti ve dehşeti içinde, göremedikleri facianın arzu-yı temâşâsına mıhlanmış, yarım yaralı, yarım ölü, yarım hassas ve yarım câmid kalırlar... Sen göğsün aşk-ı milletle memlû gidersin; ya çocuklar? Seni günde yüz kerre unutup iki yüz kerre hatırlayan, oynarken etraflarındaki yanaklardan yaşlar yuvarlandığını görerek kahkahalarını susturan ve şetâretlerinin yutan,sonra gördüğünü unutarak yine koşup oynayan derken, nâgâh ağlayan ve etrafına soran çocuklar: "Babam?..Babam?"

Ooo, elem ve fırkat içinde birer büyük asker gibi büyük görünen bu asker çocukları!.. Sen gidersin; seninkiler beklerler, beklerler, beklerler ki bir ses kendilerine: "Işte!" desin; onlar artık para istemez, sıhhat ve saadet istemez, yalnız haber ister, senden haber! Bilsen şimdi bu sükût eden semaya, bu ebkem bulutlara, bu

ketûm kırlara, mânâsız mırıltısı ile kulakları titizlendiren dereye ve rüzgâra öyle kızıyorlar, öyle kızıyorlar ki... Sen gittikten sonra bilsen onlar ne kadar küçülür ve ev ne kadar büyür!. Guya sen çıktıktan sonra ev şişti, içindekiler büzüldü. Ve geride kalanların nazarında bilsen sen ne kadar büyüdün; ve daha uzaklaştıkça ve daha aylar geçtikçe, ve daha mektupların seyrekleştikçe, oo, daha ne kadar büyüyeceksin; ve onlar sana nispetle cirimsizliklerini ne kadar anlayacaklar! Sen onlar için bir asker değil bir ordusun!. Sen gittin gideli evin içinde herkes yavaş söylüyor, sanki boş bıraktığın yer hasta, yahut evin içinde hayalin uyuyor. Evdekiler, hepsi göze görünmeyen aziz bir ruhu bî-huzur etmekten korkuyorlar. Çocuklar biraz çocukluklarına avdet edecek olsalar valide parmağı dudaklarında kendi sükûtuyla onları iskat ediyor. Yemek saatinde sofra etrafına dizildikleri yahut gece lambanın karşısında toplandıkları vakit, ooh, işte bunlar birer feci dakikadır; senin ayrılığını o anda iki kere hissederler, gündüzün gürültüsü ile sarılmış gibi olan yaraları bir elem-i mütezâyifle tekrar açılır; birbirlerine bakarlar, her göz ötekinde gizlenmek isteyen bir yaş hisseder. Ve yaşlar gizlenmek için başlar öteye karanlık köşelere çevrilir, fakat nereye baksalar orada bir gözyaşının gölgesini görür gibi olurlar. Lokmalar boğazlarında irkilir, sözler sükûtları içinde burkulur, ve zâlim bir ses kulaklarına lâyenkatı tekrar eder: "İşte bu akşam da yok. İşte bu akşam da yok!" O zaman sofra, lamba, pencereler, kapılar, sanki her şey o zalim sesi tekzib için münkesir, muğber ve çılgın seni arar ve seni çağırır! Söyle, bu da harp, sabır ve tevekkül için harplerin en elîmi değil mi asker?... Oo, sen şimdi onların ellerine geçsen, sana nasıl atılacaklar! Senin kükürt, siper ve silâh kokan başını nasıl derin koklayacaklar!.. Sen onlar için üniforma içinde kocaman bir çocuk gibi ancak buseye lâyık görüleceksin; bıyıklarından kuru ot parçaları düşerken yanakların dudakların dudaktan dudağa geçecek....(s.94-100)

Ooh, asker ben seni İstanbul'da da gördümdü. Talim meydanının haşarı güneşi biraz yüzünü yakmıştı; kalabağın gölgesi içinde gözlerin birer siyah kor gibi parlıyordu. Yürüyüşünde öyle bir metanet, bakışında öyle bir azm-i kat'i, dudaklarında öyle asabi bir büklüm vardı ki içimden: "Çelik.. Hayır bu mağlup olmaz!"

dedim. Fakat seni takip eden arkadaşın, ondan sonra gelen nefer, önünüzde ve yanınızda giden zabitler senden daha az azimkâr, daha az metin, daha az cesur mu idiler? Siz, bütün tabur, o müthiş ve müessir sükût-ı askerî ile sokağı tepmelerken bir taraftan sizin aranıza girerek sizinle birlikte sizin gittiğiniz yere gidememekten mütevellit hüzün ve inkisar, diğer taraftan sizi ölümün ve ateşin karşısına yollamağa mecbur olduğumuzu düşünmekten neşet eden bir raşe-i derûn ile biz, bütün sokak yolcuları süküt ediyorduk. Fakat sanıyorum ki içinizden birisi, taburun bir neferi, küçük bir eser-i za'f gösterseydi biz, hepimiz, bütün kaldırımlarda iki keçeli sizi seyre doyamayanlar birden nahif valideler ve asabi hemşireler gibi hıçkırıklarla üzerinize atılacak ve sizi kollarımız arasında delice sıkacak, sıkacaktık. Siz serhadde giderken biz hudud-ı feryada gelmiştik... Bize siper olmak için siperlere giderken siz nazarımızda bir köylü değil, bir nefer değil, kuyüd-ı merâtibin fevkinde bir şey, bir askersiniz. Harbe giderken asker bizim için rakîk ve metîn bir şey, bir nevi nakş-ı âhen, bir nevi şi'ri-i pülâd, nâkabil-i tarif bir halita-ı hüsn ü kuvvettir. Hududa giden asker gözümüzde öyle incelir ve öyle güzellenir ki her neferi bir manzumenin bir kelimesi, bir büyük goncanın bir yaprağı gibi telakki ederiz ve bizce ordu sine-i vatanda koca bir demet çiçek halini alır... Ah, büyük askerler, kim bilir, bu hissiyat ve hayalât sizin şeceatinize ve sizin salâbet-i merdanenize ne kadar şâyân-ı istihfaf bir çocukluk gelir. Ne yapalım biz şairler biraz çocuk yaşarız ve tâ ölünceye kadar biraz çocuk kalırız, ve onun için sizin kahramanlığınıza birer çocuk gibi hayranız.

XX

Peşte ile Viyana arasında bir mevkiften bir mevkife, bir levha-i hasretten ötekine geçerken çiseleyen yağmurun fevkinde şimal rüzgârı ve gök gürültüsü öyle mehîb yuvarlanıyordu ki, debb-i ekber ölüyor zannederdiniz. Bir katar bir Macar istasyonundan taze bir takım aldı: Genç —henüz on sekizinde var, yok— asker gerdanlarına kilitlenen asabi valide ve hemşire kolları hıçkırıklarla çözülüyor, sevgiliyi vatana bırakıyorlardı. Bu onların sanki biraz kanı idi, kanlarını millete veriyor; kendileri yalnız kendi gözyaşları ve kendi elemleriyle kalıyorlardı. Bu fedakârlıkların meraret ve ulviyyetini hissetmemek mümkün değildi... Kahraman

Macar delikanlılarının gözyaşların arasından nasıl sıyrıldıklarını, bize zaaf veren o yaşların, onları nasıl kuvvetlendirdiklerini görmeliydi!.. Temin ederim ki, dikkat ettim, tren: "İleri" emrini aldıktan sonra bütün içindekiler ileriyi, hep ileriyi, yalnız ileriyi düşünüyorlardı; şimdi arkalarından ağlayan ve arkalarından dağları aşarak kendilerini takip etmek isteyen müşfik gözleri bir kerre daha görmek için vagon pencerelerinden geriye uzanan ancak bir iki baş vardı...

Hariçte yine o ince yağmur, daima o sinsi serpinti...Burada bütün hüzün ve bütün yeisiyle sonbahar içindeyiz. Rüzgâr soğuk ıslığıyla solgun yapraklara sanki diyor: "Eyvah, mevsim-i hayat bitti!." Kenarlarındaki oyaları çamurlar üstünde tekerleyerek korkak fısıltılarla birbirine çarpışan sarı ve kırmızı hazan yaprakları, kırık kanatlar gibi bedbaht ve bîtab, mezarlarına doğru yuvarlanıyorlar.

Mağmum ve mâtem-nâk bir sema altında Almanya ve Avusturya ordularının küçük bir safha-ı seferini seyr ile biraz hayat-ı askeriyye yaşayarak Semmering'e geldik. Viyana'ya nisbetle bu küçük istasyon İstanbul'a nazaran Yedikule gibidir. (s. 102-104)

BERLİN—VİYANA

Soğuk ve rutubetli bir sonbahar akşamı Viyana'ya gidecek trene binmek üzere gara geldim. Sık sık katarlar doluyor ve şehirden uzaklanıyordu. Birkaç dakika şahidi olduğum bu azimetler bilmem niçin ve nasıl bana, nüfus-ı beldenin garlarda tiftiklendiği hissini verdi...

Nihayet işte Viyana'ya gidecek vagonlar da hazırlanmış ve zincirlenmişti. Grubdan iki saat sonra hareket ettik. Biraz mail yağan bir yağmurla birlikte etrafa kül rengi bir duman ve bu dumanla beraber akşam karanlığı sakîl ve kesîf inmişti. Katarımız gardan çıkarken gökyüzü simsiyah çiseliyordu. Pek ağır bir gece: Guya karanlık dışarıdan vagonun pencerelerine dayanıyor.. Yağmurun sesini tekerleklerin çatırdısı ezerek susturdu ve hariçte sanki yalnız bir sükût kaldı, ağlayan ve titreyen kara bir sükût!

Bu mağmum ve yağmurlu zulmet-i hazan içinde gâh ü bîgah demiryol fenerlerinden biri veya birkaçı ıslak ateş böcekleri gibi kaçıyor ve nadiren büyük bir elektrik fanusu kanlı bir gölge kızartısı ile karanlığı patlatıyordu...

X

Ertesi sabah uyandığımız zaman —içerisinden tulû güneşi geçerken kumru göğsü gibi yanar döner bir servet-i reng alan sis ufukta bir Bohemya köyüne güya sadef tozundan bir hotoz dokuyordu. Bütün bir ıyd-ı hazan içinde cenub-ı şarkıye doğru gidiyorduk.İlkmevkifin civarındaki sararmış otlar arasında yalnız ibiği görünen bir horoz öttü: Sandım ki sonbahar içinden bir gelincik haykırıyor!... Yer yer sis parçaları mini mini bulutlar halinde otlara takılıyor, küçük fidanları örümcekliyor, solgun yapraklı dalları tülbendliyor, her iliştiğine hafif bir imame-i rüya sarıyordu. Ormanlar mevsimin sarı ve kırmızı köpükleriyle cabecâ taclanmış ve bazı ağaçlar adeta uzun birer horoz gibi ibiklenmişti.

Bana öyle gelir ki güz faslı tabiatın bilhassa veda için hazırlandığı nefis bir sahnedir. Şimdi etrafıma baktıkça her şeyden ayrılır gibi içimde bir acılık hissediyordum.

Ormandan çıkmış, ovaya dalmıştık, arızalı ve çıplak bir ova.... Gölgede eritilmiş gibi hafif ve rutubetli bir ziya ortalığa bir rüya aydınlığı veriyordu: Dün akşamki yağmuru hatırlatan bir güneş bulutların arkasında gizli idi. Ta uzakta kül rengi bir köy bodur bir çan kulesiyle ufkun sisleri altında eziliyordu. Trenden köye kadar tarlalar biribiri yanında ve biribirinin ardı sıra gidiyor, çiftçi ruhu ve çiftçi hayatı gibi râkid ve muttarid gidiyor ve gidiyor, koyunlardan ve öküzlerden daha mutî ve daha sâkit gidiyor ve gidiyordu. Yüzleri toprak renginde kadınlar —güneşten debbaglanmış elleri kazma ve kürek saplarında mütekallis,— tarlalar üstünde eğilmiş çapalıyor ve toprağı ekmeğe kalbetmek için çabalıyordu. Her biri mest-i kuvvet ve mahmur-ı metanet, sessiz ve canlı birer sabandı! Bu kadın ciltleri, içindeki ahenîn makinelerini düşündürdü; bu müstesna mahluklara: "Toprağın kocaları! diyeceğim geliyordu. Onları seyrederken içimden: "Yarabbi, affet. Ben de ara sıra: Çalıştım ve yoruldum! demeğe cüret ettim!." diyordum. Hayatta ta'b u istirahat kırlarda bulunur; biz şehirliler, ne sa'yi, ne rahatı, tamamiyle tanımayız; hangimiz bir çiftçi gibi uyur ve bir çiftçi gibi uyanır? Hayat-ı hakikiyyeyi âlem-i ziraat yaşar, bizimki ancak taklid-i hayat... Ancak ekinler arasında insan bir nebat gibi tabiî yaşayabilir....

Hırçın bir rüzgâr sisi parçalıyordu. Kül altından bir kor parçası çıkar gibi buhar içinden ateşî bir güneş doğdu. Şimdi, dağı-

nık Bohemya karyeleri arasından geçiyorduk. Ara sıra toparlak bir ağaçtan sonbaharın lepiska başı temessül ediyordu. Bohemya köylerinin bir hususiyeti var: Hanelerin süsü cephelerinde değil,kapılarda ve pencerelerde değil, fakat... damlarda!... itiraf ederim ki damları bu kadar arayişli ebniyeyi başka hiç bir yerde görmedim. Tasavvur buyurunuz: Rengârenk kiremitler hurdepesend bir itina ile öyle bir hüsn-i tertibe mazhar olmuş ki ekser mesâkinin üst satıhlarına, semava karşı bir hadîka-ı muallaka, denilebilir. Müzehheb tuğlalarla damlarda gâh binanın tarih-i inşasını, gâh bâninin nâmını, ve gâh ikisini birlikte görüyorsunuz. Bohemya'da pek hararetli bir hayat hissolunmuyordu. On beş asırlık humma-yı tarihîden sonra memleket güya dinlenmek veya uyumak ihtiyacını duymuştu. (s. 224-228)

KAR

Dün sabah uyandığımız zaman bütün tabiatı sal-dide saçlar gibi ağarmış bulduk. Dest-i şitâ yerlere kâliçe-i beyazını sermiş, kadîd eşcâra nâmütenâhî kollu gümüş şamdanlar manzarası vermişti...

Karı sever misiniz?... Genç iseniz evet, değilseniz hayır, değil mi? Karın letâfetinden bahseden, avuç avuç semadan dökülmüş papatyalara; zanbaklara, beyaz tüylere benzeten erbâb-ı hayal şüphesiz kalbindeki hararet-i hayatı ile şedâid-i bürudete mukavemet edebileceğini hisseyleyenlerdir.

Kar topu oynamaktan zevk alacak bir yaşta bulunanlar elbette fasl-ı şitânın karlı günlerini beklerler..

On iki sene evvel bendeniz bile:

Eşini gaib eyleyen kuşlar
gibi kar
Geçen eyyâm-ı nevbaharı arar

demiştim; ruhum menâzır-ı berf içinde bir şiiriyet hissetmişti. Bugün galiba sukut-ı evrakın fecaat-ı müslimesine rağmen, sonbaharı tercih edeceğim! Kar mektep bahçelerinde seviliyor; senenin nümayiş-pîrânesi çocukların hoşuna gidiyor.

Dün sabah çantaları omuzlarında mektebe koşan yavruları temaşa ettim: Karlarda ateşîn ruhlarını yuvarlamak için ne kadar isticâl ediyorlardı! Ara sıra göğüslerinin buhar-ı hâriyla ısıtmak için parmak uçlarını topluyor, sonra birer kiraz gibi kızaran kulak memelerini sıcak parmaklarıyla okşayarak ısıtıyorlardı. Köşe başlarında birbirine haykıran rüzgârlar dört yol ağızlarında küçük kasırgalar yapıyor, mini mini mekteplileri tokatladıkça sanki şetaretlerini kamçılamış oluyordu. Poyrazın bir yaprak gibi çevirdiği, sarstığı çocuk bu darbe-i seyyaleye gürültülü bir hande ile cevap veriyor. Bu yaşta bütün havadis-i cihana karşı insanın yalnız bir cevabı vardır: Kahkaha!

Kış günleri —herkes dikkat etmiştir— çocuklar daha şen olurlar; sanki suhunet-i tabiiyelerini bürudet-i hariciye tez'îf eder. Kar üstünde her bahane onları güldürür: Onların burunlarından çıkan buhar sütunlarını sorguçlara, bıyıklardan sarkan buz yığınlarının pırlanta salkımlarına, bedbahtların göğsünü donduran kar tanelerini mini mini mecidî nişanlarına benzetir ve kim bilir belki de sefalete karşı tabiatın bu hücumunu bir mükâfât sanırlar.. Ve artık bunlar gülmek, gülmek kahkahalarla etrafı doldurmak için onlara pek kâfidir.

Oh, bu hissiyata avdet etmeği istemeyen bir bahtiyar var mıdır? Levha-i şitâ üstüne nev demide ruhların serdiği tabaka-ı sürûd ve neşatı kaldırınca besat-ı berî üzerinde âsâr-ı hayattan ziyade ölüm lekeleri keşfedeğiz.

Bahçelere bakınız: Artık güneşin şuâât-ı harraiyesi sis tabakalarından geçemiyor; yuvaları ısıtmak için ba'd-ez-in esen kuşların hararet-i nevazişinden başka bir şey kalmamıştır. Cihana taze bir gelin gibi beyazlar giydiren kar zavallı serçeler için vâsi, nâmütenahi bir kefendir. Serçeler, kuşların yegâne nev-i vefakârı, şimdiden sonra ancak onlar sükût-ı umumiyi noktalayacak. ancak onlar kuru dallara birer küçük aveng-i hayat asacak.. Bilmem niçin biz bîvefa kırlangıçları, ispinozları hercai meşrep tuyûr-ı sayfı serçelere, o her mevsimde gagasında bir çöp parçasıyla penceremize gelerek her zaman cıvarımıza biraz musiki-i muhabbet getiren kuşcağızlara tercih ederiz? Süngü gibi göğüslere giren şimal rüzgârına yâl ü bâlini açarak, soğuğu, açlığı ölümü göze aldırarak saçağımız altından ayrılmayan serçeler galiba adem-i imkân-ı hiyanetinden tamamiyle emin olduğumuz âşıkalar gibi biraz istigna-yı kalbimizden kurtulamayacak, daima sevdirmek için biraz şüphe bir müessir devadır. Zavallı serçe, bilmiş ol ki sevilmek için sadakatten ziyade şeytanet lâzımdır...

Poyraz pencerelerde hırıldıyor, öksürüyor, gözümün önünde pür neşe dalgalanan alevi sanki tahkir ediyor; bizi hodgâm eden bu alevden başımızı çevirince hemcinslerimizin elvah-ı ıztırabını göreceğiz.. Yazın yalnız ekmek parası düşünenler kışın ekmek ve odun masârıfına karşılık tedarik edecek.. Sıcak günlerde yalnız açlıktan korkanlar fasl-ı şitânın uzun gecelerinde iki düşman karşısında bulunurlar: Açlık ve soğuk!. Gündüzkü metâibi-

nin kemîne mukâfatını cebine koyup da hanesine avdet etmek üzere yola çıkan bedbaht hem fırına hem kömürcüye uğramağa mecburdur; evdekileri hem beslemek hem ısıtmak lâzım.. Halbuki uzun geceli mevsim masârıfı arttırırken gündüzlerin devamsızlığı yevmiyeyi kısaltıyor: Zavallı gündelikçi.. Mekûlâta verse mahrukata vermiyor, kömür alsa ekmekten vaz geçmeğe mecbur.. Sonra, bundan başka faciayı kanlandıran bir hadise daha var: Evde küçükler hep öksürüyorlar, soğuğun zehr-âlûd bûsesi ciğerlerini ısırmış. Bunları teshîn ve tagaddiyeden maâdâ bir de tedavi lâzım.. Bunlar için eczahâneye de girmeli!.. İşte pederin âciz ve girye-bâr gözleri önünde iki ufak tabut kânun-ı sâni içinde bulutlanıyor.. Evine koşuyor. Hasta yavrularına ilaç getiremeyen kollarını açıyor. Öksürükten paralanan mini mini göğüslerini göğsüne bastırıyor; sefaletinin bu bîgünah kurbanlarını buseleriyle, nevazişleriyle, kendi hararet-i aziziyesiyle soğuktan korumağa çalışıyor. Ah! Kendi damarlarındaki sıcaklığı onlara geçirmek kabil olsaydı!. Fakat bu mümkün değil.. İşte yine iki mini mini tabut musırrâne pîş-i hayalinde gıcırdayarak, öteye, öteye, uzaktaki siyah servilerin altına doğru gidiyor ve şubat seması iki küçük toprak yığını üstüne karlar yığıyor, yığıyor...

Oh, bu tasavvur işte tâ küreklerimin arasında müncemid bir ra'şe dolaştırdı.. Oh, çabuk çabuk geçiniz. Ey eyyâm-ı zâlime...

Soğuğun bütün şiddet-i sitemini görmek için ekalîm-i Osmaniyeden çıkmalıyız. Memleketimizin seması kışın en soğuk dakikalarında bile binnispe pek rahîm ve şefîktir. Bakınız, geçen sene Alaska karşısında bir cezirede görülen şu facia-ı bürudeti dinleyiniz: Yaz gelmiş, cezire halkı eser-i mevcudiyet göstermemişti. Mütecessis bir seyyah hakikati anlamak istedi. Adaya geçti. Bütün cezire halkını, ihtiyar, çocuk, kadın hepsi çırıl çıplak donmuş idiler. Bu belki devr-i cumûdiden beri tarih-i arzda ilk defa olarak müşahede olunan bir manzara-ı fecîa idi. Biçareler açlıktan elbiselerini yemişler, meskenlerini kemirmişler, nihayet karlar üstünde aç ve çıplak kalınca birbirilerine sarılmışlar ve öylece müctemi'en donmuşlardı. Kış geçmiş, sıcak, binnisbe sıcak günler avdet etmiş olduğu halde bütün kabile hâlâ mermer heykeller gibi sert, bilâ eser-i tefessüh duruyorlardı; çehrelerinde mevtin işmizâz-ı malumu olmasaydı uyuyorlar zannedilebilirdi.

Biz bu aktar-ı müncemidede insanların öldüklerine değil nasıl yaşadıklarına akıl erdiremeyiz. Fakat insan bizim zan ve tahmin ettiğimizden pek çok ziyade mukavim bir mahluktur. Bakınız, Nedirof 1831 senesi kânun-ı sânisinin yirmi birinde Yakutistan'da 60 derece bir bürûdet kaydetti; buna mukabil Kaptan Griffit Fırat civarında gölgede elli beş buçuk ve güneşte 68 ve 80 derece bir hararet buldu. O bürudet içinde de, bu hararet dahilinde de yaşayan insanlar vardır! İki hararetin farkı hesap edilirse insan 128 derece tefavüt-i harariyeye tahammül edebilir demektir ki mukavemetin bu mertebesi başka hiç bir hayvanda görülemez sanırım.

Cezairde bazan mizânü'l-harare gündüz 30 gece 10 derece gösterdiği olur ki yirmi dört saatte 40 derece fark hararet görülür demektir. Hararetin bu tenakus-ı ânisi bürûdeti o kadar şiddetli gösterir ki bu şerait tahtında -10 dereceye tahammül şüphesiz aheste aheste inmek şartıyla -20 dereceye tahammülden daha güçtür.

Bürûdete karşı tahammülü azaltan esbâbdan biri de soğuğun imtidâdıdır. Paris'te 1789 senesinde mizanü'l-harare üç ay bilâ inkıta sıfırın tahtında kalmıştı. Bu uzun bürudetlere tahammül şedîd soğuklara tahammülden bin kerre müşkildir. Çünkü evler sermaye-i mahrukatını istihlâk ettikleri gibi beden de menâbi-i hararetini aheste aheste sarfederek bir gün kömürlüklerini hemen hemen boşalmış bulur; o gün de şemsin avâtıf-ı şuââtından mahrum kalırsa gazeteler için iki satırlık bir facıa-ı şitâ hazırlamağa mecbur olur...

Kışın büyük fâciaları şehir haricinde cereyan eder: Sevk-i mecaetle köylerine kadar inen kurtların öyle zalimâne kıssaları hikâye olunur ki...

Bundan on sene kadar evvel bir kış günü Trabzon'a müteveccihen Erzurum'dan çıkan bir posta tatarı —ismi Hafız'dı galiba— hareketinden iki gün sonra, bir telgraf direğine sarılmış bulundu; direk üzerinde yalnız vücudunun nısf-ı ulvîsi donmuştu, yarı belinden aşağısını kurtlar paralamışlardı.. Kurtlardan kurtulmak için telgraf direğine öyle bir şiddet-i hârıkulâde ile sarılmıştı ki vücudunun yarısı paralandığı halde kolları çözülmemişti. Bacaklarını kurtlar didiklerken biçare Hafız'ın kopardığı feryad-ı bî-fâidedeki merareti tasavvur ediyor musunuz?

Evrak-ı Eyyam Dersaadet 1331/s. 48-55.

FELSEFE-İ MİZAH

Mizah gazetelerinin zan ve tahmin olunduğundan pek ziyade mühim bir vazifesi vardır: Tedib ve ikaz! Ve bu vazifesini sopa ile, yumrukla, vesait-i galize ile değil ustura gibi mişhez nüktelerle, şeytan tüyü gibi biraz yakan, biraz kaşındıran, hafifçe öfkelendiren zarafetlerle ifa eder. Mizah gazetesinin her cümlesi bir gafilin burnuna teveccüh eden bir fiske olmalıdır.

Mizah-nüvisin gözü daima bir adese-i intikada yapışık, lâyenkatı cemiyet-i muhîteyi teftiş ve tarassud edecek; etrafındakilerin pürüzlerini, aksayan aksamını, muvazenesiz harekâtını görecek, şuh ve şen bir ifade-i belîge içinde karilerine irae ederek giriftârân-ı sakameti zımnen tashîh-ı evzâa davet eyleyecek. Bazı ef'âlimiz vardır ki adliyenin müdahalesinden masundur, kanunen hiç bir cezayı istilzam etmez: Mesela yalan, gurur, riya gibi cezâ-yı resmîsi olmamakla beraber bunların vâcibül-izale seyyieler olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Işte mizah gazetesi bu kusurlara karşı kurulmuş bir darağacıdır. Mütecâsirleri mizahnüvislerin kalem ve fırçaları teşhîr eder ve kahkaha-i umumiyye kırbaçlar. Zira meselâ tekzîb edemeyeceğimiz bir yalancıya karşı —hiç şüphe yoktur ki— tebessüm çimdik, hande bir tokattır.

Etrafımızdaki cemiyetin müştereken hepimizden bazı metâlibi vardır: Evvela ister ki dikkatli bulunalım! Dalgın olmayalım. Çünkü dalgınlığın civarımızdakilere zararı dokunabilir. Cemiyet-i mücâvirenin arzusuna muhalif olarak âsâr-ı istigrak gösterenler hedef-i tezyîf olurlar, kahkaha ile cezalanırlar. Gökteki bir yıldızın temaşasına dalıp da kuyuya yuvarlanan Don Kişot'a elbette herkes güler. Bir hayale müstagrak olmaktan nâşi bir belâya çatan bedbahta bîşüphe acıyandan ziyade gülen bulunacaktır. Mizah gazeteleri büyük dalgınları dürter; efendi, kendine gel! der. Alelekser tenbih eder; bazan yuvarlar. Fakat bundan dolayı düşürenin kuvvetini değil, düşenin zaafını muaheze etmeliyiz. Çünkü cemiyetin metalibinden biri de muvazenedir.

Enzar-ı umumiyye ister ki manen ve maddeten mütevâzın bulunalım. Hele bir omuzumuz biraz çıksın, bir kolumuz biraz düşsün, ağzımızı haddinden biraz açık tutalım: Derhal etrafın tebessümü nâkabil-i tahfif bir ukubet olarak karışımıza çıkar. Bu cihetle hayatta düşmemek çaresini aramalı: Düşenin dostu olmaz, derler; temin ederim ki müstehzisi pek çok olur. Ne hâcet! Darbe-i inkılâbın tesirine dayanamayarak muvâzenelerini kaybedenlerin etrafında kopan heyahây-ı tehekkümü dinleyiniz!... Muvazene-i umumiyye mubassırlığı da evrak-ı mizaha verilmiş vezaifdendir: Bu vazifeyi ifa için gâh birini ağzını kapamağa, gâh diğerini başını biraz önüne eğmeğe davet ederler.

Düşmemek için pek dik yürümek de efkâr-ı muhiteye mülâyim gelmez; o da gülünç olur. Âlemin istediği şudur ki az çok kendisine benzeyelim. Hepsinin burnu akar bir cemiyet tasavvur ediniz: Şüphe yok ki aralarına giren burnu kuruyu nezleli addedeceklerdir! Hiç kimseye benzememek müstelzim-i mücâzâttır. Evzâımızda, akvâlimizde, kıyafetimizde herkesten bütün bütün ayrılmağa gelmez: Gülerler!

Kahkaha adliye cezalarından daha müessirdir. Gülünç olmak korkusu ne kadar fenalıkların önünü almış, ne kadar çirkinlikleri kablelvuku men'etmiştir! Erbâb-ı zekâ şüphesiz kahkaha-ı etraftan korktuğu derecede zaptiye nâzırından korkmaz. Bu cihetle şerâit-i matlubeyi câmi bir ceride-i mizah resâil-i ahlaktan ziyade tehzîb-i ahlâka hâdimdir; Şeyh Sadi'nin talim tavsiyesi mucibince fenalığı meydan-ı tezyife atarak iyiliği talim eder. Çok kerre düşmek üzere olanların iade-i muvazenesine sebep olur.

Mizah gazetelerinden merhamet değil hakikat beklemeliyiz. Hattâ hakikatin biraz mübalağalanmasını beklemeliyiz. Mizahnüvis hiç bir zaman mübtelâyan-ı aşka acımaz, hele sakamet-i maneviyeyi teşhirden biraz zâlimâne bir zevk bile alır. Kanburu şaşıyı ona teslim ediniz: Insafsızca hırpalayacaktır. Köre: nûr-ı aynım, görüşemiyoruz! dedirtir; şaşıya: benim şehlâ olduğum belli mi? diye sordurur; kasr-ı basar-ı dimagıye uğrayanları hiç affetmez.

Amal-i gayr-ı müfidemizi üçe ayırmalıyız: Birincisi cemiyetin huzurunu selb veya hayatını tehdîd edenler, bunların mücazâtı kanuna aittir. İkincisi failin şahsına muzır olanlar, bunları emraz-ı muhtelife ile âlâm-ı zaruret cezalandırır. Üçüncüsü hasbezzâhir

ne cemiyete ne de failin şahsına muzır görünmez, fakat cemiyetin istidad-ı tabiîsine muhalif gelir, bundan dolayı cemiyete sevimsiz görünür, herkes o nevi efâlin def'i tarafdarı olur; işte bunların tertîb-i mücâzâtı da matbuat-ı mudhikeye terettüb eder.

Mizahnüvis gayet seyyal ve mektûm kusurlara varıncaya kadar etrafın bütün münasabetsizliklerini yakalayarak pertev-sûz altına alır, hiç bir nazardan gizli kalmayacak derecede büyültükten sonra sâha-i matbuâta atar: Bu kalem ile veya fırça ile yapılmış bir karikatürdür. Makbul olabilmek için bir karikatür —zannediyorum ki— şerait-i âtiyeyi câmi olmalıdır: Evvelâ bir karikatür bir fotoğrafiden ziyade aslına benzemelidir; fotografının gösterdiği heyet-i maddiyeye karikatür biraz da müşabehet-i ruhiyye ilâve etmelidir; modelin ruhundan biraz şey çıkarıp cismi üstüne koymalı, hayat-i dimagiye ve kalbiyesinden bir dilimine bir mevcudiyet-i meriye vermeli, makine-i hariciyenin bâtınî bir zenbereğini göstermelidir. Aslına müşabih olmayan karikatürler yakışıksız iftiralar gibi şâyân-ı istiskal olur.

Gerek bir cümle ve gerek bir resim halinde olsun karikatürün vazifesi te'dib olduğuna nazaran bizzat muhalif-i edeb olması tecvîz olunamaz. Bizim mizah gazeteleri az çok Abdürrezzak'ın Handehâne-i Osmanîsi'ne benzemek zaruri idi: Bizi güldürmek için pek ince nükteler yetişmez; tuzluca, dokunaklıca, cinaslar, Hasan veya Şevkî Efendi'nin âdâba pek kulak asmaksızın sahneye yuvarladıkları kinayeler gibi baharlı lakırdılar lâzımdır. Evrak-ı mizahımız hele ilk nüshalarında telmihât-ı şâtıradan îhâmât-ı kabîheye —kum dökülmüş bir yolda yürürcesine— kemal-i suhûletle geçiveriyorlardı. Galiba vazifelerinden tegâfül ettiler. İstediler ki her sözleri bir udhuke olsun, karilerini behemehal güldürsünler. Evet, ceraid-i mizaha güldürmek yaraşır, fakat ifsad için değil ıslâh için güldürmek, gülerken kari yeleğini gevşetmek değil redingotunu iliklemek ihtiyacını hissetmeli, kendini toplamalı, bir kusurunu tashîh etmeli. Meselâ ihtiyar bir hanımın hayat-ı mâziyyesine şâibe-i şüphe düşürebilecek bir söz pek mudhik de olsa vazifesini bihakkın takdîr eden bir mizah gazetesinde yer bulamaz, ve bulamamalıdır. Bahusus ki böyle muhalif-i edeb telmihler daima mahrum-ı zarafettir; kırar, düzeltmez. Mizah gazeteleri ise evvel be evvel zarafeti hedef ittihaz eylemiş olmalıdırlar, her zaman sakal sıçratan kaba tuhaflığı, bıyık altı bir tebessüm tevlîd eden zarîf ve hafîf nükteye fedâ etmeleri lâzım gelir.

Güldürmek için hudud-ı edebi aşmak zaruri değildir. Müsteid-i mizah olanlar bilhassa iklîm-i hayadan çıkmaksızın keşf-i mudhikât ederler. Etrafımızdaki eşkâlde, etvarda, akvalde öyle nekreler vardır ki her gün birkaç vesika-i mizah toplamak için biraz nâfizünnazar olmak kifayet eder. Eşkalde garabet nihayetsiz bir menba-ı mudhikâttır: Modaların çoğu bu cihetle gülünçtür. Ahibbâdan biri modadan bahsederken derdi ki:

— Moda elbisemizin müstehzi bir mimarıdır; Karagöz'ün tabirince ayine-i devrânda ne görürse bize onu giydirmeğe çalışır. Bir moda gazetesine bakınız: Bir örnek ötekinin hastası, bir evvelkinin sarhoşu, daha eskisinin çıldırmışıdır. Dantela köpürür, kordela kıvranır, şerit aşağı yukarı koşar, kumaş ezilir, büzülür kıvranır, gerinir, buruşur; kadın sevinir, Haçopolo güler: işte moda...

Muhibbimizin bu üslub-ı tîz-reftâr ile tarif ettiği moda mizahperveran için vâsi bir sermayedir. Evvelâ her moda gözümüz alışıncaya kadar az çok tuhaf görünür. Sonra pek şişman, pek ihtiyar, pek çirkin bir adamda modaya şiddetle muvâfık bir kıyafet görünce gülmekten men-i nefs edemeyiz, çünkü modanın bir hassası da nakîse-i zâtıyye ve asliyyesini mübalağalandırmak ve bu suretle adeta bir karikatürcü işi görmektir. Bundan başka bazı adamlar tabiatın birer karikatürüdürler: Burnun, kulakların, ayakların mübalağalı cesameti mutlaka güldürür.

Eşkâl-i nâtıka çarpıklıkları da ceraid-i mizaha zengin menba olur! Mesela gurur ruhun bir nevi gülünç şişmanlığı değil midir? Yine mesela yalan bazı komik aktörlerin yüzlerini boyamalarına teşbih olunamaz mı? Bunlardan başka modalar da yok mudur? Meselâ bir zamanlar Fransızca kelimelerle Türkçe söylemek ve bir zamanlar Dekadanlıkla eğlenmek moda değil miydi? Bugünkü moda da fes yerine külah giyip vatanperverlikten bahs açmak değil midir?

Diğer cihetten etvar da eşkâl kadar zengin bir maden-i mudhikâttır: Bir hükümdar huzurunda nüdemânın aldığı evzâi, o sahteliği o dikliği, o müteharrikiyet-i hayatiyyeye münâfi doğruluğu ile pek gülünç bulmaz mıyız? Etvarda tuhaflık ya tekerrürât-ı daimadan yahut elâstikiyet-i hayatıyyenin azalmak veya çoğalmak suretlerinden biriyle mübalağalanmasından ileri gelir. Mesela lâyenkatı elini burnuna götüren bir adam ne kadar mudhikse bas-

ton gibi dik yürüyen veya Bâbıali müdavimleri gibi ivicâclı inhinâlı selâm veren de o kadar muhkiktir. Ancak ülfet bunlardaki nekreyi bize mutedil gösterir.

Elhasıl biraz dikkat etmek zahmetini ihtiyar eden bir nazar için her taraf bir menşe-i udhukedir. Mizahnüvisler muharrirlerin mevzu bulmakta en az dûçar-ı müşkilât olanlarıdır. Bahusus bizde!

Evrak-ı Eyyam, Dersaadet 1331/s.37-44

NESR-İ HARP, NESR-İ SULH ve TİRYAKİ SÖZLERİ'nden

Türk Askeri

Ara sıra kendi kendimden soranım: "Türk askerine bütün asâkir-i âlem fevkında bir kıymet temin eden nedir?" Bu suale karşı aldığım cevapları telhısen diyeceğim ki zira Türk askerinde bir nisbet-i hârıkuladeye peyveste olmuş faziletler vardır.

İzah edeyim:

Evvela istihkar-ı menâfi... Şu hâkî üniforması içinde ağırlığını omuzlamış, pişkin çehreli, bigâne-i nümayiş ve lâkayd-ı iştihar neferin sayd-ı menfaat arzusuyla hiç bir alâkası olmadığına yemin etmez misiniz? Bir Türk, silâh altında bulundukça, fikr-i istifadeye o kadar yabancı kalır ki ruhu hiss-i intifâ'dan muarrâdır denebilir. Bu hususta neferlerimizin samimiyeti inanılmayacak bir dereceye çıkıyor; inanılmayacak, diyorum; zira insanlar bermutad hodgâm oldukları için menâfi-i zâtiyyesini bir faide-i umumiyye uğrunda bilkülliye unutacak kadar gayr- endişliğe güçlükle inanır: Hâtem-i Tâyi'ye müteallık rivâyât-ı sühaya masal mahiyeti vermemiş miyiz?

Her hal ve hareketi bize kanaat veriyor ki Türk neferi elindeki tüfengi zabitinin emri üzere istimalden hiç, hiç bir kâr, hattâ şan ve şeref bile beklemiyor; bir çay menbaından çıkıp mansıba geldiği gibi bir Türk neferi ocağı başından kalkar, silâhı başına gelir; su nasıl akıyorsa nefer de vazifesini öyle tabiî, öyle vakur ve öyle bîkayd-ı mentaat edâ eder.

Meşhur bir İngiliz cenerali dermiş ki: "Askerlerimizi daha rozbif midelerinde iken harbe sevketmeli!" Bizim aziz nefercikler ise aç mı, tok mudurlar, en nâfiz nazar hiç bir zaman keşfedemez; daima aynı metânet, aynı vakar ve aynı istihkâr-ı menâfi..

Askerlerimizin bu faziletini münhasıran salâbet-i diniyyeye isnad edenler var. Fakat sanem ve salîbi hiç bir zaman gözleri önünden ayırmayan Rus neferleri bizimkilerden daha az mutasallîb değil iken niçin aynı meziyyeti-i fedâkârâneye malikiyetten çok uzaktırlar?..

Saniyen itaati, oh, Türk askerinin o şayan-ı takdîs itaati... Rüzgâr nasıl bulutları beğendiği tarafa sevkederse, bir valide elinden tuttuğu mini mini yavrusunu nasıl istediği yere götürebilirse büyük ve küçük zabitlerin zîr-i idaresinde kahraman bölükler, taburlar ve alaylar da öylece ednâ işaret üzerine uçuruma, yangına, yıldırıma, eleme ve ölüme saldırır.

Sâlisen şecaati.. Bir şecaat kisa'bü't-tasvir ve sa'büt-tasavvur, tehlike ne kadar büyük olursa Türk askerinin cesareti o nisbette büyümüştür. bizim neferlerimizi esnâ-yı müsademede görenler yek-zebân olarak itiraf ediyorlar ki esatîr-i garb u şarkın Herkül'lerini, Aşil'lerini, Rüstem'lerini ve tarihin kayserlerini ve Haydar'larını tahattur etmemek mümkün olmazmış. Düşman ordusunun Türk neferi üzerinde guya bir cazibesi hissolunur; barut kokusu ve top velvelesi onu çeker. En halîm nefer sâât-ı muharebede bütün bir hiss-i tahrîb kesilir. Guya ecdâdından mevrûs ve ruhunda müterâkim bir hazine-i şiddet vardır ki mukabele-i husemâda tuğyan ediyor.

Biz hamaseti bütün bir orduda görmeğe alıştığımız için sanırız ki bir fazilet-i nâdire değildir. Halbuki aldanıyoruz. Takdir-i umumiye mazhariyeti bilakis nedretine delâlet eder.

İtikadımca insan ne arslan gibi cesru bittab, ne tavşan gibi hâifü bittabdır. Korkuyu bir terbiye, cesareti yine bir terbiye doğuruyor. Neferlerimiz hemen kâmilen tarla ve toprak yavrusudur. Bizim gibi dev ve peri masallarıyla büyümemişler, hayalleri bizimkiler gibi serîü'l-iştial bir kav halinde değil.. Eski Yunanlılar korkuyu harp mabudlarının kızı addederlerdi. Bizim askerlerimizce harp bir vazifedir, işte o kadar! Onlar henüz mevcut olmayan elem ve ölüm vehmiyle titremezler. Pîş-i nazarlarındaki süngü ciltlerine temas edinceye kadar onlarca parlak bir demir parçasmdan ibaret kalır. Halbuki bilfarz sekeran-ü'l-hayal bir Fransız neferi için bir boru sesi, bir silâh çatırtısı ne mevhûm faciaların mülhimidir! Onlar alelekser yaralanmadan evca-ı mecruhiyeti duyar ve vurulmadan ölürler.

Bir Türk neferi gibi —sıfat câiz ise,— pürüzsüz cesura Türkiye haricinde bilmempek sık tesadüf edilir mi? Bakınız, Avrupa'nın en benâm şüceânından Kayser-i Rum gökgürültüsünden, meşhur Toren örümcekten korkarmış! Maraşal Dusaks maiyetindeki efrâdı cesurane harbe sevk için dermiş ki:

"Muharebede ölmek nâdir bir tesadüftür, Düşman bir nefer ağırlığınca kurşun sarfetmedikçe bir nefere bir kurşun isabet ettiremez."

Bizim askerlerimiz böyle teşciât-ı riyaziyeye hiç bir zaman ihtiyaç göstermedi. Bizimkilerin cesareti belig bir kumandanın nutk-ı âteşîni ile alevlenmiş muvakkat bir şerare değildir. Kışın karlar arasında kurtlara, yazın ormanlarda ayılara tesadüf etmeğe alışmış bir adam mevsim-i harpte düşmanla karşılaşmaktan ürker mi? O bilir ki kurtlar ve ayılarla döğüşmek insanlarla boğuşmaktan güçtür. Karşısındaki de kendisi gibi bir insan değil mi? Ondan niçin korksun?... İşte hengâm-ı müsademede Türk neferinin hulâsa-i muhakemesi budur.

Lord Vellington İngiliz askerlerinden bahsederken:

— Üniforma bir nevi maskedir: eğer ben bildiklerimi işâa edecek olsam ne kadar kahraman-ı cesaretin heykelleri yıkılırdı! demişti.

Eğer bizim kahramanlarımıza heykel dikilmek lâzım gelse idi yıkacak bir tek heykel bulamazdık. Bizim askerlerimizde cesaret çok kerre kendilerinin bile varlığından haberdar olmadıkları bir tabiat-ı sâniye hükmündedir. Ara sıra bir onbaşımızın, bir çavuşumuzun müstesna bir mevkide ibrâz ettiği muhayyirü'l-ukul bir eser-i dirayetten bahsolunur: Hâdiseyi tahlil ediniz, ka'rında sâik-ı mahz olarak hemen daima şecâati bulursunuz

Bundan başka bizim askerlerimizin şecaatinde hususi bir güzellik vardır ki itikadımca sükut ve mahviyetinden doğar. Bizde hiç bir nefer cesaretini haykırmaz ve hattâ söylemez; bir menekşe nasıl neşr-i ıtr ederse bizim koca Ahmet Çavuş veya Ali Onbaşı da öylece mütevâzı ve tabii kahramanlık gösterir. Cesaret onun göğsünde dünyaya beraber gelmiş bir histir. Napolyon dermiş ki: "Ellerim başıma bağlıdır!" Bizim askerlerinki kalblerine, kalblerindeki cesarete bağlıdır.

Hakayık-ı tarihiyyedendir ki Türk askeri hiç bir zaman düşmanlarının istihfaf-ı muhikkına hedef olmadı. Rişar Kördolyon Salahaddin Eyyubi'yi, Ceneral Duma Emir Abdülkadir'i takdirden men-i nefs edemediği gibi ezeli ve samimi hasmımız Ruslar da Türk ordusunun ezeli ve samimi hayranıdır. Galip ve mağlup her ne vaziyette bulunursa bulunsun Türk neferi herkese telkîn-i hürmet eder.

Bizim sevgili neferlerimizden birine baktığımız zaman titremek şanından olmayan bir dağ parçası, rasîn ve girân bir çelik külçesi hatırıma gelir: Onları beşerî zaafiyetlerden o kadar uzak hissederim! (*Nesr-i Harb, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri*, s. 26-31).

BİR NEFERİN İHTİSASATI

Geçen sene hizmet-i askeriyyeye davet edilen bir gence ihtisasatını kaydetmesini tavsiye etmiştim. Yazdıklarım ahîren göndermiş. İşte ilk sahifeleri:

"Ber-vech-i pîşîn haber vereyim ki şimdi ordunun âşıkıyım ve hayat-ı askeriyye bana her hayattan tatlı geliyor. Fakat bu her zaman böyle olmadı. Hele ilk günler!.. İşte tamamiyle hatırımda: Bayazıt Meydanı'nın güvercinleri arasından geçerek Harbiye Nezareti'ne girdiğim güzel mayıs sabahını unutmak ihtimalim yoktur. İçim pek mahzundu. Gördüğüm güzelliklerden, ve sevdiğim vücutlardan ayrılıyor gibiydim. Öyle sandım ki nezaretin o büyük kapısı beni yutuyor. Alık olmamağa çalışan hafif bir tebessümle girdiğim odada sunûf u tabakat-ı muhtelifeden on kadar akranım vardı; bunlar şüphesiz yarınki silâh arkadaşlarımdı. Serî bir nazarla onları süzdüm ve içimden:

— Kışla biraz karışık bir cemiyet olacak, dedim.

Evvela nefer kostümü biraz...bol ve her sabah talim biraz... sıkı geldi! Ah, kışla uykusu: Dünyada bundan daha tatlı bir şey yoktur. Yemin ederim ki sabahki: "Kalk" borusu akşamki: "Yat!" borusunun fasılasız mâbadi gibi geliyor; ve kalkarken sanıyorum ki henüz yatmamışım. İlk sabahları uyanır, fakat ayağa kalkamazdım: Yatağımda oturan vücudum başımdan ayrı gibi idi; her şey gözüme buğulu ve mechul görünürdü. O saatte, hiç şüphe yok, bacaklarımın kuvvetine nisbetle gövdem çok ağırdı.

Kuşlar uyanmadan bizi uyandırıyorlar; boruların ekşi çığlığı horoslardan evvel işitiliyor. Fecrin serinliğinde yüzlerimizi yıkıyoruz. Asker olduktan sonra öğrendim: Şehirde en erken kalkan ordu imiş, ben mektep sanırdım.

İlk günleri talime giderken yorgundum, talimden gelirken ölü!.. Kışlaya gelinceye kadar önümdekilerin üzerine yıkılacak gibi olurdum. Dizlerim burkulur ve baldırlarım birbirini çelmelerdi. Yolda daima içimden: "Yarabbi, acelemiz ne?" derdim. Bana öyle gelirdi ki biz her zaman pek hızlı yürüyorduk ve bu sürat lüzumsuzdu...

Orduda münasebet-i ictimaiyye —buna güleceksiniz, fakat doğrudur— dirsekten başlıyor, sağ ve soldaki silâhdaşınıza evvel be evvel dirseğiniz selâm verir ve dirseğiniz cevap alır. Böylece Şehzadebaşılı, Mercan idadisinden mezun bir genç ile muarefe peydâ ettim; zararı az, şakası bol... Bağdat caddesinin toz bulutları içinde talime giderken:

— Nasıl, yürüyüşümüz şimdiki şiirlerin çoğundan daha mevzun değil mi? der ve avdette gözlerimiz biraz terden ve topraktan yanarak ağızımızda dilimiz kuruluktan damağımıza yapışmışken:

— Yani'de bir bardak buzlu bira ve üstüne Tokatlıyan'da kalkan tavası ile kuzu kokleti ve nihayet çilekli bir dondurma....

Efem!.. Şimdi dudaklarınızı yalayınız, rica ederim, bakınız şu yolun tozunda biraz tebeşirli vanilya lezzeti yok mu?

Ve gâh alay ile:

— Sağa, sola bakışınızdan belli, monşer, sizde müdhiş bir dehâ-yı askerî var: Size istikbalin Moltke'si, diyebilirim.. Bakınız daha şimdiden şan ve şeref bulutları içindesiniz, diyerek etrafımızdaki toz kasırgalarına telmih eder.

Talim esnasında aynı hareketi yüz kere ve yüz kere icrâ etmek bana bidayeten tuhaf, sonra... fecî geldi. Aydınlık gözünüzü ve yorgunluk dimağınızı kamaştırıyor, talimin son saatinde kumandayı artık kulaklarım değil, ancak adalâtım işitiyor. Talim devam ettikçe saatinize bakmayınız: Talim yorgunu için ondan daha ye s-âver bir manzara yoktur, on ikiye birkaç dakika var gibi tahmin ettiğiniz sırada bakıyorsunuz ki bileğinizdeki Omega daha dokuz buçuğa gelmemiş!

Efrad-ı cedîde yazın güneşi pek sevmez; çünkü, bilmem neden, talim gölgede olamıyor. Bütün Temmuz ve Ağustosta böceklerden çıtırdayan ağaçlara mütehassir baktık. Talim ağaç altlarında olsa sanırım ki ta'b yarı yarıya inecek: Fakat bizim onbaşıya bundan bahsetmek mümkün değil.

Omuzda fazla bir şerit iki insan arasında ne azîm fark ve had tesis ediyor: Bunu talim esnasında onbaşımızla bizim münasebâtımızı görmeyen anlayamaz.

O bağıracak, biz susacağız; ondan hep emir, bizden daima itaat.... O bize güneş yere bakar gibi bakıyor, biz onun güneş gibi şiddet-i hararetinden ürküyoruz. Mamafih, içimizde onbaşıyı sevmeyen yok ve dikkat ettim, sert onbaşılar daha ziyade seviliyor. Niçin? İşte halledemediğim bır muammâ daha..

Hayat-ı askeriyye bana hayli şeyler öğretti: Evvelâ beğenmediğimiz yemeklerin öyle lezzeti varmış ki... Hidemât-ı harbiyyeden daha müessir iştiha ilâcı olmadığına bugün tamamiyle inanıyorum. Sâniyen şimdi anladım: Sofrada gülmek ve konuşmak tokluk alâmetleri imiş... Burada karavana etrafında ilk beş dakika hiç birimiz tarafından ihlâl edilmeyen bir sükût-ı dindarâne içinde geçiyor; söze ve şakaya ancak midemizin yarısı dolduktan sonra başlayabiliyoruz. Alelekser Şehzadeli'nin sesi işitilir:

— Temeddüh anlaşılmasın ama biz, İstanbul muhallebicileri, fena asker olmuyoruz. Beşiktaşlı bir arkadaşımız bunu izah etti :

— Ben bunu hiç de şâyân-ı taaccüb görmem. Askerlik bizim tabiî sanatımızdır. Harp asırlarca asırlarca ecdadımızın yegâne gördüğü işti... Bugün onların ruhu uruk ve asâbımıza avdet ediyor: İşte bu kadar....

Aramızda biraz sembolik bir şair var, itiraz etti:

— Bu umumi bir hal değil... bakınız, ben hâlâ talimlerde etrafın baharı ve ruhumun şiiri içinde yürürüm... Hiç bir zaman iyi bir asker olmayacağım, sevkü'l-ceyş edebiyattan o kadar uzak ki....

Bir dördüncü cevap verdi:

Fakat Tolstoy Sivastopol muhaberesinde bir kazaktı; Alfred De Vigny jandarma mülazımı idi; Vonarg ve Stendhal silk-i askeriyyeden yetiştiler.... Bizde de Süleyman Paşa, Nabizade Nazım, Recep Vahyi, Ömer Naci, Muhiddin Mekki, hep bunlar hem asker hem şair değil mi? Ben iki meslek arasında hiç bir zıddıyet görmüyorum.

Hissediliyor ki silah arkadaşlarımız arasında fark-ı tabakat yavaş yavaş azaldı. Yukarıdakiler biraz kibarlıklarından, aşağıda-

kilet biraz avamlıklarından sıyrılıyor? Alettedric, saff-ı harb nizamında olduğu gibi, hep bir hizaya geliyorduk. İlk günleri aramızda talimden gelir gelmez ayaklarına masaj yapanlar, kaşla göz arasında tırnaklarını penbe tozlar ve acayip macunlarla ayna gibi parlatanlar ve hattâ her sabah yüzlerine ince bir tabaka krem geçirenler bile vardı. Üç ay hep bunları unutturmağa kâfi geldi. Şimdi:

— Arkadaş, diş fırçalamak için sabundan daha faydalı bir şey yokmuş! diyoruz ve inanıyoruz. Diğer cihetten güneş hepimize bir manzara-ı uhuvvet verdi. Beyazlar kararıyor, esmerler sararıyor, tuncu andıran bir renkte hepimiz buluşuyoruz. Fakat bizi asıl birleştiren askerliktir. Ervâh-ı zatiyemiz üstünde şimdi bir ruh-ı askerî var. Her birimiz kendi şahsiyetini gaib etmemiş olmakla beraber hissolunuyor ki mecmuumuz bir şahsiyet-i ictimaiyye ile muhât... Silâh bizi tüfenkler gibi biribirimize benzetti.

Alettedric göğüslerimiz genişledi, bazularımız şişti, bacaklarımız sertlendi. Artık daha az yoruluyor, uykudan daha ziyade lezzet alıyoruz. Gevşekliği unuttuk; bugün talimi pek uzun bulmuyoruz. Şimdi sanki azâmıza sahibiz; vücudumuza hâkim olduk; faaliyet-i askeriyye bizi asâbımıza kumandan etti.

Anlıyoruz ki nefsimizin sultanıyız. Tereddüdümüz azaldı, hangi mevkide ve hangi halde bulunsak pek serî bir karar ittihaz edebiliyoruz, kuvvet ve metanetin bahşettiği hiss-i necabetle daha vakur olduk: Hele birisi kabalağımıza yan baksın!

Beni piyadeye verdiler. Demek ki bilhassa toprak askeriyim. Yürürken içimden diyorum ki: "Ben piyadeyim, bastığım yer benim!" Bir askerin vatanını niçin herkesten ziyade sevdiğini şimdi pekâla kendi kendime izah ediyorum. Çünkü askerin vatanı ile münasebeti hiç kimseninkine benzemiyor: Asker olmayanlar için arsa, yol veya tarla olan toprak bir piyade neferi için bir yastık, bir yatak, bir muhafız, bir âgûş, bir hemser, bir sütnine, her şey ve her şeydir. Asker kendisini vatan dağlarının oğlu, vatan ağaçlarının kardeşi, vatan kuşlarının ve vatan çaylarının muhatabı hisseder; hattâ semayı, vatanın semasındaki ayı ve yıldızları hep hamiyetine mevdû sayar....

Bundan başka askerlik insanda hiss-i basireti arttırıyor; zira her gün bölük kumandınınızdan işitiyorsunuz: "Farzediniz ki düşman şu ağaçların arkasındadır; nâgâh şuradan karşınıza mu-

hasım bir hölük çıktığını tasavvur ediniz; şu karşıki toprak yığınları düşman siperleri olduğuna nazaran... ilh."

Hikmet-i askeriyye ruhu harbe alışmamakdır, halbuki hayat ve harp daimî değil mi! O halde harbe alışmak hayata alışmak değil midir? İşte biraz ürkerek girdiğim Bab-ı Harbiyye'de bir sene sonra verdiğim karar...." (s. 65-72)

GALİÇYA'DAKİLER

Şimdi Transilvanya'nın sonbahar sislerini yırtarak Bukuvina civarından geçerken Balkan treninde ne kadar hemşehrim varsa eminim ki hepsi benim gibi gözleriyle ufk-ı şimalîde sizi aradı, sizi ey Galiçya'daki Türk kahramanları...

Asker bugün her zamandan ziyade bizim afak-ı ruhumuzdur; ordumuz hangi toprakta bulunursa bulunsun sema gibi hiç gözümüzden ayrılmıyor ve kanun-ı rüyete muhalif olarak bizden uzaklaştıkça gözümüzde büyüyor. Her nefer bizim nazarımızda iki kerre vatandaş ve o nisbette azîzdir, çünkü askerdir; bahusus siz ey Galiçya'daki Türk kahramanları, siz iki kerre askersiniz, çünkü vatanınızı vatan-cüdâ olarak müdafaa ediyorsunuz. Millet sizden iki katlı bir fedakârlık istedi; düşmanı vatandan çıkarmak için siz vatandan çıktınız. Buna hiç kimse bir huruç diyemez; bu bir suûddur: Sizi, göz bebeklerimiz garpta değil şahikalarda ve yıldızlarda aramalı.

Biliniz ki Türk için Türkiye en güzel beşik, en rahat yatak ve en aziz mezardır: Orada doğduk, orada yaşadığımız gibi orada ölmek isteriz. Elbette yüreğimiz paralanmaksızın bu fecî ve müstesna günlerde sizden ayrılamazdık. Oh, sizi göğüslerinden yaban illere salıvermek için kollarını çözen valideler, zevceler, hemşireler ve çocuklar!... Ey Galiçya'dakiler, şu anda caketlerinizi koklayınız: Eminim ki orada hâlâ sevdiklerinizin başları ve yürekleri kokar.

Harbe giden vatandaşlarımıza daima dikkatle bakarım; daha İstanbul'da iken yürüyüşleri biraz hücum hatvesindedir. Onlarda pek kolaylıkla hissedilen bir arzu var: Muharebenin hitamından evvel mevki-i harbe yetişmek!.. Güya korkuyorlar ki daha onlar cepheye varmadan mütareke ve musalaha birbirini takip edecek. Siz de eminim, ferman-ı vazifeyi dinleyerek aynı tehâlükle huduttan çıktınız. Ve Galiçya'da yeni bir Karpat

parçası halinde Rus ordusu önüne dikildiniz. Yar u agyar sizi orada müdafaa ve hücumda görecek: Görecekler ki siz hem kılıç ve hem kalkansınız; göğsünüz düşmanın göğsüne kale gibi dayanır ve kollarınız hasmın kollarını balta gibi keser..

Moskoflara karşı ecdadımızın başladığı destan-ı hamaseti temdîd ediyorsunuz; al bayrağımız sanki eski şühedâmızın kanlı kefenidir. Siz onların meşrû evladısınız: Kalbinizde onların hissiyatı ve bazularınızda onların metaneti var. Sizin göğsünüzde ateş-i hayat ile çarpan yüreğiniz onların kadîd göğüslerinde... eyvah, çoktan beri durmuş yürekleriyle temastadır! Bugün onlar sizinle beraber harp edemedikleri için kim bilir ne kadar mahzundurlar; eminim, ellerinden gelse size silâh arkadaşı olmak üzere mezarlarından kemiklerini yollarlardı: Şehitler için ölüm kılıca nisbetle kın gibidir onlar mevt içinde ilelebet keskin bir çelik salâbet ve sebatıyla eyyâm-ı intikamı beklerler....

Çok kerre lisan-ı cânibden işittim: Türk ordusunda üniforma yok, diyorlar. Halbuki kahramanlık sizin tabiî ve samimi üniformanızdır. Asırlardan ve asırlardan beri askerlerimizin ruhu müşterek bir gömlek gibi hep bir örnek "fedakârlık"la giyinir ve süslenir!.. Türk ordusu harp ederken hiç bir zaman kalbinde kayd-ı hayat ve endişe-i memat bulunmadı. Türk müdür, ve asker midir, başına tac-ı gazâ ve tâc-ı şehadet bir gelir....

Çar, çar! Bu fikirler ve bu hisler son Türkün tek kolu kalıncaya kadar böyle devam edecek. Ordumuz bayrağımızı ecdadımızın elinden aldı; ve bayrağımızla birlikte hissiyatımızı evladımıza teslim etmeden meydan-ı harbi terketmeyecek... Türk silsilesi dediğimiz inkıtâsız zinciri hiç bir silâh kesemez! Çar, senin kılıcınla açılacak yara her Türk sinesi için yeni bir bileği taşı dır. Biz daima ninelerimizin göğsünde birer kandan yıldız şeklinde kazak mahmizlerinin izini bulduk: Senin askerlerin henüz dişleri çıkmamış Türk yavrularıyla bütün dişleri dökülen Türk ihtiyarlarını aynı behimiyet-i hunhârane ile paraladılar; ne çıplak başlara, ne ak saçlara, ne acze ve ne ıztıraba, şâyan-ı hürmet şeylerin hiç birisine Türk karşısında hürmet etmediler (s. 79-82).

BİZİM TARİHİMİZ

—Oğluma Mektup—

Oğlum, tarihe merak sardırışın beni hiç müteaccip etmiyor. Pek az kişi gördüm ki hayat-ı irfanında bir "tarihe merak" devri geçirmiş olmasın. Hemen her mütefekkir bir aralık sergüzeşt-i beşeriyeti öğrenmek hevesine düşer: Sergüzeşt-i beşeriyyet, diyorum; zira tarih bize bütün macerâ-yı benîâdemi anlatmak iddiasındadır. Tasavvur et: Asgar-ı tahminâta göre yüz bin seneden beri mevcut bir aile-i cesîmiyyenin hikâye-i ahvali! Bu romanın cazibesine karşı hangi zekâ lâkayd kalabilir? Mamafih her faideli şey gibi tarih de bazılarının hedef-i hicv ü istihkarı olmuştur. İşte onlardan birinin sözleri hatırıma geliyor:

— Ahval-i hâzıra ve saat-ı hâzıraya hürmet et. Teneffüs ettiğin dakikalar hiç şüphe yok ki sence ebediyetin en kıymetdâr aksamıdır, hilkat-i âlemden ve hilkat-ı Âdem'den ister bin, ister yüz bin sene sonra hulûl etmiş olsunlar. Bütün tarih ancak son satır hürmetine okunur; kendimize bir düstur-ı hayat biçmek için hissiyat-ı eslâfı tetebbu ederiz. Bugün köşe başında ilk tesadüf ettiğim adam, her kim olursa olsun, benim saadet ve felâketim için elbette ezmine-i sâbıkanın büyük kahramanlarından, bir bahtü'n-nasrdan, bir Dara'dan daha müessir bir âlemdir. Halbuki ötekinin tahkik-i hüviyetine bile lüzum hissetmiyorum, berikilerin ne yediklerini, nereleri dolaştıklarını, ne kadar yaşadıklarını, kimlerle hoş geçindiklerini, kimlerle döğüştüklerini öğrenmek istiyorum.: Bunu marazi bir tecessüs, bir hastalık gibi telakkide hakl değil miyim? Yan yana ömür geçirdiğimiz komşumuzun raz-ı maişetine bigâne kaldığımızı biliyoruz da birkaç sahife yazı okumakla bundan altı bin sene evvel yaşamış bir Ramses'in esrar-ı hayatına nüfûz etmek ümidine düşüyoruz: Yarabbi, ne gaflet!. Diğer cihetten "tarih"in özü, sözü doğru bir mahluk olduğuna

iman etmek için insan haylice safderûn olmalı, zira şahidi olduğumuz vekayiin dilden dile geçtikçe tagayyür ederek tanılamayacak bir kıyafete girdiğini her gün görmekteyiz. Doğrusu [redacted] hakayık-ı tarihiyye mevcut olsun, fakat hayalât-ı tarihiyye ve hattâ hissiyat-ı tarihiyye pek çoktur: Yirmi asır evvel cereyan etmiş bir hadise-i adliyyeden dolayı hâlâ bir Hristiyanın bir Museviye yan baktığını gördükçe hissiyat-ı tarihiyyenin umk ve imtidâdından adeta ürkerim!

Fakat, oğlum, bu hicivde bile biraz "tarih" hissetmez misin? Karşı karşıya, dereden tepeden, sohbet eden iki kişinin sözleri bile biraz tarihtir. Filhakika bir cümle var mıdır ki müeddâsı hatıratımızla cüzi, küllî alâkadar, yani biraz tarih olmasın? İlk müverrih Hazret-i Âdem'dir, dense fâhiş bir mübalağa irtikâb edilmiş olmaz. "Tarih"i takdir veya tahkır etsin, hiç kimse bütün bütün unutulmağa razı olamıyor. Ahfâdın dendân-ı tahsin ve takbîhine bir lokma-ı yadigâr bırakmak hevesi az çok herkeste vardır: Ehramlar, dikili taşlar, kayalara ve ağaçlara mahkûk işaretler, hiyeroglifler, hutut-ı mimariyye, hepsi unutulmamak için cevv-i âleme atılmış uzun sayhalar gibi telakki olunabilir.

Eğerçi insan kanun-ı menafie tevfik-i mülâzaha ederse teslim etmesi lâzım gelir ki bütün tarihler hep masal, ancak içerisinde yaşadığımız masal bizim için bir tarihtir. Halbuki bilmem nasıl bir galat-ı nazar seyyiesi olarak insan kendi zamanını kıymetsiz ve öteki devirleri şayan-ı dikkat görür; bahusus maziyi pek cazibeli buluruz. Zannımca herkesin ufuk gibi bir daire-i ümid ü hayali var ki sâât-ı hâzıraya sığmıyor, ve bir karn-ı diğerin eb'âd-ı mevhûmesini istiyor.

Binaenaleyh etrafımızdaki tufan-ı şuûn arasında ecdadımızın temâşâ-yı girye ve handesine şitâb etmeği pek tabiî bulurum. Lâkin isterim ki "tarih"i açmadan evvel ne olduğunu iyi bilesin ve kelime-i tarih etrafında müterâkim hayâlât-ı kâzibeye aldanmayasın.

Oğlum, bir kerre yirmi dört saat zarfında küre-i arz üzerinde cereyan eden hâdisâtı, bir kere de ceride-i yevmiyyenin bir nüshasında münderiç havâdisi düşün: Bir *Tasvir-i Efkâr* yahut bir *Tanin* bir gün Galata meyhanelerinin birinde bir kavgayı, Amerika'da bilmem kimin vefatını, filan beyin filan hanımla izdivacını, Meh-

met Bey'in Ali Efendi'yi ziyaret ettiğini havadis olarak bize veriyor. Halbuki güneşin bir tulûundan diğer tulûuna kadar rub'-ı meskûnda milyonlarca kavgalar, milyonlarca vefatlar, milyonlarca izdivaçlar, milyonlarca ziyaretler vâki olduğundan hiç kimse şüphe etmez. Bu hesaba nazaran, *Tasvir-i Efkâr* yahut *Tanin* bize vekayi-i cihanın ancak bir milyonda birini ihbar edebiliyor demektir. Bu da ancak asr-ı câride, malik olduğumuz telli ve telsiz telgraflar, matbaalar, her nevi vesait-i istihbâr ve ihbâr sayesinde mümkün oluyor. Birkaç yüz sene evvelki ecdadımız bizim aldığımız havadisin binde birine muttali olamazdı. Mamafih hiç kimse her işittiğini aklında tutamaz. Hiç bir hafıza bir gazetenin mündericâtını zabt ve ihata edemez. Bu cihetle fikrimiz mütemadiyen mesmuâtımız üzerinde bir nevi ameliye-i tasfiye icrâ eder: İşine yarayacakları saklar, ötekileri mezbele-i nisyana atar.

Müverrihler de vukuatı böyle bir gırbal-ı intihabdan geçirirler: Bazılarını kayd, bazılarını tayyederler ve zabtettikleri tayyettiklerine nisbetle hiç mesabesindedir. Bu cihetle "tarih"i eline aldığın zaman bütün hikâye-i insaniyeti avucunda tuttuğuna zâhib olma! Tarih sana ancak müverrihlerin işâada mahzûr görmedikleri şeyleri haber verir.

Bizim tarihimize gelince: Denilebilir ki bu henüz yazılmamıştır. Eğerçi Hoca Sadeddin'in *Tacüttevarih'i* ile başlayarak *Tarih-i Lutfi*'de hitam bulan bir silsile-i kütüb var, fakat bunların münderecatı "tarih"ten ziyade züyûf ve haşviyattır. Naîma ile Cevdet Paşa istisnâ edilince tarihnüvislerimize mukayyıd-ı vekayı unvanı bile ziyade gelir. Tarih namına sahifeler doldurmuşlar, beğendikleri vukuâtı zabtetmişler, fakat ihâta-ı hâdisâta muvaffak olamamışlar. Bunlar bütün vakay-i mâziyyeyi "saray" dehlizlerinden "divan" sofalarından, "ocak"lardan çıkarırlar, oralara nerelerden girdiğini tahkika lüzum görmezler. Onlarca mesela bir Hasan Zülâlî Efendi'nin adem-i memnuniyeti ile bir Patrona Halil'in hiddeti Lâle devrine kanlı bir hatime çeken vekayi-i cesîmenin hudusuna illet-i müstakıledir! Müverrihlerimizin hemen kâffesi âdât, ahlâk, akâid, kavânîn, iktisadiyât, maarif, mizac-ı millet, bunların hepsinin az çok muessir-i avâmil-i tarih olduğundan gaflet veya tegafül ediyorlar. Denilebilir ki umman-ı vukuâtın ancak sathına temas etmişler ve karilerini deryâ-yı vekayiin ancak kenarında gezdirirler. Cüruh-ı ecdadımızın yalnız izlerini gösterirler, âlâmını bize hissettirmezler.

Bizim tarihimizde pek çok fikir ve pek az gürültü aramak hakkın iken pek çok gürültü ve pek az fikir bulacaksın. Koca Hoca Sadettin bile yalnız "padişah" demek için iki büyük sahife dolusu lugatı yan yana dizmekten çekinmemiş....

(.....
.....)

Bizim tarihimizde vukuatın bir kısmını görür, fakat hemen hiç bir hadisenin menba ve mansıbını keşfedemezsin. Tarihimiz denilen sûriş-i muzlimden Ahmet Rasim ve Ahmet Refik Beylerin son senelerde cer ve istihsal ettikleri âsâr-ı tarihiyye hakikaten parlak birer zafer-i zekâdır. Bu iki muharrir-i muktedirin mütalaa-ı âsârından sonra anladım ki biz kanun-ı tarihin bir müstesnası değilmişiz; bizde de ifade-i zevahire rağmen şerait-i hayatiyye gittikçe kesb-i salâh etmiş; beş, altı yüz sene evvel yaşayan ecdadımız için teneffüs, tagaddi ve tefekkür beş, altı yüz kerre daha müşkilmiş.. Bu ders bana şu ümidi verdi ki bize yarın daha kolay binaenaleyh daha tatlı bir hayat getirecektir.

Hulâsa, oğlum, tetebbu etmek hevesine düştüğün bizim tarihimiz muharebe gürültüleri, saray dedikoduları, divan ve ocak masalları arasında o çetrefil ve sa'bü't-tefehhüm lisanıyla son sahifesinde sana diyecek ki: "Küçük arkadaş, ileri, bilâ tereddüt ve daima ileri." (s. 33-45).

IYD-I MİLLÎ MÜNASEBETİYLE

Sokağa çıkıp da her tarafı al bayrak ve penbe gölgelerle donanmış görünce bir çocuk gibi gizlice sevinirim. Kalbim pencerelerde sancakların temevvücüne benzer bir hareket-i şevk ü sürûr ile titrer. Bana öyle gelir ki bandıramızın reng-i fecri andıran şen ve şatır bir siması vardır. Fakat bir seneden beri bilmem niçin, her manzara-ı ıyd bana biraz hüzn-âlûd göründü; güyâ caddelerin lisan-ı ziyneti ruhu tefekkür ve teessüre davet ediyor. Bugün şehrimizi donanmış görünce, hiç şüphe yok, herkes bu şehrayinin sebebini tahattur edecek.... (s. 46)

.....

.....

Şu dakika Çanakkale'de, Fırat kenarında veya Rus hududunda kadınları, çocukları, ihtiyarları, kuzuları ve tarlaları, elhasıl bütün kendisini müdafaadan âciz eşhas ve eşyayı müdafaa için göğüslerini ölüme açan kahraman vatandaşlarımızdan başka bir tarafa sarf-ı dikkat edemeyiz. Bizim için ölenlere kalblerimiz içinde hayat-ı ebediyye temini borcumuzdur, hak, namus, hayat ve istiklâl için fedâ-yı can edenler ilelebed yaşamak hakkını kazanırlar.

Bir Türk için gözleri yaşarmaksızın Türk ordusunu hal-i harbde tahayyül etmek pek güçtür. O öyle müstesna bir manzara-ı heyecandır ki ancak samimi ve âteşîn bir katre gözyaşında münakis yaraşır. Türk ordusu tarlalarda bir kahraman-ı sabr ve şefkat, kışlada bir kahraman-ı sa'y u itaat, meydan-ı muharabede bir kahraman-ı satvet ü şecâattir. Mihver-i hüviyyetini ahval-i muntelife içinde kıymetini hiç gaib etmeksizin değişen bir kahramanlık teşkil eder. Ne şikârı üstüne atılan kartal, ne Afrika çöllerinde görünen aslan, hiç bir mahluk-ı cesur onunla mukayese-i cesarete cüret edemez. Ordumuzun eyyam-ı sulhtaki tevazu-ı mutadı şimdiden semâ-resîde bir hisar-ı vakar olmuştur. (s. 50-51)

TİRYAKİ SÖZLERİ'NDEN

— Beni korkutan öldükten sonra cehenneme gitmek değil, hiç bir yere gitmemektir!

— Sadakanı tercihen kör dilencilere ver: Lututdiden seni görmezse nankörlüğünden emin kalabilirsin.

— Mücadele-i hayatta ihraz-ı galebe için sağlam kafa lâzımdır: İnsanlar koçlar gibi kafa kafaya döğüşürler.

— Dünkü fikir küflü, yarınki fikir henüz hamdır: Bugünün adamına bugünün fikri yarar.

— Köpeğe gem vurma: Kendisini at sanır!

— Bermutad gözünü açmalı: Fakat açık gözlülük sırasında göz yummağı bilmektir.

— Büyük adam kıyamda iken veya yüksek makamlarda otururken büyük, hâk-i mağlubiyette yatarken daha büyük görünür.

— Pek tabii olmağa gelmez; terbiyesiz derler. Pek samimi olmağa gelmez, saygısız derler.

— Aç gözlüyü minnetdar edemezsin: Doymaz ki!

— Tenbellik bir nevi vicdan uykusudur, onun için bir seyyie olduğunun farkına varamayız.

— Her şey ve herkes yerli yerinde gerek: Mescidde sefihe, meyhanede fakihe emniyet etme.

— Kuzusuna kıyamayan kebap yiyemez.

— Hiç bir zaman sevmemiş olduğumuz bir adamın ciddi bir düşmanı olmayız.

— Avam, koyun ruhu ile kaplan huyundan mürekkeptir.

— Havas beğendikçe alkışlar, avam alkışladıkça beğenir.

— Hakiki zarîf zerafetinden bîhaber görünür.

— Mevtin acılığını sevdiklerimizin ölümünde tadarız.

— Kavak ağacını beğenen ve seven pek az kişi gördüm; çünkü dosdoğrudur.

— Çok para ile aldığın her şeyi kıymetdâr zanetme: Pahalı başka kıymetdâr başkadır.

— Âşık sevdiğine bakar, fakat... görmez!

— Her cemiyet lâyık olduğu edebiyatı sever.

— Bir hokkabaz muvaffak olmak için iki şart lâzımdır: Kendisinde biraz maharet, temâşagerânda bir hayli hamakat.. Bu yalnız hokka oyununda değil,kalem oyununda da böyledir!

— Aşk, kalbimizin saygısız misafiridir: Bize sormadan gelir, bize sormadan gider.

— İftirak her şi'r-i muhabbetin son mısradır.

— Kalb ne mugfil bir saattir: Kâh bir günü bir ay kadar uzun, kâh bir ayı bir gün kadar kısa gösterir.

— Yalanı söküp atmadan hakikati dikmeğe kalkışma: Tutmaz!

— Herkese hak veren hiç haksız çıkmaz!

— İyiliği yalnız iyiler anlar, fenalığı herkes!

— Göz bazı dimağların penceresi, bazılarının dürbünü ve bazılarının.... aynasıdır.

— Dimağların da oburu vardır: Pek çok yer, pek az hazmeder.

— El, her iş gibi, alkıştan da yorulur.

— Zarafet zekânın tellâlıdır.

— İs adamı adama bakmaz işe bakar.

— Makamına lâyık olan adam her ne yapsa makamına lâyık düşürür.

— Akıl yaşta değil baştadır, fakat aklı başa yaş getirir.

— Hiç bir vaade inanmamak her vaade inanmaktan kârlıdır.

— Düşmanlarını aldatmayanlar dostlarını aldatmayanlardan daha çoktur.

— Şen adam güneşe benzer: Girdiği yer aydınlanmış gibi olur.

— Aşk üstüne keder kor üstüne kömür gibi düşer, Evvelâ körletir, sonra alevlendirir.

— Zarafetin iki büyük düşmanı çok incelik ve çok kabalıktır.

— Sofunun riyası dindarı kandırır, dinsizi değil.

— Nüfuz, hüsn-i niyetle sarfedilmeli ki çok yaşasın.

— Herkes parlamak ister ama tutuşma tehlikesi olmasa.

— Insan sevdiğinden korkar, fakat korktuğunu sevemez.

— Sırasında bir güzel kostüm bir keskin kılıç kadar cesaret verir: Nasrettin Hoca nın kürkü bir silâhtır.

— Aynaya pek çok bakan kusurlarını pek az görür.

— Eski ve yeni şeyler ne kâmilen iyi ne kâmilen fenadır: Gerek gençlerin ve gerek ihtiyarların en büyük hataları bunu bilmemekten neşet eder.

— Mürebbi yüz vermeksizin mükâfat ve kalp kırmaksızın mücazaat etmeli

— En müsmir rahmet alın teridir.

— Daima ara: Bugün altın ararken bakır bulursun. Yarın bakır ararken altın.

— Somurtmak istersen kendini düşün, gülmek istersen başkalarını hatırla!

— Avâm iyi anladığına değil, iyi işittiğine inanır: Ona bağırmalı

— İhtiyar gibi hareket eden genç bir budala, genç gibi hareket eden ihtiyar bir delidir.

— Korku bermutad karşısında cesareti bulur.

— Bir güzel eser vücuda getirmek ademi biraz idam etmektir.

— Saklanan çirkinlik iki kat çirkin görünür.

— Âlem-i siyasette nüfuz gayet elastikî bir dairedir: Gevşek bırakmağa gelmez, derhal daralır.

— Cemiyetler şehirler gibidir: Harap olsalar da büyük ve sağlam parçaları ayakta kalır.

— Kendisini pek çok seven pek az sevdirir.

— Revaç bulan çoğalır: Yalan, doğru, iyilik, fenalık, ilahire..

— Maziye kaza gibi rızadan başka çare yoktur: Ölenleri çekiştirmektense doğanları çekip çevirmeli.

— Malumat, zekâ gibi hamakati de tevsî eder!

— Tabiata galebe aklımın ermediği fütuhattandır.

— Tebdil-i hissiyat ne kadar kolaysa tebdil-i efkâr o kadar zordur.

— Uzun müddet için yazan yazısına uzun müddet feda etmeli: Çabuk yazılan çabuk unutulur

— Bedava sirke baldan tatlıdır, deriz ama çoğumuza en pahalı şey en tatlı gelir.

— Zarafetlerin en sa'bü't-tassarufu zarafet-i müstehziyedir: Yaralanmaksızın tırmalamak, acıtmaksızın çimdiklemek!

— Altınla kazanılan muhabbetler kolaylıkla demir zincir sıkletini alır.

— Nefsini düşünerek herkes için, yahut herkesi düşünerek nefsi için çalışmak: Bence hepsi bir yola çıkar.

— Kalbin hacmini ihata ettiği muhabbetler tayin eder.

— Hafıza dimağımızın kumbarasıdır.

— Fikir uğradığı dimağın değil çıktığı dilin malıdır.

— İnsan ilmine bile biraz huyunu karıştırır: Riyaziyeyi çetinleştiren alelekser riyaziye hocalarının tabiatıdır.

— Çalışmak istirahatin hardalıdır.

— Ağaçları severim, çünkü güneşe yazın siper olurlar, kışın elek.

— Beşeriyeti düşünürken bedbin de nikbin kadar aldanır.

— İnanmak istemeyeni hiç bir mantık inandıramaz.

— Kusurumuz ne kadar çoksa o kadar çok kusur ararız.

— Söyleyecek bir şey bulamayan adamın ebkem doğmamış olması kendisi için bir musibettir.

— Kendine gülen adamın handesi daima zekidir.

— Görmemezliğe gelmek isteyen için gözlük ne kıymetdâr siperdir.

— Ağaçların çiçekler gözü, kuşlar dilidir.

— İnsan bermutad nefsinin dalkavuğudur.

— Çok kerre muvaffakiyetimize dostlarımız kadar düşmanlarımız da yardım eder, ancak ikisini de güzel intihap etmiş olmalıyız

— Avam bir çocuğa benzer: Gülmesinin ve ağlamasının sebebi her zaman aranmağa değmez.

— İhtiyarlarda mazimizi görürüz, halbuki iyi baksak istikbalimizi görmeliyiz.

— Daima: "Bilirim!"mi diyor, gençtir; herşeye "Olabilir!"mi diyor, ihtiyardır.

— İnkâr ile yaşamamış olan iman temelsizdir: İmanın inkâr ya mebdeidir, ya müntehâsı!

— Dikkat ediniz: Bir adam iş görürken hiç çirkin görünmez; halbuki boş oturan pek nâdiren güzel görünür.

— Yerinde sayanlar yürüyenlerden ziyade ayak patırtısı eder.

— Dinsizliğin en muktedir nâşirleri iktidarsız ulemâ-yı dindir.

— Avâm çocuk gibidir, daima gürültü ister: Gürültülü eğlenceyi, gürültülü matemi ve hattâ gürültülü idareyi sever.

— Zekâsız kuvvet yıkabilir, fakat yapamaz!

— Her güzel çiceğin etrafında kötü otlar türer.

— Yüksek makamlar yüksek tepeler gibidir, koşarak çıkanlar nefes darlığı hisseder.

— Yasak arzu doğurur.

— Ressam, şair, yahut diplomat doğanlar olduğu gibi zengin doğanlar da var: Öylelerin cepleri boş olsa da gözleri ve gönülleri daima doludur. Zengin doğmayanların yiyecekleri arttıkça mideleri tevessü eder, her zaman açtırlar.

— Fakirsiz memleket yoktur, zengin memleket ona derler ki fukarasını saklayabilir.

— Hangi yaşta olursak olalım, kendi çevirdiğimiz çenberin arkası sıra koşan çocuklarız.

— Her nümayiş soğuktur, nümayiş-i ahlâk... iğrenç!

— Istidad, dimağımızın âmir-i mücbiridir

— Çocukken perde arkasındaki Karagöz'ü canlı sanırdım, şimdi perde önündeki canlıyı Karagöz sanıyorum!

— Hayatta öyle Karagöz'lere tesadüf ettim ki kâğıttan oyulmuş adaşı daha zîruh addolunabilir, zira hiç olmazsa bir değnekle onun bir kolunu kımıldatabilirsiniz!

— Şıpsevdilerin ruhu han odasını andırır: Her geçenden yâdigâr olarak biraz süprüntü bulursunuz.

— Her hatve-i terakki milyonlarla adam ezer: İşte kanun-ı tarih!

— Yüksek tepelerde hem yılana, hem kuşa tesadüf edebilirsiniz: fakat biri sürünerek öteki uçarak yükselmiştir.

— Hayal, ruhun gizli kapısıdır: Kötü fikirler alelekser oradan girer.

— Fen, din, ahlâk, menfaat: Bu dört şeyi uzlaştıran adamdan, işte itiraf ediyorum, korkarım!

— Bir kişi dinsiz yaşayabilir, fakat bir cemiyet için din bir lâzıme-i hayattır.

— Yerleşmiş safsatayı mantık değil ancak zaman yıkabilir.

— Politikada yanlış yola sapanlar daima hızlı yürürler.

— Lafla peynir gemisi yürümez ama lafla yürüyen gemiler yok değildir: Ezcümle politika gemisi!

— Şüphe, hummalı hastaya benzer: Uyumaz, uyuyamaz; dalsa da korkulu rüya görür!

— Hülyasız yürek petrolsüz bir lambadır: Hiç bir şeyle parlatılamaz.

— Ahalinin lokması hükümetin temelidir.

— Tabiat her birimizin eline bir kemik verir, ömrümüz oldukça iliğini çıkaracağız diye uğraşırız: İşte hayat!

— Hakiki kurnaz herkesi kendisinden daha kurnaz addeder.

— Âşıkların en kanaatkârı bile sevdiğinden ziyade sevilmek ister.

— Çok yaşamak elimizde değil, fakat nâmımızı çok yaşatmak elimizdedir.

— En metin nokta-ı istinad insanın kendi kuvvetidir.

— Bir hata cezasız kaldıkça nazar-ı avâmda sevaba yaklaşır

— Çıplak söz edebî değildir, çıplak insan müeddeb olmadığı gibi.

— Karnı açlardan ziyade kalbi açlara acırım.

— Öyle yaşa ki az bile yaşasan yaşamış olasın.

— Zavallı koyun sürüsü! Çobanı da o besler, çoban köpeğini de, kurdu da!

— Bir güzel kıyafet iyi bir tavsiye mektubudur.

— Ölümü sevmeyişimizin bir sebebi de hiçliğimizi meydana vurmasıdır.

— El şakası fena, dil şakası daha fena, kalem şakası hepsinden beterdir.

ALİ CANİP BEY'E AÇIK MEKTUP

.....

Aziz evladım, bizim gibi fukara-yı dimag ağlasa devlete ne faide gülse millete ne zarar? Benim gibilerin hayatta başlıca çare-i tesliyeti bir nebze alaydı: Zatınız benim cehlimle, lâkaytlığımla eğlenirken ne olur ben de sizin ilm ü takayyüdünüze tebessüm edivereyim!... Neyleyim, azizim, ben gözüm semaya münâtıf oldukça az çok şair ve mütefekkirim; fakat zemine iade-i nigâh eder etmez göğsümde muânid bir feyezân-ı kahkaha duyarım ve öyle sanıyorum ki eğer gülmesem arazı anlamamış olacağım! Düşününüz, birer birer hepimizi bel'edecek bu nankör ve meş'um toprağa kahkaha-i istihfâftan başka ne lâyıktır? Bırakınız, rica ederim. Birkaç hande ile muhît-i ruhum biraz süslensin.... Birimiz Teokrit, diğerimiz Demokrit olalım: Hayatın can sıkıcı ıttıradını kırmış oluruz. Hep beraber somurtalım da vatam bir büyük matemhaneye mi çevirelim?... Biri ağlar, biri güler: İşte insaniyetin manzara-i tabiiyesi... İttifakı pekala anlarım, fakat birlikte surat asmak için değil! Hamdullah Suphi Bey torunumuz da "Cenab-ı Hak her kuluna bir şey lutfeder, bana da bereket-i ahfâd ihsan buyurmuş! Gülünmemek lâzım gelen şeylere güldüğüm için memnun olmuyor. Halbuki biraz derin düşünse beni takdir etmesi lâzım gelir; değil mi ya, alelade gülünecek şeye herkes güler: bunda ne maharet var? Marifet bermutad gülünmeyen şeylerde yeni yeni gülünecek cihetler keşfetmekte değil midir?

Nûr-ı aynım Cânip Bey, siz Hamdullah Suphi Bey'e bakmayınız; inanınız ki her şeye gülünebilir; şu kadar var ki ölçüsüz gülmemeli... Tebessüm, hande, kahkaha, bunları iyi veznetmek şartıyla istediğiniz hedefe savurabilirsiniz. Gülmek hıfzıssıhhaya ve binaenaleyh esas-ı ahlâka muvâfıktır. Dahhâkı bittab ol-

mayanlara ve ez an cümle Hamdullah Suphi Bey'e sözüm yok. Fakat bendeniz pek ciddi arzediyorum, Mudhikât olmasa çoktan beri can sıkıntısından helâk olmuş olurdum! İtikadımca insan bir hayvan-ı dâhık ve mudhiktir. Ben emr-i istihzaya kendimle eğlenerek başladım. Ah, bunu herkes yapabilse.. İnsan hayalen biraz yukarıya çekilip de aşağıda bıraktığı hüviyetine bakınca ne müstesna ahdâf-ı istihza keşfeder. Fakat bu her babayiğidin kârı değildir. Diğer cihetten: "Lâkaydiyûndanım!" deyişim umûr-ı fikriyede isabet ve hakikat henüz takarrür etmediğini anladığım içindir. Hak hangi şeyhdedir, bilmiyorum ki bir dergâha intisab edeyim. Görüyorum ki mezheb-i nisâiyyun bir hata, meslek-i ricâliyyun diğer hatâ: ikisine de birer tepme atıp geçiyorum. Yine mesela Bergson'u dinlerken: "Herif doğru söylüyor!" diyorum, Buhner'i okurken "Herifin dedikleri doğru!" diyorum: Halbuki birinin beyaz dediğine ötekinin siyah dediği aklıma gelince hiç birinin müridi olmamağa karar veriyorum. İşte benim kayıtsızlıklarım...

.....

.....

Dudak hareketi veya kalem sarîri, bunları işime yararsa dinlerim; herkes de az çok böyledir. aksini ummayınız. Afrika'ya, kabail-i vahşiyye nezdine giden misyonerleri düşünelim; elsine-i zenciyyeden bir kelime bilmedikleri halde pantomima ile zavallı siyahların ruhlarını, imanlarını, mabudlarını değiştiriyorlar; çünkü her işmizâzın bir avuç boncuk, bir demet tüy yahut bir kutu şeker gibi bir müfessir-i beligi var! Papas efendi dilindeki elfâz ile değil, çantasındaki tuhaf ve tarâifle çelipâyı anbos göğüslere asıyor.. Eşek bile bolca arpa ile beraber verilince Hamse-i Nergisî'yi biraz anlamağa başlar!

Aziz yavrum, evhama kapılıp da dilimizin tenkıs-i melâhati cihetine gitmeyiniz; bugün bu ricayı ben ediyorum. Afak-ı istikbâl çocuklarımızın kulaklarında aks ve tekrar edecek...

Bütün ef'âl-i beşeriyye kanun-ı menâfie tâbidir, lehv ü lu'be zühd ü ibadete varıncaya kadar.... Ucunda vaad-i Firdevs olmasa kim nafile namazı kılardı! (s. 112-117)

FİKRET HASTA

Fikret hasta: Geçen hafta muharebe-i umumiyyeye ait ahbâr-ı mütenâkıza üstünde muhterem ve bînazîr Tevfik Fikret'in hastalığını bildiren bir şâyia-ı me'şume vardı. Edeb ve sanata ve bâhusus insaniyete muhabbet hisseden bir Türk için bu pek müellim bir cümle idi: Fikret hasta....

Sanıyorum ki bütün İstanbul ruhu büyük hastanın başı ucuna atılmak arzusuyla titredi. Zira Türklüğün temsil-i necâbeti için bilmem Tevfik Fikret'in sima-yı nebîlinden daha yüksek bir nâsiye bulunabilir mi? Onun ruhundaki büyüklük ancak Süleyman Kanunî devrindeki bînihaye Türkiye'yi hatıra getirir. Ne diyorum? Hayır yalnız Devlet-i Osmaniye değil hiç bir devlet o ruh kadar kesb-i vüsat ve sabahat edememiştir, o belki bütün mehâsin-i zemînden daha güzel ve belki bütün mesâfât-ı semadan daha mürtefi ve daha vâsidir.

Tevfik Fikret büyük, büyük, en yüksek mânâsıyla pek büvük bir şairdir. Evet, şiirlerini bir intizam-ı hendesi ile itham edenler, kemâl-i fesahatini bir nakise-i belâgat gibi telakki etmek isteyenler, şairi noksan-ı hiss ve hattâ fıkdan-ı his ile mazur görmeğe özenenler var, biliyorum. Fakat iman-ı kâmil ile haykırıyorum ki hep elsine-i kin ü hasedden akan çirkâbelerdir. Fikret'in âsâr-ı sanatı dimâg-ı kariyi alelekser öyle kamaştırır ki mündericâtı fikir mi, his mi, yoksa fikr ü hiss fevkinde saf bir nûr-ı belâgat midir farkına varamazsınız: Onun mahfaza-i eşarında saklanan bedâyii biz tamamiyle her zaman keşfedemiyor, zabt ve idrak edemiyoruz. Zira onlar çok kerre birer mecmua-ı latîfe değil birer ruh, birer tecellâ-yı dehâettir. Fikret bilhassa ıztırab-ı asrını şiirine koydu: Devr-i sâbıkta hiç bir âkıl derdini haykıramazdı; her gönül haile-i yesini kendi şi'r-i sükûtuyla ağlardı, Fikret de fâcia-i vicdanını kendi dehâ-yı ketûmuna ağlattı. Fikret'i ve âsârını yakından tanıyanlar bilirler ki onda zengin bir hazine-i

efkâr ve daha zengin bir hazine-i hissiyat vardır. Mamafih onun servet-i efkâr u semahat-ı hissiyatını inkâr edecek kadar tarafgirlik gösterenler bile itiraf a mecburdurlar ki Tevfik Fikret bizim efsah-ı üdabâmızdır: lisana Fuzuli'den, Hâmid'e kadar hiç kimse onun kadar hâkim olamadı. Bu itibar ile ancak Racine'e teşbih edilebilir. Tengi-i lehçeden Tevfik asla muztarip olmamıştır: Dimagı hiç bir zaman taharri-yi lugata inmez, guyâ kelimeler onun tercüme-i hayalâtına atılır. Köhne terkipleri sihr-âmîz bir fiske ile en yeni şiirlere vâsıta-ı beyan eder ve eski divanlardan çıkardığı a'sârdîde kelimelerle, Yarabbi, ne kadar güzel bedialar vücuda getirir! Tevfik Fikret nazarında nutuk dudaklardan çıkmaz, fakat dudaklara iner; söz bir şey anlatmak için ağızdan kulağa giren bir ittihad-ı hurûf değil, fakat nakl-ı efkâr için ruhdan ruha uçan bir ihtizâz-ı ahenktir.

Fikret'in şiirinden daha yüksek bir şey mutasavverse Fikret'in insanlığıdır. Onun mihver-i fıtratı, inkisâr ve ivicâcı değil hattâ edebî bir inhinayı bile kabil olmayan bir vakar-ı ahenîn oldu. Fikret en mümtaz en necîb mânasıyla mağrurdur. Güneş gibi temiz bir gurur onun lisanını hatadan, zevkını dalâletten vikaye etti. Fikret'i tamamiyle anlamak için bütün beşerî zaafların fevkına çıkmalı; hiç kimse mehâsin nâmına istihkâr-ı menâfide onun ka'bına yetişemez; o hakayık u fezaile öyle hürmetkârdır ki hakikat ve fazilet hürmetine fedâ etmeyeceği hiç bir şey yoktur.

Fikret adalet ve hürriyetin delice meftunudur. Bundan dolayı cerâim-i istibdâdın hâkim-i afv-nâşinası idi; Manastır ve Selânik'ten gelen işare-i isyana bütün kalbi ve bütün fikri ile İstanbul'da ilk cevab-ı iştirak veren galiba *Rübab-ı Şikeste* nâzımı oldu. Hiç şüphe yok ki inkılâbın kalbi Talat ve bazusu Enver ise ruh ve şiiri Fikret'tir. Abdülhamid nazarında millet ne kadar müstahkâr idiyse Fikret nazarında Yıldız sarayı da o kadar müstekrehti; orada şeyhülislâmlara varıncaya kadar her boydan ve her ölçüden kapıcılar kapucuların eteklerine varırken Tevfik maznuniyet-i siyasiyye ile idhâl edildiği Yıldız kapısını hakan-ı mahlû'dan daha ferîh ve fâhûr çiğnemişti.

Fikret'in bünyesi bir safha-ı pûlâd üstüne gerilmiş bir manzume-i asâbdır. O hiç bir kuvve-i beşeriyye önünde kırılmaksızın eğilmez; rükû ve sücûdunu ancak mabedine ve mabuduna

tahsîs eder. Yirmi sene istibdada, esarete, zulüm ve cehle karşı onun büyük kalbi çarptı ve bütün cümle-i hissiyesi bir rebâb-ı ıztırap gibi titredi ve inledi. İşte şiirleri bu ihtizâzlar ve bu enînlerdir.

Pek vâzıh tahattur ediyorum; alettakrîb yirmi sene evvel bir gün Servet-i Fünun matbaasında Fikret güzel ve sanatkâr elini omuzuma dayamış, demişti:

— Cenap, hissediyorum, bir yeni edebiyat, doğmak üzeredir. Bunu yaşatmak için benimle beraber çalışmağı vaad ediyor musun?

O zaman zannetmiştim ki bütün ağaçlar bir müjde-i musiki ile titredi, kenarında ebkem taşlar dalgalardan daha belîğ oldu, bulutlar bir şi'r-i harî ile ve güneş bir lisan-ı nur ile tekellüm etti: Çünkü Fikret'in iki sitâre-i dîdesi neşîde-i ümidi terennüm ediyordu.

O gün muahede akdedildi ve artık hepimiz dimaglarımızda bir feyezan-ı efkâr ve kalemlerimizde bir cereyan-ı edebiyat hissetmeğe başladık. Fikret'in rahîk teşebbüsü bütün genç ruhlara bir mestî-i faaliyet getirmişti. Damarlarımızdaki küreviyât-ı dem bile, bize öyle geliyordu ki, nazım ve nesir için deveran ediyordu. Sukût-ı umumî üstüne her hafta Servet-i Fünün as-lât-ı ikâzı damlıyor ve hâb-ı umumiyi gıcıklıyordu. Servet-i Fünûn fıkarât-ı zekâsıyla —Yıldız Sarayı gibi metin ve müstahkem bir şeyi— seng-i siyah-ı gafleti rahnedâr edecekti. Peyderpey kemâl-resîde liyâkatlere nevdemide ve cevval istidadlar iltihak etti. Fikret'in dediği nihal-i âmâl yapraklanıyor ve çiçekleniyordu ve dimağlar dimağlara inzimam ederek büyük bir meşcere-i tefekkür vücuda geliyordu. Artık Tevfik Fikret'i ve Halid Ziya'yı anlayarak okuyanlar lâkayd-ı terakki ve bigâne-i mesâi yaşayamazlardı; atalet-i memleket kımıldamıştı. Netice herkesin malumudur.

Fikret bir müşerrih gibi kâinatı deşerek râz-ı hilkati eşya-yı mahlukadan sormadı; fakat ziya-yı zekâsını ziya-yı semaya ilâve ederek zulmet-i mesail üstünde bir muânaka-ı envâr vücuda getirdi. Güneş bize yol gösteriyor mu? Fakat güneş olmasa kim yolunu görebilir? İşte saha-ı tefekkürde Fikret bir güneş vazifesi gördü. Ah, Emrullah merhum keşki Fikret'i kıracağına kendi muhîtü'l-maarifini parçalamış olsaydı.. İrfan-ı Osmaninin zararı ne kadar hafif olurdu! Filhakika muhîtü'l-maariften yarın ne kalacak? Kitapçı dükkânlarında biraz toz, değil mi? Halbuki Fikret hayat-ı insaniyye

kadar uzun bir hayat-ı tarihiyyeye namzettir. Fikret bir mantık değildi ki merhum Emrullah onu anlayabilsin!

En büyük hasmı Fikret'in karşısında niyyet-i itâb ile çıkmak istemiş olsa lisan-ı cesaretinde ciddi bir kelime-i takbîh bulamaz; çünkü onun hayatı temiz, hissiyatı temiz, alnı temiz, avucu temizdir; ona bakınca bütün çıplaklığıyla hakikati ve bütün temizliğiyle fazileti görürsünüz. Ve ancak hakikat ve fazileti görmekten ürkenler ona bakmak istemezler.

Fikret daima etrafını bir nûr-ı iffetle aydınlattı. Sözü ve gözü müştereken ateşindir. Kor gibi sözler ağzından ve alev gibi bir nazar gözlerinden kor ve alev safveti ile çıkar, fikir ve kalbimizi bir hararet-i münevvere ile okşar, ruhunuzda ve hafızanızda belki bir daha hiç, hiç sönmez, zira onun gözü ve sözü ruhunun şuâât-ı hariciyyesidir.

Bu büyük adam bir tek muhabbet içinde dört şeyi takdîs eder, vatan, sanayi-i nefise, zevcesi, oğlu!.. Hayat-ı zekâya doğduğu günden bu ana kadar yalnız bir çocuk aşkı, yalnız bir kadın aşkı, yalnız bir şiir aşkı, yalnız bir diyar aşkı tanıdı; bizim memleketimiz, bizim edebiyatımız, kendi refikası, kendi Haluk'u.. Oh, dün yatağında mecruh ve keselân bu dört şeyden öyle bir hararet-i meftûnâne ile bahsediyordu ki..

Bilhassa İstanbul Fikret'in mabet ve cennetidir; onun nazarında Paris güzel bir salon, Londra güzel bir mağaza, Berlin güzel bir kışla, İstanbul, ancak İstanbul bir güzel şehirdir. Oh, çehre-i istibdada "Sis"lerini yuvarladığı Boğaziçi'ni, yavrusunu, haremini ve nazım ve nesrimizi o kadar seviyor, öyle ta'zîz ediyor ki... (s. 118-124)

REİS-İ CUMHURUMUZ

Nâçiz fikrimce büyük Gazi, Alman mütefekkiri Nietszche'nin "übermensch" dediği kemal-i beşer nümunesidir. Onun azamet-i icraatını hakiki eb'adı ile ihata için tarih-i inkılâbımıza hiç olmazsa elli sene ileriden ve mesela asr-ı hâzırın nihayetinden bakmak lâzım gelir; büyük işler ve büyük adamlar, büyük dağların hilâfına olarak, cesamet-i tabiiyelerini ancak uzaktan gösterirler. İçerisinde yaşadığımız şuûnun kıymetini, mümkün değil, bihakkın idrak edemeyiz. Müncimizin heykel-i manevîsi yarın bizim hayraniyetlerimizden çok yüksek bir takdir kürsüsü üzerinde yükseleceğinden eminim.

Bugün bildiğimiz şu ki, ilmi ve terakkiyi sevmek onun kanun-ı dehaetidir. Onu daima fikrin ve hissiyatın anâsır-ı necibesiyle müsellah görüyoruz. Hanedanın başından indirdiği tacı milletin cephesine ithaf ile başlayarak tarihimizi kuvvetli kabzasına aldı ve sa'yin yorgunluk bilmez bir şekli ile kuvvet üstüne kuvvet dokuyarak cemiyet-i kavmiyemize yeni ve medenî bir hayat ibda ediyor... Onun hesapları bizim gibi alelade fânilerin defterine sığmaz.

Mamafih hissediyoruz ki, siyaseti dûrbîn ve hurdebîndir; ölen her saatten yakın ve uzak âtîlerde muzafferen yaşayacak birkaç fikir yaratıyor; düstur-ı faaliyeti bugünkü mesai ile yarınki mesaiye velûd tezgâhlar hazırlamaktır. Asırlarca yumuşak yastık zannettiğimiz çürük tahtaların her birini bir darbede göçürürken istikbal ile kolkola gireceğimiz hayatın güzergâhlarını tarsin ettiğinden şüphesi yoktur. Gökyüzünü göstermek kasdıyledir ki, tavam yıkar ve bir kitle vücuda getireceğinden emin olmadıkça bir zerreyi feda etmez.. Bina-yı ictimaîmizin temellerini beka arzında tesbit ederken lisan-ı ef'âliyle her birimize: "Ilelebed yaşamak iste ki ilelebed yaşayasın!" diyor ve bizi küçük değil, büyük yaşatmak istiyor. Öyle sanıyorum ki Gazi nazarında varlığa muhabbet Al-

lah'a muhabbettir. En sefil günah varlık için çalışmamaktır. Sarayın fevkinde merciler bulunduğunu bize o öğretti; fakat: "Oralarda avucunuzu yalnız dua ile doldurmayınız, çünkü sa'yden geçmeyen münacaat hiç bir semada müstecab olmaz! diyor.

Onca merhametin mânâsı zaaf değil, hattâ agmaz ve müsamaha bile değildir; nuru meydana çıkarmak için mazinin bulutlarını yırtarken, şimşek gibi zulmeti kanatmakta tereddüt göstermez. Onda elektrik şimdi ziya, şimdi hararet ve şimdi kuvve-i muharrike olan mübdi ve muhyî şefkatini aramalıyız. Vatan dediğimiz bir tek anadan doğmuş on milyon halkın en fedakâr âşığı, şüphe yok ki, odur; lâkin aşkını dimağına gözbağı eden basiretsiz âşıklardan değildir; o kalbinin her darbesi ile bütün kavmin darâban-ı kalbini kuvvetlendirmek isteyen bir âşık, aşk-ı velud-ı hayat bir âşıktır. Onun muhabbeti: "Güneşten nur almak istemeyeni yıldırım yakar!" der. Onca beşerin kuvveti beşerî kuvvetler yaratmak için beşerî zaafları ezmektedir. Kendisinin fikren ve fiilen lâyenkatı çalışan kolları fiilen veya fikren çalışanlara daima açık durur. Sada-yı hayatı bize diyor ki: "Her fert ve her cemiyet kendi fetva-yı mukadderatını kendi kalemi ile yazar. Fevz ü necat gibi rıkk u zalâmın miftahı da sizdedir. Cehennemi ve cenneti kendi ellerinizle açarsınız. Ey aziz vatandaşım, bugün memleket senin tahtındır ve sema-yı memleket senin tacın, şu şart ile çalışasın. Boş gezersen çalışmayan hükümdarlar gibi tac ve tahtın arasında bir esir olursun. Kendi kollarının geniş bir inhina-ı faaliyeti hürriyet ekendir ki, hürriyet biçer. Her yerde kırlar sa'y ile zümrüt bir saray yahut rehavetle karanlık bir mahbes ve bir mezar oluyor. Terakkinin bir eli refah ve bir eli çığ yuvarlar... Yedi yüz yıllık betaet devrinden çıktık; bizim için de süratle hareket-i asrî hulûl etti. Medeniyete yetişmek dileyen tarihimiz raylar üzerinde koşacak: Artık kağnılar dursun ve ağır ayaklı mandalar dinlensin. Dünkü metrûk dağlar ve ıssız ovalar arasında mesafeleri yırtarak ve kaht ve fakrın tehditlerine karşı istihkar ile ıslık çalarak işte güzel ziya yüklü teceddüt katarı işliyor. Onun duman ve ateşle sorguçlanan silsilesi her geçişinde ruhlara bir aydınlık dalgası bırakacak; onu gören kulübeler yükselip ev olacak ve kimsesizlik içinde ebkem duran vüsatler onun şen gürültüsünden hayat musikisi alacak... Şimendifer mevkifi her türlü yoksulluğun büyük tedavihanesidir. Ey uzun sükût içinde uyuşmuş köyler, artık dağlar sizi bakıyye-i beşeriyyetten ayıran aşılmaz me-

naatler değildir; bundan sonra yeni bir yurt taze bir harabe olarak doğmayacak ve yıkılmağa mahkûm yaşamayacak. Asırlardan beri çatlakları yeis ile sırıtmış gibi duran bedbaht topraklarınızı haydi uyandırınız. Nihayetsiz ârâmlarda biriken kuvvetinizle feth-i medeniyete çıkmak zamanıdır. Biliniz ki yalnız azim ve sa'yin ucunda istikbal var ve tenbel için lokomotif, ateş yastığına uzanmış bir yanardağdır.

Türk'ün Altın Destanı-Gazi'nin Hayatı, 1928, s. 114-116

ŞENLİK İNTİBAI

Bayram ve şenlik, ben bu sözleri daima güneşe kavuşmuş bir çocuk sevinci ile hecelerim. Fakat Cumhuriyet güzelinin onuncu yıl donanması ancak çok mesut kavimlerin hayatında bir kere görülebilecek bir nur ve zafer hadisesi idi. Üç gece yepyeni bir İstanbul içinde yaşadık; ziyadan ve renkten süsü ile cenneti andıran bir İstanbul.. Şüphe yok ki bin bir oynayıştan artakalmış bunak Kostantiniye artık burası olamazdı. Bu gecenin canlı alaim-i seması bütün mahalleleri eski günahlarından ve bin yıllık yosunlu varlığından yıkamıştı. Şimdi şehir yeni bir bekâret içinde Cumhuriyet'in taze hayatına giriyordu. Ooh, kelime var mıdır ki İstanbul'umuzun o şenlik gecelerine birkaç cümle şeklinde zarf olabilsin? O gecelerin murassa şiirine nisbetle en ince sözler ancak bir nesir taslağıdır.

Tasavvur ediniz: Her ev, her mağaza, koca beldenin büyük ve küçük her binası pencerelerinden ve kapısından birer nur musluğu açmış, gökyüzünün lâhutî aydınlığını biraz gölgede bırakmıştı. Nereye baksanız bir tek olsun duvar yoktu ki üstünde sarı, pembe, mavi yahut yeşil bir elektrik perdesi titremesin. Yaya kaldırımlarında ayaklarınız rengârenk ozon sellerinden başka basacak yer bulamıyordu. Kâinatın en parlak burçlarını sokaklarımızda ve meydanlarımızda buluyordunuz. Divanyolu, Ankara caddesi ve hele Tünel meydanı ile Pangaltı arası İstanbul'un nuranî üç şiir kuşağıydı. Başınızı nerede gezdirseniz, saçlarınız bir füsun ağ ile içinde yüzer. Gölge aramayınız, zira o üç akşamın karanlığı da tutuşmuştur. Yer bir altın sahife, köşeler gölgeleri doğrayan birer şimşek yalımı! Gece işte şurada al bir çanak mehtabı olmuş, yanıyor; ötede mavi bir pesent olmuş, bulutları arıyor; beride hercaî bir çarhıfelek güzelliğiyle gözlerinizi kamaştırarak dönüyor ve dönüyor.

Yarabbi, hangi asırda ve hangi güneşin, hangi devrindeyiz? Köhne Bizans'ın buruşuk ve soluk derisini bu genç revnakla kim değiştirdi? Onu böyle ince ve şeffaf bir elektron pijaması içinde açık saçık hangi sanat sarhoş etmiştir? Şüphe var mı ki, göğü yere indiren bir mucize karşısındayız. Gecenin kara gözlerinden yakutlar ve zümrütler damlıyor ve nereye baksanız gözleriniz yılmaz nur krizantemlerinin zengin şiiri ve seyyal sihriyle karşılaşıyor.

Diğer cihetten şehrin her damarında hayat öyle coşkun ve gergin ki, uyku hiç kimsenin hatırına uğramıyor. Ana kucaklarında gözleri hayretten açık kalmış çocuklar öyle sanırsınız ki, rüyalarını mehtap altına sermiş birer şenlik perisidir. Ampuller gûya içlerinin boşluğunu mesut halkın sevinç uğultusuyla dolduruyor. İyi dinleyiniz: Şu çıkmazın yer yer askı alevleriyle parıldayan lacivert sükûtunda bile gizli bir musiki var. Hele caddelerde her aydınlığa bir radyo şadırvanı diyeceğiniz gelir.

Böyle geceler içinde insan nasıl medenî olmayabilir? Mümkün mü ki, bu musiki ve nur dokuması üstünde bir adam hoyratça yürüyebilsin? Bu geniş ahenk cenneti içinde minnetsiz çarpacak bir necib yürek mutasavver midir? Ne tarafa kulak verseniz işittiğiniz hep şu samimi temennilerdir: Yaşasın Türkiye, yaşasın inkılâp, yaşasın Cumhuriyet, yaşasın hepsini yaratan şanlı Gazi....

Yolların Sesi. nr. 15, 20 Şubat 1934, s. 298.

KÖREBE'DEN

4. Meclis

Lemi — (Sevinçle istikbal ederek) OO... Cüneyt, Ooo.. Kâmuran! Bilseniz ne kadar mütehassirinizdim. (Ellerini sıkar). Hangi rüzgâr?

Kâmuran — Tebrik rüzgârı.

Cüneyt:Deâvi-i telakkiyye mütehassısı Lemi'nin teehhüle karar verdiğini işitince...

Kâmuran — Lezîz bir hayretle düğün tehniyesine koştuk.

Lemi — Evet üç aydan beri valide görücü geziyor.

Cüneyt — Bizde izdivaca 'körebe' diyen sen değil miydin?

Lemi — Evet kumar dedim, lotarya dedim, hepsini dedim ve biliyorum. Rumeli tahvilatı gibi büyük ikramiye milyonda bir.

Cüneyt — Vekil sıfatıyla içerisine karıştığın nikâh faciaları seni bekârlık hakikaten sultanlık olacağına iman ettirmeliydi.

Kâmuran — Şu idarehaneyi açtığımdan beri lâakal iki yüz zevcenin hürriyetini istirdad eden Lemi nasıl oluyor da kelepçeye kollarını uzatıyor.

Lemi — Hatırlarsınız.... Daha mekteb-i hukukta iken izdivaç beni en ziyade meşgul eden ve en ziyade korkutan mesele idi.

Cüneyt — Ben kanun-ı ceza ile Kâmurân hukuk-ı beynelmilel ile uğraşırken, filhakika sen....

Kâmuran — Münhasıran nikâh mesailini tetebbu ederdin.

Cüneyt — Ve şehadetname alır almaz bu idarehaneyi açtın.

Lemi — O zamandan beri şu oda o kadar kadın hıçkırıklarıyla inlemiştir ki...

Kamûran — İşittiklerini seni edebiyyen fikr-i izdivaçtan teb'îd etmek lâzım gelirdi.

Lemi — Hayır öyle olmadı; tarz-ı izdivacımızı ta'dîl fikrini verdi.

Cüneyt — Meselâ nikâhı daha kolay esaslara bağlamak değil mi?

Lemi — Bilakis... Kadına da aynı hukuk-ı ıtlakı vererek daha ziyade gevşetmek...

Kâmuran — Ben sanıyorum ki bizde nikâh erkek dişine takılmış bir pamuk ipliğidir.

Lemi — Bazan zincir sıkletini alan bir pamuk ipliğidir.

Kâmuran — Evet erkek sever ve kadın sevmez ise

Cüneyt — Kim bilir şu son senelerde o demir zinciri sen kaç kere kırdın; kim bilir ne kadar kadın sana minnetdar kalmıştır?

Lemi — Evet çok teşekkür ederler fakat hep ağlayarak. Zira zincir kırılıncaya kadar sıkleti ve kırıldıktan sonra âsâr-ı tahribi hissolunur.

Kâmuran — Ee.... Bu zinciri taşımak seni korkutmuyor mu?

Lemi — Taşımak değil taşıtmaktan korkuyorum. Saadet ve nevaziş ümidi ile bana uzanan kollar kollarıma takılınca incinir, kırılır ve yaralanırsa....

Cüneyt — Böyle düşünürsen bekârlıktan kurtulamazsın yavrum.

Kâmuran — Gözünü yum herkes gibi evlen.

Lemi — Öyle yapacağım, eğer gözümü açınca ağlamaya mecbur olmayacağımdan emin olsam.

Cüneyt — Nikâh günü hayatını bir çil kuruş gibi havaya atarsın; evlenirken saadet ve felâket hepimiz için bir yazı mı, tura mı meselesidir.

Lemi — İşte ben diyorum ki izdivacı bu zulmetten kurtarmalı, ben vazı-ı kanun olsam birbirini tanımayanlar arasında nikâhı yasak ederdim.

Kâmuran — Madem ki henüz vazı-ı kanun değilsin ve herkes gibi evlenmeğe mecbur olacaksın sana benden bir nasihat; verasete ehemmiyet ver.

Lemi — Ne gibi.

Kâmuran — Mesela hamamcı kızı alma

Lemi — Sebeb?

Kâmuran — Çocuğu külhanbeyi olur.

Lemi — Yeni mazmun! Bu senin eski hastalığındır.

Cüneyt — Yoo.. Latîfe bir taraf; benim de bu yolda bir müşahedem var. Devr-i sabıkta bildiklerimizden birinin kızını bir müdde-i umumi muavinine verdiler. Damat müthiş bir rüşvetçi çıktı. Tahkik ettik, meğer babası sazende imiş....

Lemi — Münasebeti anlayamadım.

Cüneyt — Anlaşılmayacak ne var? Babası kanun çalarmış oğlu da tabiî kanun nâmına çaldı; bâriz bir tesir-i veraset.

Lemi — Cüneyt sen de alaydan vaz geçemeyeceksin. Cidditeye avdet edecek misiniz yoksa bahsi keselim mi?

Kâmuran — (Cebinden tabakasını çıkararak) Ben bir sigara tellendirmedikçe hiç bir yere avdet edemem.

Cüneyt — Daha konuşacağımız ciddi bir şey kaldı mı?

Lemi — Körebe oyununu aydınlatmak meselesi.

Cüneyt — Canım bırak onu gaz kumpanyası düşünsün.

YALAN'DAN

Sahne

(Bir köy odası. Dipte bir kapı. Ortada bir kaba hasır. Bir ince yer minderi. Minderin önünde bir küçük mangal. Mangalın yanında bir tepsi içinde bir küçük kahve takımı, bir testi, bir bardak. bir tarafta bir küçük teneke petrol lambası. Hafif bir ziya neşrediyor. Vakit sabah Kablettulu. Sahne alaca karanlık. Perde açılınca Fıtnat, başında mavi yemeni, alnında beyaz çatkı. Saçları müteaddit örgülerle arkasına salıverilmiş. Yeni basma şalvar, kolları geniş dokuma bez gömlek. Pazen basmasından kolsuz cepken. Mangal başında oturmuş, bir dizi dikili, öteki yatık. Mütefekkir,maşa ile ateşi karıştırır. Hacer başında küçük bir fes üstüne atılarak omuzlarında dökülmüş bir büyük kırmızı yemeni altında koyu renk yemeni çatkı. Alaca dokuma şalvar, alaca mintan. Kapıdan girer, bir eliyle arkasından kapıyı çeker, belki elinin şehadet parmağını dudağına götürerek 'sus'' işareti eder. Kapıyı kapadıktan sonra çıplak ayaklarının ucuna basarak Fıtnat'a doğru gider.)

1 Meclis

Hacer, Fıtnat

Hacer — Çok şükür biraz dalmış. Soyunmadan oracığa yıkılmış. Zavallı adam. Kendi derdimi unuttum, hep ona acıyorum.

Fıtnat — (Uykudan uyanır gibi hafifçe titreyerek başını Hacer'in tarafına kaldırır.) Kim?.... Ha babam uyumuş mu? O yaşta iki gece uykusuzluk. Elbette dayanamazdı. Korkuyorum hastalanmasın.

Hacer — Şeytan benim aklıma bilsen daha ne fena şeyler getiriyor. Hemen Allah saklasın. (Fıtnat'ın karşısında mangal başın-

da, hasırın üzerinde bağdaş kurar.) Böyle giderse (parmağı ile kendi başını gösterek) aklını oynatacak...

Fıtnat — Yalnız o mu? Bizim sanki başımız yerinde mi? Bak demin mangalı eşerken gözlerim daldı. Küller, ateşler kendi kendine kımıldanır gibi oldu. Bir uzun boylu, sarı bıyıklı, ela gözler, hayal karşıma geldi. Kendimi toplamasaydım bilmem.... bayılacaktım.. Ah kardeşim Selim....

Hacer — (Dizini döverek) Ah bu iş hepimizi çileden çıkaracak. Rabbim bize acısın...

Fıtnat — (Fikrini takiple) Selim, hiç ama hiç gözümden ayrılmıyor.. Dimdik hep şurada karşımda...

Hacer — Ben de nereye baksam onu görüyorum. Nasıl buradan çıktıysa öyle aslan gibi. Ah Selim oğlum. (Eliyle gözlerini siler, sonra şakaklarını sıkarak) Başım da çatlıyor. Bari şu cezveyi sür. Birer kahve içelim.

Fıtnat — (Cezveyi mangala sürerek) Dağ gibi delikanlı. Cellat ona nasıl kıydı? (Gizlice parmaklarının ucuyla başını öteye çevirerek yaşını siler).

Hacer — Sus Fıtnat, aklım evinden uğrayacak. (Fıtnat'ın ağzını kapamak ister gibi elini uzatır.)

Fıtnat — Söylemeyeyim diyorum.... Lakırdı ağzımdan taşıyor, tutamıyorum. (Cebr-i nefsle sözünü değiştirerek) Neredeyse gün doğacak.... İki gecedir göz kırpmadık.

Hacer — Muhtar bu kara haberi getirdi getireli.... (Elinde mendil ile gözlerini siler.)

Fıtnat — (Gözlerini siler, titrek bir sesle) Ne yemek ne uyku.... yalnız ağlamak.. (Sorar) Şeker koyayım mı?

Hacer — İki küçük parça at, ağzım zehir gibi. (Bir lahza tevakkuftan sonra) Şükret ki biz ağlayabiliyoruz, gözyaşlarımız içimizi serbestletiyor.

Fıtnat — Evet zavallı babam, o ağlayamıyor da tıkanıyor, boğulacak gibi oluyor.... Dün ikindi üstü gördük ya?...

Hacer — (Ağlayarak) Nefesi sıkıştı, gözleri evinden uğramıştı. Sanki birisi boğazını sıkıyordu. (Eliyle kendi boğazını gösterir.)

Fıtnat — (Kahveyi iki fincana taksim ederek) Yakasının kopçalarını, kopartıp attı. (Fincanın birini Hacer'e uzatır. Bir saniye sükût.) Anne, babamın karşısında soramıyorum. Bu iş nasıl olmuş?

Bana iyice anlatmadınız.

Hacer — (Ara sıra mendiliyle gözlerini silerek) Nasıl olacak kızım? Hani ya ilkbaharda İstanbul'da çok patırdı varmış. Asker ayaklanmış demediler miydi? Bizim muhtar yerinden haberin sağlamını duymuş. Sarayın adamları birkaç çavuşu, birkaç onbaşıyı para ile kandırmışlar.

Fıtnat — Anladım bizim Selim de para alan bir onbaşı....

Hacer — Para alanlar ön ayak olmuş. askeri kışkırtmış.. Hepsi toplanmış. Hürriyet istemeyiz diye bağırmışlar, Selim de o azgınlara karıştı diye.... (Sahnenin içerisinden inlemeye benzer bir sada işitilir.) Baban.. (Hacer ile Fıtnat yerlerinden sıçrarlar kapıya doğru giderler. Ahmet gözleri evinden uğramış sahneye atılır.)

2. Meclis

Evvelkiler, Ahmet

Ahmet — (Mavi bir şalvar. Alaca mintan, mavi salta, ayakta kaba yün çorap, başta püskül fes. Eski abani sarık. Gözleri evinden fırlamış, bir eliyle bir şey görmek istemiyor gibi gözlerini kapamış, diğer kolu ile bir hayali defe çalışıyor gibi ileriye uzanmış, hafifçe sendeleyerek sahneye girer. Yutkunarak ağır hatvelerle sahnenin ortasına kadar sakinâne gelir. Hacer ile Fıtnat biri Ahmet'in sağında, diğeri solunda hayretten, teessürden donmuş gibi. Hiç bir şey demeye, hiç bir harekete muktedir olmayarak Ahmet'e bakarlar.) O ah ah.

Hacer — (Üzerine atılarak yalvarır gibi) Ağa kendini topla, hasta olacaksın.

Fıtnat — (Yaklaşarak) Babacığım biraz da bizi düşün.

Ahmet — (Hacer'i hafifçe iterek devam eder gibi) Göğsünde yafta.. bütün milletin tükürüğü.. lâneti, nefreti gibi yapışmış. Etrafında kalabalık. Hep o gözler onun ağzından fırlayan diline onun miskin gözlerine, melun yüzüne saplanıyor... İşitiyorum yaftanın üzerinde olanı mırıldanıyorlar, dişler gıcırdıyor.. Ellerinden gelse ölüsünü parçalayacaklar. (Hasırın üstüne yıkılır) Hakları var... (Başını önüne eğer iki avucunu içine alır.)

Hacer — (Kolunu Ahmet'in omuzuna dolayarak arkasından tutar. Fıtnat'a) Kızım bir bardak su, çabuk, bayılacak.

Fıtnat — (Titreyen elleriyle yarısını dışarıya dökerek bir bardağa su koyar. Babasının yanına gelerek kendi eliyle içirmeye çalışır.) Baba iki yudumcuk iç, açılırsın.

Ahmet — (Boğulur gibi acele birkaç yudum içer, derin bir göğüs geçirir, başını kaldırır.) Ne kadar fena yazım varmış.

Hacer — Ağa ne yapalım kaderi öyle imiş. (Gözlerini gizlice siler.)

Fıtnat — Allah'a yalvaralım, onun taksiratını affetsin.

Hacer — Ağa, elimizden ne gelir? Sabır, sabredelim. Rabbimize güç gelmesin.

Ahmet — (Mütehevvir) Unutmak mı? Ak saçlarımın üstüne atılan bu murdar çamuru unutmak. Ahir ömrüme sıvadığı bu kanlı leke ile yaşayıp da unutmak öyle mi?... Ben yarın köylülerin yüzüne nasıl bakacağım? Tarlada öküzler bile başıma tükürecek.

Fıtnat — Benim içim diyor ki, Selim bir fenalık etmemiştir. İşin içinde bir yanlışlık var.

Hacer — Ben oğlanın öyle bir şey yapacağına inanmıyorum. Mutlaka iftiraya uğradı.

Ahmet — Tövbe deyiniz, aklınız ermez. Onu asan başıbozuklar değil, silah arkadaşlarıdır. Zabitlerdir anladınız mı?

Hacer — Onlar da insan değil mi?

Ahmet — Karı sus diyorum, günaha giriyorsun. Sen zabit nedir bilir misin?... Benim yedi sene askerliğim var. Zabit, baba, neferlerinin üstüne titreyen şefkatli bir babadır. Selim darağacına çekilirken.... (boğulur gibi yutkunur, iki yudum içtikten sonra devam eder.) Selim'e cezası verilirken mülâzımının, yüzbaşısının yürekleri nasıl sızlamıştır.

Fıtnat — Bazı kere avukatlar işi öyle karıştırırlar ki....

Hacer — Öyle ya, öyle ya. Fıtnat'ın hakkı var. Beş sene evvel kör Hasan'ın davâsını hatırlamaz mısın? Allem kalem ettiler.

(.....
.....)

5. Meclis

Ahmet, Hacer

Ahmet — (Kendi kendine söylenir gibi) Vatanımı muhafaza etsin diye yetiştirdiğim evlat, kalelerini yıkmış ha!... Ellerinde o

şehitlerin kanı ile Allah'ın karşısına nasıl çıkacak?

Hacer — (Yavaşça Ahmet'in yanına sokulur) Ağa. Artık yetişmez mi? Bırak, başka lakırdı yok değil ya?...

Ahmet — Hacer, sen çok iyi bir kadınsın ama Selim'in yaptıkları ne kadar fena şeyler olduğunu anlamıyor musun? Askerlik etmiş, omuzunda tüfek taşımış zabit kimdir tanır bir baba olsaydın böyle söylemezdin.

Hacer — Baba, baba, hep dilinde bu söz. Selim senin oğlun olmadığını bilsen.... Bu kadar üzülecek miydin?

Ahmet — Giden zabitlere yanardım. İçim sızlardı.... Katillere lânet ederdim o kadar. Böyle yüreğim göğsümde düğümlenmezdi. (Sol memesinin altını gösterir.) Bak burada bir demir külçe gibi ağır bir şey öyle çarpıyor ki.... Güya dışarıya fırlayacak.

Hacer — (Bütün metanetini toplayarak) Öyle ise ağa artık kendimi tutamayacağım, istersen beni öldür, doğrusunu söyleyeceğim.

Ahmet — (Merakla Hacer'i süzerek) Neden doğrusunu söyleyeceksin? Söyle bakalım söyle, korkma (Hacer'in tereddüdünü görerek) Haydi söyle diyorum, beni bir de meraktan çıldırtma. Kadınlığın sırası değil.

Hacer — Söyleyeceğim, söyleyeceğim ama of.. ağzımın içinde dilim burgular gibi oluyor. Çok kızacaksın korkuyorum.

Ahmet — Söyle diyorum kadın, beni üzecek sıra mı? Yoksa Selim'in daha büyük bir fenalığını mı duydun?

Hacer — (Hayır demeye kuvvet bulamıyor gibi başı ile inkâr işareti eder, yutkunur, sonra birden çabuk çabuk söyler.) Söyleyeyim ağa, işte bil, Selim senin çocuğun değildir. (Mindere yıkılır, elleri ile yüzünü kapar ki sözlerinin yalan olduğunu Ahmet gözünden anlamasın.)

Ahmet — (Acı acı gülerek) Ha ha ha, Bu da uzun saçı kısa aklı ile beni aldatacak. Selim benim çocuğum değilmiş. Şeytanın çocuğu mu? Zavallı Hacer. Beni avutmak için daha derli toplu bir yalan bulamadın mı?

Hacer — (Daima elleri ile yüzü kapalı) Yalan değil ağa, doğru söylüyorum. Ömrümde bir kerre ayağım kaydı. Allah'ın bildiğini senden saklayamayacağım. Selim senin oğlun değildir. Haberin olsun.

Ahmet — (Tereddüt etmeye başlayarak) Nasıl? İnat mı ediyorsun.... Ellerini çek şu yüzünü aç bakayım. Ben senin gözlerinden anlarım.

Hacer — (Hep yüzü kapalı) Ağa artık ben senin yüzüne bakamam.

Ahmet — (Kendi kendine söyler gibi) Hacer böyle bir şey doğru olabilir mi? Dünyada bir tek sevdiğim kadın.... Yok Hacer. Bana "seni aldatmak istedim, şaka, şaka ediyorum" de. Çabuk, çabuk öyle de.

Hacer — (Ellerini indirir, fakat gözleri önünde, kesik kesik söyler) Hayır, hayır doğrusunu söyledim. Yalan değil, nasılsa bir günah işlemiştim. Selim ondan oldu.

Ahmet — (Hacer'e yaklaşır, kolundan tutar) Doğru mu söyledin? Doğru mu? Demek sahihan Selim benim oğlum değil? Öyle mi? (Hacer'in kolunu sarsarak) Öyle ise tamamlayacaksın, bana hepsini anlatmalı, Selim kimin oğlu söyle diyorum. Seni kandıran, baştan çıkaran kim?

Hacer — (Şaşırarak iki ellerini dizlerine vurur.) Kim mi? Kim olursa olsun. Nene lâzım hepsi bir değil mi?

Ahmet — (Metin) Hepsi bir ama anlamak isterim. Yuvamın içine bu namussuzluğu kim getirmiş? (Hacer'i biraz sarsalayarak) Haydi bakalım anlat, durma anlat.

Hacer — (Kendi kendine) Bunu hiç düşünmedim. Şimdi kime iftira edeyim? (Aşikâr) Ağa, kuzum ağacığım, beni zorlama. Söyleyemeyeceğim.

Ahmet — Yirmi beş sene evvel, dur bakayım biraz düşüneyim. Acaba muhtarın kardeşi Osman mı? O zaman bir haşarı delikanlı idi?

Hacer — Hayır hayır değil, değil. Onu ben kapıma yaklaştırır mıydım?

Ahmet — (Daima düşünerek) Öyle ise kim olabilir? (Zihni ile arayarak) Yirmi beş sene evvel (Nagehânî irkilerek elini alnına vurur) Acaba tahsildar Emin mi? Söyle, söyle, ta kendisi değil mi? (Hacer daima gözü önünde başı ile tasdik işareti verir. Sarhoş gibi memnun) Bak nasıl bildim. İşte ince yağlı bıyıkları ile gözümün önüne geldi, hatırlıyorum. Birgün beni muhtar tahsile

savmıştı. Döndüğüm zaman çapkını bizim kapının önünde bulmuştum, ama sana o kadar emniyetim vardı ki içime hiç bir şüphe gelmemişti. O gün değil mi? Her şey o gün olmuştu. (Hacer bir sairülfilmenam gibi anlamaksızın gene başıyla tasdik eder.) Oh bu fena değil. Demek Selim onun oğlu. Ah çok şükür rezaletten kurtuldum. (Hacer'e) Fıtnat'ın bundan elbette haberi yoktur. Ona da müjdeleyelim ki istanbul'da daracağına çekilmiş Selim kendisinin öz kardeşi olmadığını bilsin de benim gibi biraz içi genişlesin.

(Metnin tamamı için bk. Enver Töre, *Cenap Şehabettin ve Tiyatroları*)

BİBLİYOGRAFYA

Akyüz, Kenan: *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara

Ayten, Mehmet: *Cenab Şehabeddin Nesr-i Harb, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri*, Metin ve Indeks. 1977, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü Tez. No: 1925

Emil, Birol: *Servet-i Fünuncular ve Dekadanlık Meselesi* 1958-59, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü T. 524,

Ergun, Sadettin Nüzhet: *Cenap Şahabetin Hayatı ve Seçme Şiirler* 1935.

Inal, Mahmut Kemal: *Son Asır Türk Şairleri*

Kaplan, Mehmet, İ. Enginün, B. Emil, N. Birinci, A. Uçman: *Cenap Şahabettin Bütün Şiirleri*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları 1984.

Kaplan Menmet: *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yayınları 1978

Kaplan, Mehmet: *Edebiyatımızın İçinden*, Dergâh Yayınları 1978

Kaplan, Mehmet: *Tevfik Fikret Devir, Şahsiyet, Eser*, Dergâh Yay. 1987.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Kitabevi, 1969.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: *Ergenekon*, Remzi Kitabevi 1964.

Köprülü, Orhan: *Tiryaki Sözleri* 1978

Kormaz, Aziz: *Cenap Şahabeddin Hac Yolunda*, 1980, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, Tez No. 2026.

Tevfik Fikret: *Dil ve Edebiyat Yazıları*, Haz. Doç. Dr. İsmail Parlatır, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurum Yayınları 1987.

Uluant Zeynep: *Cenap Şehabettin'in Avrupa Mektupları*, 1979, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstüsü Tez. No. 1964

Uşaklıgil, H. Ziya: *Kırk Yıl*

Ünaydın Ruşen Eşref: *Diyorlar ki*, Haz. Şemsettin Kutlu, Millî Eğitim Bakanlığı 1972

Tanpınar, Ahmet Hamdi: *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Haz. Zeynep Kerman. Dergâh Yayınları 1977

Töre Enver: *Cenap Şahabettin ve Tiyatroları*, 1978, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Tez No. 1845

Tunç, Melahat: Cenap Şehabettin'in Edebiyat Hakkındaki Görüşleri. İ.Ü., 1980-83 Tez. No.360

Yalçın, Hüseyin Cahit: Edebî Hatıralar. 1936

Yalçın Mehmet: *Cenap Şahabetin'in Makaleleri*, 1953-54, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü Tez No. 467

Vilgen, M. Ali: *Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri*, Metin ve Indeks 1977, İ.Ü. Edebiyat Fakülesi, Türkiyat Enstitüsü No. 1924

Yöntem Ali Canip: Cenap Şahabettin, *Aylık Ansiklopedi* I, s. 298, 1945

SÖZLÜK

A

âbânî: zemini beyaz, desenleri sarı ipek kumaş
Abdülkadir, Emir: Kuzey Afrikalı Arap emiri (1808-1883).
Abdürrezzak: Tuluat sanatçısı
âdâp: edepler
adâlât: adaleler, kaslar
âdât: âdetler, alışkanlıklar
adem: yokluk
adem-i imkân: imkânsızlık
adese-i intikad: tenkit merceği
âfâk-ı hayâtiyye: hayat ufukları
âfâk-ı istikbal: gelecek ufukları
âfâk-ı rûh: ruh ufukları
âfitâb: güneş
âfitâb-ı hazîn: kederli güneş
agmaz: göz yummalar
aguş: kucak
âgûş-ı leyl-i târik: karanlık gecenin kucağı
agyâr: başkaları, yabancılar
ahbâr-ı mütenâkız: birbirine zıt haberler
âheng-i nihân: gizli ahenk
âhenîn: demirden, demir gibi
âheste: yavaş, ağır
ahfâd: torunlar
ahibba: dostlar
ahkâm-ı nasîb: paya düşen hükümler
âhûvân: ceylanlar
ahvâl-i hâzıra: şimdiki durumlar
ahvâl-i muhtelif: çeşitli durumlar
âile-i cesîmiyye: büyük aile
akâid: akideler, inanılan şeyler
âkıl: akıllı
aksam: kısımlar, bölümler
aktar-ı müncemide: donmuş taraflar
akvâl: sözler
âlâm: elemler, acılar
âlâm-ı zarûret: kaçınılmaz acılar
alâim-i semâ: gökkuşağı
alelekser: çoğu zaman
âlem-i siyâset: siyaset dünyası
âlem-i şevk: şevk, neşe âlemi
alettakrîb: yaklaşık olarak
alettedrîc: yavaş yavaş, azar azar
âmâc-ı hayâl u fikret: düşünce ve hayal amaçları
âmâde-i inkisar: gücenmeye hazır
âmâl-i bâl: gönlün emelleri
âmir-i mücbir: zorlayıcı âmir
ân-ı leyle: bir gece anı
anâsır-ı necîbe: asil unsurlar
ârâm: dinlenme
ârâyişli: süs, süsleme
arz-ı me'yus: kederli dünya
arzu-yı temâşâ: seyretme isteği
a'sâb: sinirler
a'sâb-ı kâinât: kâinatın sinirleri
asâkir-i âlem: dünyanın askerleri
âsâr: eserler
a'sâr-dide: asırlar görmüş, çok yaşlı
âsâr-ı istiğrak: kendinden geçme eserleri, izleri
âsâr-ı tahrib: yıkıntı izleri
asâyiş-i mukaddese: kutsal asayiş
asgar-ı tahminat: tahminlerin en küçüğü
asr-ı câri: içinde bulunduğumuz asır
aşk-ı velûd-ı hayât: hayat doğuran aşk
Aşil (Akhilleus): Yunan mitolojisinde Tesalyalı kahraman
aşûperverâne: Sulh taraftarlığına yakışırcasına
atâlet-i memleket: ülkenin durgunluğu, tembelliği
ateş-i hayât: hayat ateşi
ateşî: ateşli, öfkeli
ateşîn: ateşli, ateşten
avâtıf-ı şuââ: ışık atıfetleri, sevgileri
aveng-i hayât: hayat hevengi
azamet: büyüklük
azamet-i icraat: yaptıklarının büyüklüğü
azîm: büyük, iri
azimet: gidiş
azm-ı kat'i: kesin karar

B

Bâb-ı Harbiyye: Harbiye Kapısı, dairesi, şimdiki İstanbul Üniversitesi
bâd-ı bî-karâr: kararsız rüzgâr
bâd-ı hamûş: sessiz rüzgâr
bâd-ı hazan: sonbahar rüzgârı
bâd-ı meşâcir: koruların rüzgârı
bâd-ı muattar: kokulu rüzgâr
bâd-ı muganni: şarkıcı rüzgâr
bâd-ı nâlân: inleyen rüzgâr
bâd-ı pür-gü: ıslık çalan rüzgâr
bâd-ı pür-safir: ıslık dolu rüzgâr
bâd-ı pür-va'd-i nevbahâr: ilkbahar vaadi dolu rüzgâr
bâd-ı ratîb: taze, yumuşak rüzgâr
bâd-ı şebengâh: gece rüzgârı
ba'd-ezin: bundan böyle
bahr: deniz
bahr-ı bî-haber: habersiz deniz
bâis-i lezzet-i hayat: hayatın tadını gönderen, veren
bakıyye: kalıntı
bakıyye-i beşeriyet: insanlığın kalıntısı
bâlîn-i cihan: cihan yastığı
bânî: yapıcı
bâtınî: iç, içe ait
bâzû-yı bâd-ı Hâlık: Yaratıcı rüzgârın gücü
bedia-ı billur: billur güzelliği
bedbîn: kötümser
bedr-i mübtedi: dolunay başlangıcı
behemehal: mutlaka
behimiyet-i hunharâne: can döken, zalim hayvanlık
beka: sonsuzluk
bel'etmek: yutma
benâm: ünlü, meşhûr
ber: toprak, kara
berf-i sefîd: beyaz kar
ber-vech-i pîşin: önceden
berg-i mürd: ölmüş yaprak
berg-i semen: yasemin yaprağı
Bergson: (Henri) Fransız filozofu (Paris 1859-1941).
be's ü şekvâ: korku ve şikâyet
besat-ı berf: kar düzlüğü
betaet: uyuşukluk
beynelmilel: milletlerarası
bigâne-i mesai: çalışmaya ilgisiz
bigâne-i nümayiş: gösterişten uzak
bihakkın: hakkıyla
bî-huzûr: huzursuz
bî-iştiha-yı nazar: bakmak istemeksizin
bî-karar-ı his: duygu kararsızlığıyla
bî-kararî-i kalb ü sevda: sevda ve kalb kararsızlığı
bî-kayd-ı menfaat: çıkara kayıtsız
bilâ inkıta: kesilmeksizin, fasılasız
bilfarz: diyelim ki
bilkülliye: bütün bütün, tamamıyle
binâ-yı ictimaî: sosyal yapı
bî-nazîr: eşsiz
binnisbe: bir dereceye kadar
bister-i vâsi-i tabiat: tabiatın geniş yatağı
bî-şüphe: şüphesiz
bî-vefâ: vefasız
Bohme, Jacop (1575-1624): Mistisizmin temsilcilerinden Alman filozofu
Buhner: (Bücner, Ludwig) Maddeci Alman filozofu (1824-1899)
bûse: öpüş
bûse-i elveda: ayrılık öpücüğü
bûse-i hafî: gizli öpüş
bûse-i müzi: ışıklı öpüş
bürûdet-i hariciyye: dışarının soğukluğu

C

câbecâ: yer yer
câmi: toplayan
câmid: donmuş donuk
can-be-leb: canı dudağında
cebîn: korkak: alçak, alın
cemiyet-i kavmiye: millet topluluğu
cemiyet-mücavire: komşu toplum
cemiyet-i muhîte: etrafı kuşatan toplum
cenâh-ı kebûter: güvercin kanadı
cenub-ı şarkî: güney doğu
cer: çekme, sürükleme
ceraid-i mizah: mizah gazeteleri
ceraim-i istibdat: istibdat suçluları

cereyân-ı edebiyat: edebiyatın gidişi, akışı
ceride-i mizah: mizah gazetesi
ceride-i yevmiyye: günlük gazete
cesamet-i tabiyye: tabiî büyüklük
cesûr bittab: doğuştan cesur
cevâb-ı ye's: yeis cevabı
cevf: boşluk
cevf-i tahayyür: şaşkınlık boşluğu
cevv: hava, boşluk
cevval: hareketli, koşan
cezire: ada
cûşiş-i mül: şarap çoşkunluğu
cüy-ı nağme-hîz: nağmeli ırmak
cümle-i hissiye: duygu sistemi
cürm: suç, günah
cürûh-ı ecdâd: ataların yaraları
cüzi: azıcık, pek az

Ç

çâk: yarık, yırtık
çare-i tesliyet: teselli yolu
çarhıfelek: donanma fişeği
çehre-i serd: soğuk çehre
çelipa: haç, put
çeng-i dil-âviz-i müzehheb: yaldızlı gönül çeken pençe, saz
çeşm-i nihân: gizli göz
çeşm-i siyah-ı zulmet: karanlığın siyah gözü
çirkâbe: çirkef, pis su

D

dâd-ı Huda: Tanrı'nın adaleti
dahhâkü bittâb: yaratılıştan gülen
dâhık: gülen
daire-i ümid ü hayal: hayal ve ümit dairesi
Dârâ: Eski Fars hükümdarlarından, Keykubad
darâbân-ı kalb: kalb atışları
darbe-i inkılâp: değişme darbesi
darbe-i seyyal: (rüzgâr için) hareketli darbe
deavi-i talakıyye mütehassısı: boşanma davaları uzmanı
dehrî: maddeci, ruhun cesetle birlikte öldüğüne inanan
deha-yı ketum: saklayan deha
demâdem: her zaman, sık sık
dem-be-dem: zaman zaman
Demokrit: (Demokritos) Atomcu, maddeci Yunan filozofu (MÖ 460-370)
dendân-ı tahsîn ü takbîh: ayıplama ve beğenme dişleri
der-beste-i nikab-ı buhar: buhar örtüsüyle kapalı
derûn: iç
deryâ-yı vekayi: olaylar denizi
dest-i âsmân-ı şitâ: kış semasının eli
dest-i beşer: insan eli
dest-i billûr: billur el
dest-i Kudret: Tanrı'nın eli
dest-i ra'şedâr: titreyen el
dest-i şefkat: şefkat eli
dest-i şitâ: kışın eli
destan-ı hamaset: kahramanlık hikâyesi
deveran: dönüp dolaşma
devr-i cumûdî: buzul devri
devr-i sâbık: II. Abdülhamid devri
dîde: söz
dil-i yek-vücûd: tek vücut olmuş gönül
dimag-ı kari: okuyucunun beyni
dimagî: zihne, fikre ait
dûçâr-ı müşkilât: zorluklara uğramış
düd-ı zer-endûd-ı teselli: tesellinin yaldızlı dumanı
dûrbîn: uzak görüşlü
dür: uzak
dübb-i ekber: Büyük Ayı
dürdâne-i sürûd: şarkı incisi
dürre-i hûnîn: kanlı inci
dürûd: dua övme
düstûr-ı faaliyet: çalışma kuralı
düstûr-ı hayât: hayat kuralı

E

eb'ad: boyutlar, uzaklıklar
eb'ad-ı mevhûme: hayalin yarattığı uzaklıklar
ebkem: dilsiz
ebnive: binalar
ecdâd: atalar
ednâ: alçaklar
ef'al: işler
ef'al-i beşeriyye: insanlık işleri
efkâr: düşünceler
efkâr-ı muhîte: etrafı çevreleyen düşünceler

efrâd: fertler
efrâd-ı cedîde: yeni fertler (askerler)
efsâh-ı üdebâ: ediblerin en fasihi
eizze: azizler, erenler
ekalîm-i Osmaniyye: Osmanlı ülkeleri
ekdâr: kederler
elastikıyyet-i hayatiyye: hayatın esnekliği

elem-i arz: yeryüzünün elemi
elem-i mektûm: açıklanmayan, gizli elem
elem-i mütezayif: katlanan elem
elhân: nağmeler
elhân-ı şitâ: kış nağmeleri
elhân-ı tuyûr: kuşların nağmeleri
elhân-ı vatan: vatan nağmeleri
elhân-ı yek-âheng-i cihân: cihanın hiç değişmeyen nağmeleri
elîm: acıklı
elsine: diller
elsine-i kin ü hased: haset ve kin dilleri
elsine-i zenciyye: zenci dilleri
elvâh-ı ıztırab: ıztırap levhaları
elyaf: lifler
emr-i istihza: alay işi
emrâz-ı muhtelife: çeşitli hastalıklar
Emrullah Efendi: Türk maarif ve siyaset adamı (1858-1914)
emvâc-ı târ: karanlık dalgalar
endîşe-i memât: ölüm düşüncesi
enîn: inleme
enîn-i elîm: acıklı inleme
enîn-i hafî: gizli inleme
enzâr-ı umûmiyye: genel bakışlar
erbâb-ı hayâl: hayalciler
erbâb-ı zekâ: zekâ sahipleri
ervâh: ruhlar
ervâh-ı zâtiye: kendine ait hayatın cevherleri
esâtir ü garb u şark: doğu ve batı mitolojileri
esdâf-ı sâhil: sahilin sedefleri
eser-i dirâyet: zekâ eseri
eser-i mevcûdiyet: varlık işareti
eser-i riyâ: riya eseri
eser-i za'f: zayıflık eseri, işareti
esnâ-yı müsâdeme: çatışma sırasında
esrâr-ı hayât: hayatın sırları
esvât-ı ikaz: uyarma sesleri
eşcâr: ağaçlar
esfak: şafaklar
eşhâs: şahıslar
eşkâl: şekiller
eşkâl-i nâtıka: konuşan şekiller
eşyâ-yı mahkûka: hakkolunmuş, üzerine yazı vs kazınan eşya
etvâr: tavırlar
evrâk-ı mizah: mizah dergi ve gazeteleri
evzâ: vaziyetler, tavırlar
eyyâm-ı intikam: intikam günleri
eyyâm-ı nevbahar: ilkbahar günleri
eyyâm-ı sulh: barış günleri
eyyâm-ı zâlime: zalim günler
ezkâr-ı bahâr: baharı hatırlayışlar
ezkâr-ı fesahat: fasihliklerin hatırlanışları
ezmine-i sâbıka: geçmiş zamanlar
ezvâk-ı hayât: hayatın zevkleri

F

faaliyet-i askeriyye: askerî faaliyetler, talim
fâcia-ı bürûdet: soğuk faciası
fâhiş: mübalağalı, fazla
fahûr: kendini öven
fâide-i umûmiyye: herkesin faydası
fâil: yapan
fakîh: fıkıh ilminin üstadı, zeki
fark-ı tabakât: tabakaların farklılığı
fasl: mevsim
fasl-ı şitâ: kış mevsimi
fatîn: zeki, uyanık, kavrayışlı
fazîlet-i nâdire: az bulunur fazilet
feceât-ı müselleme: doğrulanmış acıklı olaylar
felâh: kurtuluş
ferâine-i kadîme: eski firavunlar
ferdâ: gelecek
ferîh: neşeli, sevinçli
feryâd-ı bî-fâide: faydasız feryat
feth-i medeniyyet: medeniyeti elde etme
fetvâ-yı mukadderât: mukadderatın

buyruğu
fevk: üst
feyz ü necât: zafer ve kurtuluş
feyezân-ı efkâr: fikirlerin coşması
feyezân-ı kahkaha: kahkaha coşması
fıkarât-ı zekâ: zekâ mahsulü fıkralar
fıkdân-ı his: duygu yoksunluğu
figan-ı tîz-heves: arzunun yüksek feryadı
fikr-i istifâde: faydalanma düşüncesi
fikr-i izdivâç: evlenme düşüncesi
Firdevs: cennet
fukarâ-yı dimâg: beyin yoksulu
Fuzûlî: XVI. asır büyük Türk şâiri
fürce: yarık, aralık
fütade: düşkün, tutkun
fütuhât: fetihler
fütûr-ı derûn: iç bezginliği

G

gâh u bî-gâh: vakitli vakitsiz
galat-ı nazar: göz yanılması
gam-ı zinde: diri gam, tasa
gamgama: böğürme
gamgama-i neharî: gündüze ait böğürmeler
gamgama-i ra'şedâr: titretici böğürme
garn-zedâ-yı ziyâ: kaybın gam defedicisi
gayr-endiş: başkalarını düşünen
gırbal-ı intihab: seçme kalburu
giriftarân-ı sakamet: yanlışlığa düşenler
girîzân: kaçıcı, kaçan
giryân: ağlayan
girye-bâr: gözyaşı dolu
girye-nây: ney ağlayışı, neyin gözyaşı
girye-nisâr: gözyaşı saçan
giyâh: bitki, taze ot
gunûde: uyumuş, uyuklamış
gusün: ağaç dalları, filizler
gülgûn: gül yüzlü, al yanaklı
güzergâh: geçit

H

hâb: uyku
hâb-ı umûmî uyku
Haçopolo: Beyoğlu'ndaki meşhur tuhafiyeci dükkânı
hadâik: bahçeler, bağ ve bostanlar
hadeka: göz yuvarlağı
hadîka: ağaçlı, bahçe
hadîka-yı ebediyyet: ebediyet bahçesi
hadîka-yı muallaka: asma bahçe
hâdim: hizmet eden
hâdisât: olaylar
hâdise-i adliyye: mahkeme vak'ası
haîfü bittâb: doğuştan korkak
hâile: trajedi
hâile-i ye's: yeis trajedisi
hakan-ı mahlu: tahtından indirilmiş hakan, hükümdar
hâk: toprak
hakayık: hakikatler
hakayık-ı tarihiyye: tarihî hakikatler
hâk-ı mağlubiyet: yenilgi toprağı
hâk-ı siyeh: siyah toprak
hâkî: toprağa ait
hâkim-i afv-nâşinas: af tanımayan hakim
hakîr: değersiz
hakikat-ı diniyye: dinin hakikatı
hâle-i handân: gülüşlerin parlaklığı
Hâlık: Yaratıcı
halîm: yumuşak huylu
hamakat: budalalık
hamaset: kahramanlık
hâme: kalem
hamiyyet: millî onur ve haysiyet
Hamse-i Nergisî: Nergisî (1592-1635)nin hamsesi: Nihâlistan, İksir-i saadet, Meşakü'l-uşşak, Kanûnü'r-Reşad, Gazavatü'l-mesleme.
hamûş: susmuş, sessiz
hamûşâne: sessizce
hande: gülüş
hande-rîz: gülüş saçma
Handehâne-i Osmânî: Abdürrezzak'ın tiyatrosu
hararet-i aziziye: aziz, sevgili sıcaklık
hararet-i hayat: hayat sıcaklığı
hararet-i meftûnâne: hayranlığın sıcaklığı
hararet-i münevver: aydınlık sıcaklık
hararet-i nevâziş: iltifat sıcaklığı, okşayış sıcaklığı

Harbiye Nezâreti: Bugünkü İstanbul Üniversitesi binası
hareket-i asrî: çağdaş hareket
hareket-i şevk u sürûr: neşe ve mutluluk hareketi
harnara-i munkatıa: kesik kesik horlama, boğuk ses
Hasan Efendi: Komedyen, tüluatçı
Hasan Zülâlî Efendi: (Ö1.1731) Osmanlı kadısı
hasbezzâhir: görüşünte
haşviyyat: söz arasında "şey, mesela..." gibi söylenen sözler lüzumsuz fazla sözler.
hatve: adım
hatve-i terakki: gelişme adımı
havadis-i cihan: dünya olayları
havas: muhterem, saygın olanlar
Hâtem-i Tâyi: VII. yüzyılda yaşamış Arap şâiri
havza-ı türâb: toprak düzlüğü
hayâl-i gam-dîde: gam görmüş, kederli, tasalı hayâl
hâyalât-ı kâzibe: yalancı hayaller
hayâlât-ı tarihiyye: tarihle ilgili hayaller
hayat-ı askeriyye: askerlik hayatı
hayat-ı dil-rîş: yüreği yaralı, dertli hayat
hayat-ı dimagiyye ve kalbiyye: kalb ve beyin hayatı
hayat-ı ebediyye: sonu olmayan hayat
hayat-ı hakıkiyye: gerçek hayat
hayat-ı insaniyye: insanlık hayatı
hayat-ı irfân: kültür hayatı
Haydarlar: Ali ve on iki imama bağlı tarikattan olanlar
hayşûmî: genizden gelen
hayvan-ı dâhık: gülen hayvan
hazan: sonbahar
hazan-lika: sonbahar yüzlü
hazîn: hüzünlü, kederli, hüzün verici
hazine-i efkâr: fikirlerin hazinesi
hazine-i şiddet: şiddet hazinesi
hecr: ayrılma, terketme, ayrılık
hedef-i hicv ü istihkâr: hor görme ve yerme hedefi
hemser: eş
hem-sürûd: beraber şarkı söyleyen
hengâm-ı müsademe: çarpışma, savaş zamanı
hercaimeşrep: kararsız, değişken huylu, yaradılışlı
Herkül: (Hercules) Romalı yarıtanrı
heyahây-ı tehekküm: alay hayhuyu, şamatası
heyet-i maddiyye: maddenin görüşünü
heykel-i manevi: manevi heykel
hıfzıssıha: sağlığın korunması
hıraman: salınan
hirâs-ı firâk: ayrılık korkusu
hıyaban: iki tarafı ağaçlı yol
hidemât-ı harbiyye: Harbiye'ye ait hizmetler
hilkat-ı âdem: insanın yaratılışı
hilkat-ı âlem: âlemin yaratılışı
hisar-ı vakar: ağırbaşlılık kalesi
hiss-i intifâ': çıkar hissi
hiss-i necâbet: asalet, soyluluk duygusu
hiss-i tahrîb: harap etme, yıkıp yok etme duygusu
hissiyât-ı eslâf: öncekilerin duyguları
hissiyât-ı tarihiyye: tarihle ilgili duygular
hitam: son
hizmet-i askeriyye: askerlik hizmeti, vazifesi
hodgâm: kendini beğenmiş bencil
hoşkâm: arzularına ulaşmış, memnun, rahat
hudud-ı feryâd: feryat sınırı
hudus: sonradan peyda olma
hufte: yatmış, uyumuş
hukuk-ı beynelmilel: milletlerarası hukuk
hukuk-ı itlak: boşanma hakları
hulûl: gelme, başlama
humma-yı tarihi: tarih nöbeti, sıtması
hurdebîn: inceden inceye gören
hurdepesend: nükte seven, dikkatli
huruç: çıkma, çıkış
husumet: düşmanlık
hutut-ı mimariyye: mimarî çizgiler, yazılar, yollar
hülya-tıraz: hülya süsleyen
hüsn-i tertib: intizam güzelliği
hüzn-âlûd: keder bulaşmış

I

ıyd-ı hazân: sonbahar bayramı, şenliği
ıyd-ı millî: millî bayram
ıztırab-ı asr: asrın acısı, sıkıntısı

İ

iade-i muvazene: dengenin yeniden kurulması
ibdâ: yaratma
idhal: dahil etme, içeri sokma
ibraz: gösterme
icrâ: yapma, yerine getirme
idam etmek: yok etmek
ifade-i belîge: düzgün anlatma
ifade-i zevâhir: parlak anlatış
ifsad: bozma
iftirak: ayrılık
ihâmât-ı kabîh: edep ve terbiye dışı olan manayı bilerek kullanma
ihata: bir şeyin etrafını çevirme, tam kavrayış, geniş bilgi
ihata-ı hâdisat: olayları kavrama
ihdâf-ı istihza: alaya hedef olma
ihmirar-ı hazin: kederli kızıllık
ihraz-ı galebe: başarı kazanma
ihtisasat: uzmanlıklar
ihtiyac-ı ruh: ruh ihtiyacı
ihtizâr-ı hazar: barış ve güvenin can çekişmesi
ihtizâz-ı âhenk: ahenk titreyişi
ihtiraz-ı pest: alçak, hafif titreyiş
ihtizazât-ı leyl: gecenin titreyişleri
ihyâ: diriltme, canlandırma
iklim-i haya: utanma ülkesi
ilelebed: sonsuza kadar
illet-i müstakile: tek sebep
iltihak: katılma, karışma
imal-i gayr-ı müfide: faydasız üretme, yapma
inflame-i rüya: rüya tamamlayıcısı
iman-ı kâmil: tam, noksansız inanma
imtidâd: devamlılık
inhina: eğilme, kavislenme, yay biçimine girme
inhina-ı faaliyet: çalışma eğilişi
inkisar: kırılma, gücenme, beddua
intibah: uyanış
intizam-ı hendesî: geometrik düzen
inzimam: katılma, eklenme
irad: sorma
irae: gösterme, tayin etme
irtiâş-ı mest: sarhoş, baygın titreyiş
irtikab: kötü bir iş işleme, yiyicilik, rüşvet verme
iskât: susturma
istical: acele
istidad-ı tabiî: tabiî kabiliyet
istignâ-yı kalb: kalbin çekinmesi
istigrak: kendinden geçme
istihfaf-ı muhik: haklı olarak yerinde küçük görüş
istihkar: horlama
istihkar-ı menafi: menfaatlerin, çıkarların hor görülmesi
istihlâk: harcama, bitirme, boş yere harcayıp tüketme
istihsal: üretme, elde etme, ele geçirme
istihza-yı tabiat: tabiatın alayı
istikbal: karşılama
istilzam: gerektirme
istimal: kullanma
istirdad: geri alma
istiskal: yüz vermeme, kovarcasına muamele etme, küçümseme
işaa: haber yayma, herkese duyurma
işare-i isyan: isyan habercisi
işmizâz: yüzünü buruşturma; can sıkma; ürperme
işmizâz-ı malum: bilinen yüz hareketi
itham: suçlama
itinakâr: itinalı
ittihad-ı hurûf: harflerin birliği
ittihaz: alma
ittirad: bir üslupta giden ritm
i'vicâc: eğri büğrü olma, doğru hareket etmeme

K

ka'b: küp
kabail-i vahşiyye: vahşi kabileler
kablettulu: güneş doğmadan önce
kablelvuku: olmadan önce
kadîd: iskelet
kâffe: hep, bütün, cümle
kahkaha-ı etraf: çevrenin kahkahası
kahkaha-ı istihfaf: hor gören kahkaha
kahkaha-ı umumiyye: herkesin kahkahası
kahraman-ı sabr u şefkat: sabır ve şefkat kahramanı
kahraman-ı satvet u şecâat: kuvvet ve cesaretin kahramanı

kahraman-ı sa'y u itaat: çalışma ve itaat kahramanı
kaht u fakr: kıtlık ve yoksulluk
kail: inanma
kâinât-ı nâim: uyuyan kâinat
kâinât-ı ye's: üzüntü, keder kâinatı
ka'kaa-i nahhasiye: bakırların çarpışmasından çıkan ses
kal'etmek: sökmek
kalb-i hâbide-i cihân: cihanın uyuyan kalbi
kâliçe-i beyaz: beyaz halı
kâmilen: toptan
kanun-ı ceza: ceza kanunu
kanun-ı dehaet: dahiliğin kanunu
kanun-ı menâfi: menfaatlerin kanunu
kanun-ı rûyet: görme, bakmanın kanunu
Kânun-ı sanî: Ocak
kanun-ı tarih: tarihin kanunu
kasr-ı basar-ı dimagi: zeka miyopluğu (kısa görüşlüğü)
ka'r: derinlik
ka'r-ı pür-sükûn: sessizlik dolu derinlik
kari: okuyucu
karn-ı diğer: başka devirde
karye: köy
katre-i dîde: göz damlası, gözyaşı
kavânîn: yasalar, kanunlar
kavî: kuvvetli
kayd-ı hayat: hayat bağı
Kayser-i Rum: Roma imparatoru, sezar
kelime-i takbih: çirkin görme, beğenmeme sözü
kemâl-i fesahat: hatasız söyleyip yazma olgunluğu
kemâl-i beşer: insan olgunluğu
kemâl resîde-i liyakat: hakketmenin olgunluğu
kemîne: noksan, eksik
kesb-i salah: düzelme
kes b-i vûsatü sabahat: güzelik ve genişlik kazanma
keselân: gevşeklikler, tembellikler
kesîf: yoğun
keşf-i mudhikat: gülünçlükleri bulma
ketûm: sır saklayan
keyfemâ-yeşâ: keyfimize göre
kıyam: ayakta
kıymetdâr: kıymetli
koklet: pirzola
kulûb: kalbler, gönüller
kuvve-i muharrike: harekete getirici kuvvet
kuyûd-ı meratib: rütbeler, derecelerin deftere geçirilmesi
küllî: umumi, bütün, çok
küre-i arz: yeryüzü
küreviyât-ı dem: kan damlaları
küşâde: açık

L

lâakal: en az
lâkayd-ı iştihar: şöhrete kayıtsız
lâl-i vedâ: ayrılış suskunluğu
lâl: dilsiz
lâne: yuva
lâne-i heves: heves yuvası
lâne-i seyyâl-i mezâhir: çiçeklerin oynak yuvası
lâne-i segaf: sevgi yuvası
lâyenkatı: durmaksızın
lâzıme-i hayât: hayat için gerekli şey
leb: dudak
leb-beste: dudağı, ağzı bağlı, susan
leb-i siyeh-i şeb: gecenin siyah dudağı
lerzân: titrek, titreyen
lerze: titreme, titreyiş
lerze-i dürûd: dua, övme titreyişi
leyl: gece
leyl-i hamûş: suskun gece
lisan-ı ecânib: yabancı diller
lisan-ı ef'âl: fiillerin, işlerin diliyle
lisan-ı nûr: parlaklığın dili; Kur'ân-ı Kerîm
lisan-ı ziynet: süslü dil
lutuf-dîde: lutuf görmüş olan
lüknet-i elhân: seslerin, nağmelerin peltekliği, tutukluluğu

M

mâbadi: devamı
mâcerâ-yı benî Adem: Ademoğlunun mâcerası

maden-i mudhikât: gülünecek şeylerin kaynağı
mader-i sükût: suskunluğun, sessizliğin anası
mağmûm: gamlı, kederli
mâh: ay
mâh-ı sermedî: dâimî, sürekli ay
mahfaza-i eş'âr: şiirlerin kabı, zarfı
mahfi: gizli, saklı
mahkûk: doğrultulmuş, doğru yapılmış
mahmiz: hamızlanmış, oksitlenmiş
mahmur-ı metânet: dayanıklılık mahmuru
mahrukat: yakacak
mahrum-ı zarafet: zariflik mahmuru
mahsûs: hissedilen, anlaşılan
mahviyet: alçak gönüllülük
mâil: eğik
makâsıd: amaçlar, maksatlar
mâlik: sahip
mansıb: devlet hizmeti, memuriyet
manzara-ı ıyd: bayram manzarası
manzara-ı uhuvvet: kardeşlik, dostluk manzarası
manzum: vezinli, kafiyeli söz
manzume-i asâb: sinirlerin düzenlenmesi
marifetullah: Tanrı bilgisi, Tanrı'yı anlama
masârif: harcamalar, harcananlar
matbuât-ı mudhike: komedi kitapları
mâtem-nâk: kederli, üzüntülü
mâyî: sudan, suya ait
mazelle-i bûyâd: güzel kokulu gölgelik
maznuniyet-i siyâsiyye: siyaset dolayısıyle zan altında olma
mebde: başlangıç
mecmua-ı latîfe: mizah mecmuası
mecra: kanal, su yolu
mecmu: toplamı, tamamı
mecruh: yaralı
meçhul-ı muazzam: büyük meçhul
mehâsin: güzellik
mehâsin-i sanat: sanatın güzelliği
mehâsin-i zemin: yeryüzü güzelliği
mehcûr-ı terahhum: merhametten uzak, acınmayan
mehîb: heybetli, azametli, korkunç
mekûlât: yiyecek
memlû: dolu
memlûk: birinin malı olan; kul, köle
men-i nefs: isteği engelleme
menaat: engeller
menabi-i hararet: ısı kaynakları
menafi: menfaatler, faydalar, çıkarlar
menafi-i zâtiyye: kendine ait, özel menfaatler
menâzır-ı berf: kar manzaraları
menâzır-ı hamaset ü hicrân: ayrılık ve kahramanlık manzaraları
menâzır-ı harb: savaş manzaraları
menâzır-ı hamâset: kahramanlık manzaraları
menba: kaynak
menba-ı mudhikât: gülünçlükler kaynağı
menşe-i mudhike: gülünçlüğün kaynağı, esası
merci: müracaat edilecek makam
meraret: acılık
mesâfât-ı bînihayet: sonu olmayan uzaklıklar
mesâfât-ı semâ: göğün uzaklıkları
mesail: meseleler
mesâkin: meskenler
meslek-i ricaliyun: mevki sahibi kimselerin meslekleri, yolları
mesmuât: işitilen, duyulan haber alınılan şeyler
mest-i garâm: aşk sarhoşu
mestane: sarhoşça, sorhoşçasına
mest-i kuvvet: kuvvet sarhoşu
mesti-i faaliyet: çalışma, hareket sarhoşluğu
mestûr-ı tebessüm: gizli gülüş
meşcere-i tefekkür: düşünce ağaçlığı
metaib: yorgunluk
metalib: istekler
metrûk: terk edilmiş
metrûke: terk edilmiş, bırakılmış
mevce-i hava: hava dalgası
mevcudiyet-i meriye: yürürlükte olan varlık
mevdû: bağışlama
mevhûm: kuruntu, kuruntuya dayanan

mevkıf: istasyon, durak
mev'ize: konuşma
mevki-i harb: savaş yeri
mevrûs: miras kalmış, ana babadan geçmiş
mevsim-i küdûret: gam, tasa mevsimi
mevt: ölüm
mev'ûd: vaad edilmiş
mevzun: vezinli
meydan-ı tezyîf: küçümseme, alay etme yeri
mezbele-i nisyan: unutma çöplüğü
mezheb-i nisâiyyun: kadınlığın tuttuğu yol
meziyyet-i fedâkârâne: fedâkârlık vasfı
midâd-i siyah: siyah mürekkep
miftah: anahtar
mihver-i fıtrat: yaradılış ekseni
mihver-i hüviyyet: hakikat ekseni
mirvaha: yelpaze
mişhez: bileği taşı
mizac-ı millet: milletin huyu, tabiatı
mizahnüvis: mizah yazarı
mizahperverân: mizah severler
mizân'ül-harare: ısı ölçüsü
mizmâr-ı serâ: toprağın kavalı, neyi
Moltke: II. Mahmud zamanında Osmanlı devletine gelip haritalar çizmiş olan Prusya zâbiti
muâdil: müsavi, denk
muaheze: ayıplama
muamma: bilmece
muamma-yı hilkat: yaratılış bilmecesi
muânaka-ı envâr: ışıkların, aydınlıkların kucaklaşması
muânid: inatçı
muarefe: tanışma, âşinalık
muarrâ: çıplak, soyulmuş
mubassır: gözetici, bekleyici, bakıcı
mudhik: güldüren, güldürücü
mudhikât: gülünç şeyler
muğber: tozlu; gücenmiş, küskün
muğfel: iğfal olunmuş, aldatılmış
mugfil: aldatıcı
mugşiyâne: kendinden geçercesine
muhalif-i edeb: terbiyeye uymayan
muharrir-i muktedir: güçlü yazar
muhasım: düşman
muhât: çevrili
muhatabı: kendisine söz söylenilen
muhayyirü'l-ukûl: akıllara şaşkınlık veren
muhitü'l-maarif: bilgi ve kültürü kuşatan, maarif ansiklopedisi
muhtac-ı tedib: uslandırılmaya muhtac
muhtazır: can çekişen
muhteriz: sakınan, çekinen
muhyi: canlandıran
mukabele-i husemâ: düşmanın mukabelesi
mukayese-i cesaret: cesaretin kıyaslanması
muntafı: sönmüş
muntazır: gözleyen, bekleyen
murassa: kıymetli taşlarla bezeli, süslü
musafaha: el sıkışma
musalaha: barışma, barış, güvenlik
musıki-i muhabbet: aşk musıkisi
musiki-i figan: feryadın musıkisi
musıki-i sükût: sessizliğin musıkisi
musırrâne: ısrarla
mutasallib: sert, sağlam; din işlerinde gayret gösteren
mutasavver: tasarlanmış; olabilir
muti: uysal
müttarid: biteviye
muvakkat: süreksiz, geçici
muvazene-i umumiyye: genel denge
muzır: zararlı
mûzı: parlak, ışıklı
muzlim: karanlık
mübdi: icad
mübtelayân-ı mizah: mizah tutkunları
mücazaat: bir suça karşılık ceza çektirme
mücrim-i âciz: güçsüz suçlular
müctemien: topluca
müdde-i umumi muavini: savcı yardımcısı
müddea: iddia olunmuş, iddia olunan şey
müeddeb: terbiye edilmiş, edepli
müellim: keder verici
müessir: tesir eden
müessir-i avâmil-i tarih: tarih sebeplerine tesir eden
müessir-i beligî: fasih, düzgün açıklayan, yorumlayan
mühmel: ihmal edilmiş, bakılmamış; manasız, boş söz
mülâyim: yumuşak huylu

münakis: tersine dönmüş, çevrilmiş
münâsebât: münasebetler
münasebet-i ictimaiyye: sosyal ilişki
münatıf: sapan, bir tarafa doğru dönen, yönelen
müncemid: dönmüş
müncer: bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen
münci: kurtarıcı
mündericât: içindekiler
münderiç: içinde bulunan, yer almış (içinde)
münevver: nurlandırılmış, parlatılmış; aydın (kimse)
münhasıran: özellikle
münkesir: gücenik
münselib: kaçmış, kaçırılmış, kalmamış (huzur, rahat)
münteha: son
mürde: ölü, ölmüş
mürebbi: eğitimci
mürgân: kuşlar
mürtefi: yükselen, yüksek
müsellah: silahlı
müselsel: zincirleme, ardı ardına
müsmir: faydalı
müstagrak-ı gaşy u yakazat: uyanıklık ve bayılmaya dalma
müstahdem: hizmetli
müstahkar: hor görülen, küçümsenen
müstecab: kabul
müstekreh: tiksinilen, iğrenç
müstelzim-i mücazât: suça karşılık ceza çekmeyi gerektiren
müsteid-i mizah: mizaha yatkın
müşabehet-i ruhiyye: ruhun benzeşmesi
müşabih: benzer
müşerrih: açıklayan
mütalaa-i âsâr: eserleri okuma, inceleme
mütareke: ateşkes
müteaccib: şaşan
müteallik: bağlı, ilgili
mütecasir: cüret gösteren, küstah
mütecessis: meraklı
mütefekkir: düşünceli, düşünür
müteharrikiyet-i hayatiyye: canlılık kıpırdanması
mütehassir: özleyen
mütehevvir: birdenbire hiddetlenen, kızgın, öfkeli
mütekallis: kasılmış
mütemadiyen: devamlı olarak, sürekli
mütenâkız: birbirine zıt
müterâkim: birikmiş, toplanmış
mütercim: çevirici
mütevahhiş: korkan, ürken
mütevazın: ölçülü, dengeli
mütevellit: veremli
müverrih: tarih yazan, tarihçi
müzehheb: altın suyuna batırılmış, yaldızlanmış
Nâbizâde Nâzım: (1862-1893) Türk hikâye ve roman yazarı
nâçiz: değersiz, ehemmiyetsiz
nâfizünnazar: derinliğine görebilen bakış
nâgâh: vakitsiz, ansızın
nagehân: ansızın
nâgehânî: birdenbire
nağme-i şeffaf: saydam nağme
nahif: zayıf
nahl-i müstazil: gölgelenen fidan
nahv: cümle bilgisi
nâim: uyuyan
nâ-kabil-i tahfif: hafifletilmesi mümkün olmayan
nâ-kabil-i tarif: tarif edilemez
nakîse-i belagat: belagat noksanlığı
nakîse-i zâtiyye ve asliyye: şahsî ve aslî noksanlık
nakl-i efkâr: fikirlerin aktarılması
nakş-i ahen: demirden süs
nâlân: inleyen
nâme-i hoş-bû: hoş kokulu mektup
nâmütenâhi: sonsuz
nâsiye: alın
na'ş-ı münfail: kırgın naaş
na'ş-ı evrâk: ölü yapraklar
na'ş-ı necabet: asalet naaşı
nâşi: dolayı
nâşir: yayıcı

nây-ı zümürrüd: yemyeşil ney
nazar-ı avam: avâmın bakışı
nâzenîn: cilveli, nazlı, ince yapılı
nebde: yara izi
nebîl: akıllı, faziletli
necîb: asil kimse
nedret: azlık, seyreklik, az bulunma
nekre: tuhaf sözler, gülünç hikâyeler anlatan kimse
neşet: doğma
neşide: manzume, şiir
neşr-i ıtr: koku yayma
neşat: sevinç, neşe, şenlik
neşet etmek: doğmak
nevaziş: okşama
nev-demîde: yeni çıkmış, yetişmiş
nev-i vefâkâr: vefalı tür
nez'-i müzehheb: yaldızlı can çekişme
nezâre: bakma, seyir
nezd: yan, göre, nazarında, fikrinde
nısf-ı ulvî: üst kısım
nısfü'lleyl: gece yarısı
Nietszche: (1844-1900) Alman filozofu
nihâl-i âmâl: taze ümitler, emeller fidanı
nihâlân: taze ümitler, emeller fidanı
nihâlan-ı terennüm: şakıma fidanları
nihân: gizli
nikab: peçe, yüz örtüsü
nikab-ı esef: esef örtüsü
nikab-ı sehâb: bulut örtüsü
nikbin: iyimser
nisbet-i hârikulade: mükemmellik oranı
nisyan: unutulma
niyyet-i itâb: azarlama: tersleme niyeti
nizâr: zayıf
noksan-ı his: duygu eksikliği
nokta-i istinad: dayanma noktası
nuhbe-i sanat: sanat ideali
nûr-ı belagat: belagat parlaklığı
nûr-ı hayalât: hayallerin parlaklığı
nûr-ı iffet: temizliğin, namusun parlaklığı
nûrânî: nurlu
nutk-ı âteşîn: ateşli nutuk
nüdema: nedimler
nüfus-ı belde: şehrin insanları
nüfûz: içe geçme, derinliğine işleme
nümayiş: gösteriş
nümâyiş-i pirâne: gösteri düzenlercesine

Ö

Ömer Naci: (? 1880-1916) İttihad ve terakkicilerden Türk hatibi
ömr-i nâçiz: değersiz ömür

P

per-i sâf: temiz saf kanat
perde-i berf: kar örtüsü
pertev-sûz: pertavsız
pervaze: uçan, uçma
perverde: beslenmiş büyütülmüş
pesent: beğenme, seçme
pest: hafif sesle söylenen
peydâ: meydanda, açıkta
peyderpey: birbirinin ardı sıra, yavaş yavaş
peyveste: ulaşmış, bitişik, dâima
pirâmen-i ömr: ömür çevresi
pîş-i hayal: hayal huzurunda
pîş-i nazar: gözü önü
pûyân: koşan
pür âb u tâb: su ve parlaklık dolu
pür-hurûş-ı sual: telaşlı, gürültülü öksürük
pür-nevâziş: iltifat dolu
pür-sitâre küngüre: yıldız dolu gökyüzü
pür-tarab: sevinç dolu

R

Racine: (1639-1699) Fransız trajedi yazarı
rahîk: duru ve temiz şarap
rahîm: merhametli; hatif sesli, latif sözlü kız
rahm-ı nasîb: nasip olan acıma, merhamet
râkid: durgun
rakîk: ince
rahnedâr: gediği, yıkığı olan
Ramses: XIX. ve XX. hanedanlardan onbir firavuna verilen ad.
ra'şe-i derûn: iç titremesi
ra'şedâr-ı keder: kederle titremiş
rayiha-i afeniye: çürüme kokusu
râz-ı aşkî: aşka ait sır
râz-ı hilkat: yaradılışın sırrı
râz-ı maişet: yaşamanın sırrı

rebâb-ı ıztırab: keder sazı
Recep Vahyi: Ara nesle mensup çevrileriyle tanınmış asker yazarlardan
ref'et: merhamet etme, acıma
rekâket: gevşeklik; kekemelik, tutukluk
rekzetme: dikme
rencîde: incinmiş, kırılmış
reng-i fecr: güneşin doğduğu zamanki kızıllık
resail-i ahlâk: küçük ahlak kitapları, mecmuaları
revaç: sürüm, geçerlik, kıymet, değer
revan: yürüyen, giden, akan (söz, ruh)
revan-ı tabiat: tabiatın ruhu
revnak: parlaklık
rıkk: kulluk
rîşe-i cenâh-ı melek: melek kanadının püsküllü
rivâyât-ı sühan: söz hikâyeleri, söylentiler
rivâyât-ı mesâ: akşam rüzgârları
riyaz-ı melekût: meleklerin bahçesi
riyaziye: matematik
rizân: dökülen, akan
rozbif: fırınlanmış dana eti
rub'-ı meskûn: dünyanın kara olan dörtte bir kısmı
rûh-ı âşiyâne: tanıdık ruh
rûh-ı derbeder: dağınık ruh
rûh-ı leyâl: gecelerin ruhu
rûh-ı muhtefi: gizli ruh
rûh-ı samt: suskun ruh
rûh-ı menfâ-nişin: sürgündeki ruh
rûh-ı şehid: şehit ruhu
rûy- zemin: yeryüzü
rûkû: eğilme
rûya-nûvâz: okşayan rüya
rûyet: görme; idare etme; araştırma

S

sâât-ı hâzıra: şimdiki saatler, zamanlar
sa'bût't-tasarruf: en zor elde edilen
sa'bü't-tasavvur: tasavvuru (hayali) güç
sa'bû't-tasvir: tasviri, anlatılması güç
sa'bü't-tefehhüm: anlaşılması güç
sada-yı hayat: hayat sesi
sadr-ı hâtıra: hatırlanış göğsü
saff-ı harb: savaşın dizi dizi oluşu
safha-ı nefer: erlerin safları
safha-ı pûlâd: çelik safhası
safvet: saflık, temizlik, paklık
saha-ı matbuat: basın alanı
saha-ı tefekkür: düşünce alanı
sahîfe-i âhen: demirden sayfa
sahil-i sedef: sadef sahili
saik-i mahz: katıksız sebep
sâirülfilmenâm: uykuda gezen
sakemet-i maneviyye: maneviyat bozukluğu
sakîl: ağır, can sıkan, çirkin
sâkit: susan, ses çıkarmayan
sâkitâne: sessizce
salâbet: katılık, sağlamlık, manevi kuvvet
salâbet-i diniyye: din sağlamlığı
salâbet-i merdâne: erkekçe sağlamlık
Salahaddin Eyyûbî: (1138-1193) Eyyübiler Devleti'nin kurucusu
sâl-dîde: yaşlı
salîb: haç
sâlisen: üçüncü olarak
salta: yakasız ve iliksiz, kolu, cepken biçiminde ceket
samt-ı inkisar: gücenip küsme
samt-ı hoş-güvâr: hazmı pek kolay olan suskunluk
samt-ı ümid: ümit suskunluğu
sanayi-i nefise: güzel sanatlar
sanem: put; güzel kimse
sâniyen: ikinci olarak
sar'a-ı ihtizar: can çekişmenin titreyişi
sarf: dilbilgisi
sarîr: kalem gıcırtısı
sath-ı küre: yeryüzü
sa'y: çalışma
sayd-ı menfaat: çıkar avlama
sayha: bağırma
sazende: çalgıcı: yapıcı, düzenleyici
sebât-ı intizâr: bekleyiş sabrı
sebk ü eda: ibarenin tonu, tarz ve tertibi
sebû-yı semâ: sema testisi
sehâb-ı ter: taze bulut
sekeranü'l-hayal: hayal sarhoşluğu
sekrân: sarhoş
selb: kaldırma, giderme
semâ-yı memleket: ülkenin seması
semâ-yı resîde: göğe ulaşma

semâvât: semalar
semâ-yı şitâ: kış gökyüzü
seng-i siyah-ı gaflet: gafletin siyah taşı
ser-be-dest-i elem: baştan aşağı elem, keder
serbeser: başbaşa
serfürû: eğilme
ser-germ-i visâl: kavuşma sarhoşluğu, neşesi
sergeşte-i humma-yı emel: emel hummasının başdönmesi
sergüzeşt-i beşeriyet: insanlığın macerası
serî: hızlı
serîü'l-iştial: parlayıp alevlenmenin hızı
ser-sefîd: beyaz başlı
sermaye-i mahrukat: yakacak varlığı
serteser: baştan başa
servet-i efkâr u semahat-ı hissiyat: hislerin cömertliği ve fikirlerin zenginliği
servet-i reng: renk zenginliği
setr: örtme
sevk-i mecaet: açlık zoruyla
sevkülceyş: askere alma
seyyal: belirsiz, kayan
seyyah: gezgin
seyyie: kusur
sıklet: ağırlık
sihr-âmiz: büyüleyici
silk-i askeriyye: askerlik mesleği
silsile-i kütüb: kitapların zinciri
simâ'yı nebîl: yüksek meziyet ve onur sahibinin çehresi
sine: göğüs, kalb
sîne-i hâzîn: üzgün gönül
sitâre-i dîde: göz yıldızları
siyah-pûş: siyah örtülü, giyinmiş
siyeh-kede-i şeb: gecenin karanlığı
Stendhal: (1783-1842) Fransız yazarı
sû: yer
sühan: söz, lakırdı
suâl: öksürük
sukut-ı evrak: yaprakların düşmesi
sunûf-ı tabakat-ı muhtelife: çeşitli tabakaların sınıfları
suud: yükselme
sücûd: secde edenler, secde etme
sühulet: kolaylık
sükût-ı recâ: dileyiş, yalvarış suskunluğu
sükût-ı umumi: umumi sessizlik
Süleyman Paşa: (1838-1892) kumandan ve yazar
sünbüle-i gıda: gıda başakları
sürûd: şarkı, türkü
sürûd-ı hezar: bülbül nağmesi
sürûd-ı şeyda: aşk çılgınlığının şarkısı
sürûş: melekler
sütre-i düd: duman örtüsü
sütre-i sefîd: beyaz örtü

Ş

şah-nişîn-i keder: dışa taşan keder, keder halkası
şahika: dağ doruğu, zirve
şahsar: dallık, ağaçlık, koruluk
şahsiyet-i ictimaiyye: sosyal şahsiyet
şâibe: şüphe
şaşaa-ı berk: şimşeğin parlaklığı

şâtır: neşeli, keyifli, şen
şâyân-ı hürmet: saygıya değer
şâyân-ı istihfaf: küçük görülebilir
şâyân-ı istiskal: kovulmaya müstehak
şâyan-ı taaccüb: hayrete değer
şâyân-ı takdis: kutsanmaya değer
şâyia-ı me'şûme: uğursuz söylenti
şebâviz-i nâtüvan: kuvvetsiz ishak kuşu
şebistân-ı nâz: naz odası
şeb-i kıyamet: kıyamet sabahı
şebnem-i matem: matem çiyi
şecaat: yiğitlik, yüreklilik
şedaid-i bürûdet: soğukluğun şiddeti
şedîd: şiddetli
şefîk: şefkatli, merhametli
şehîk-i tenhâyî: yalnızlık nefesi
şehka: hıçkırık, keskin çığlık
şehka-i bükâ: ağıt hıçkırığı
şekl-i temâdî: sürüp gitme, devam etme şekli
şems: güneş
şeng: neşeli, kıvrak
şerare: kıvılcım
şerait: şartlar

şerait-i âtiye: geleceğin şartları
şerait-i hayatiyye: hayatın şartları
şerait-i matlube: istenilen şartlar
şetaret: neşe, şenlik
Şevki Efendi: tuluatçı
şeytanet: şeytanlık, kurnazlık
şiddet-i hararet: ısı şiddeti
şikar: av
şikeste-hayat: kırık hayat
şimal: kuzey
şitab: acele, sürat, çabukluk
şi'r-i muhabbet: sevgi şiiri
şi'r-i pûlâd: çeliğin şiiri
şi'r-i sükût: sessizliğin şiiri
şuûn: hadiseler
şuâ-ı hariciyye: harici ışınlar
şüc'ân: yiğitler
şühedâ: şehitler
şüküfe: çiçek

T

ta'b: yorgunluk
ta'b u istirahat: yorgunluk ve dinlenme
tabaka-i sürüd: şarkı tabakası
tabiat-ı sâniye: ikinci tabiat, huy
tac-ı gaza: savaş tacı
tac-ı şehâdet: şehitlik tacı
tadil: değiştirme
tagaddi: besleme
tagayyür: değiştirme, başkalaşma
taharri-yi lugat: kelime manası
tahassür: hasret çekme
tahattur: hatırlama
tahkik-i hüviyet: kimliğini araştırma
tahkîr: haraket etme, hor görme
tahrîk: kımıldatma, oynatma
tâir-i şûh: neşeli, şen, oynak kuş
takarrür: karar bulma, yerleşme
takdir-i umumî: umumun değerlendirmesi
takayyüd: bağlama; dikkatli davranma
takrîr: anlatma, anlatış
taleb-i rahm: merhamet dileği
talib-i rikkat: şefkat, incelik dileme
ta'n ü tecrim: ayıplama, cezalandırma
tarab-âmûz-ı hayâlât: hayallerin neşe öğreticiliği
tarâif: az bulunur şeyler
tarassud: gözetme, bekleme
tarih-i arz: yerküre tarihi
tarih-i inşa: yapılış tarihi
tarihnüvis: tarih yazan
târik: karanlık
tarsin: kuvvetlendirme
tarz-ı izdivaç: evlenme usulü
tashîh-i evzaa: vaziyetleri düzeltme
tavr-ı serzenişkâr: sitemli tavır
tayyetme: çıkarma
ta'zîz: şereflı, kutlu kılma
tearuz: çatışma
teb-i tesliyet: teselli vermenin sıcaklığı
tebah: harap, yıkılmış; tükenme
tebdil-i efkâr: düşünceleri değiştirme
tebdil-i hissiyat: duyguları değiştirme
teb'îd: uzaklaştırma
teceddüt: yenilik
tecellâ-yı dehaet: dâhiliğin belirmesi, görünmesi
tecvîz: câiz görme, görülme, izin verme, verilme
te'dîb: edeplendirme, terbiye etme
tedrîcen: derece derece, yavaş yavaş, azar azar
tedhiş: dehşet verme, şaşırtma, korkutma
teehhül: evlenme
tefavüt-i haraiyye: ısı farkı
tefrîş: döşeme, döşenme
tegafül: anlamamazlıktan gelme
tehalükle: can atarak, isteyerek
tehniye: tebrik
tehzîb-i ahlâk: ahlakı düzeltme
tekellüm: söyleme, konuşma
tekerrürât-ı dâimâ: sürekli tekrarlanmalar
tekzib: yalanlama
telhisen: özet olarak, kısaltılarak
tel'in-i kuvvet: kuvvet-i lanetleme
telkîn-i hürmet: hürmet aşılama
telmihât-ı şâtıra: neşeli, keyifli telmihler
temâşâgerân: seyirciler
temâşâ-yı girye: gözyaşının seyri
temâşâ-yı hazân: sonbaharın seyri

temdîd: uzatma, sürdürme; bir harfi uzun okuma
temeddüh: böbürlenme
temessül: bir şekil veya surete girme, benzeşme
temevvüc: dalgalanma
temsil-i necabet: asaletin temsili
tenâkus-ı âni: ani düşüş
tenevvü: çeşitlilik
tenevvür: aydınlanma
tengi-i lehçe: lehçenin darlığı, fakirliği
tenkıs-i melâhat: güzelliğin azalması, eksilmesi
Teokrit: Grek şairi M.Ö. 310
terane: ötme
tercüme-i hayâlât: hayallerin tercümesi
terakki: ilerleme
terettüp: sıralanma
terk-i cism: ölmek
terk-i ömr: ölme
tertîb-i mücazat: bir suça karşı cezaların düzenlenmesi
teshîn: ısıtma, ısıtılma
teskere: sedye
teşciât-ı riyaziye: Matematiğe karşı cesaretlendirmeler
teşne-i intikam: intikama susamış
teşyi: geçirme, yolcu etme
tetebbu: inceleme
tevakkuf: durma
tevazu-ı mutad: alışılmış alçakgönüllülük gösterme
tevdi: verme
teveccüh: çevrilme, yönelme; güleryüz, yakınlık gösterme
tevessü: genişleme
tevfik-i mülâhaza: düşüncelerin uygunluğu
tevlîd: doğurma, meydana getirme, sebep olma
tev'em: ikiz
tevsi: genişletme, genişletilme
tevzi: dağıtma
tezbîh: bezeme, süsleme
tez'îf: katlama
tıfl-ı bî-nasîb: talihsiz çocuk
Tolstoy: (1828-1910) Rus yazarı
tûde: yığın, küme
tûde-i zilâl ü siyeh reng ü nâ-ümid: ümitsiz ve siyah renkli gölgeler yığını
tufan-ı şuûn: olaylar tufanı.
tuğyan: taşma, taşkınlık, azgınlık, coşkunluk
tûf-ı tesliyet: avunma yankısı
tuhaf: tuhafiye
tulû: doğuş
tuyûr: kuşlar
tuyûr-ı ruh: ruh kuşları
türbe-i semen: yasemenden türbe

U

ud-ı mükevkeb: yıldızlı ud
udhûke: gülünç şey
ufk-ı sabah: sabah ufku
ufk-ı şarkî: doğu ufku
ukubet: ceza, eziyet, azap
ulemâ-yı din: din âlimleri
umk: derinlik
umûr-ı fikriye: fikir işleri
umman-ı vukuat: olaylar denizi
uruk: ırklar, kökler, damarlar
uslub-ı tîz-reftâr: akıcı üslub

Ü

ülfet: alışma; ahbaplık, dostluk
ümmid-i necât: kurtuluş ümidi

V

vâcibü'l-izale: ortadan kaldırılması gerekli, şart olan
vahîm: çok kötü
vakur: ağırbaşlı, temkinli
valide: anne
vâsi: geniş
vatan-cüdâ: vatandan uzak
vaz: koyma
vaz-ı duâ: dua etme
vâz-ı kanun: kanun koyucu
vâzıh: açık seçik
vecd-i semâvî: göğe ait aşırı heyecan
veda-ı bî-kelimât: kelimesiz veda, konuşmadan ayrılma

vedad: sevme, sevgi, dostluk
vehm: kuruntu, yersiz korku
vekayi-i cihan: dünyanın olayları
vekavi-i cesîme: büyük olaylar
vekayi-i mâziyye: geçmişteki olaylar
vekayi-i vega: kavganın, savaşın olayları
velûd: doğurgan
velvele-i vega: savaş gürültüsü
vesail-i istihbar ve ihbar: bildirme ve haber alma vesileleri
vesait-i galîze: kaba, nezaket dışı vasıtalar
vezaif: vazifeler
vezn: ölçme
vezn-i dil-şeng: gönlü neşelendiren vezin
Vigny, Alfred de: (1797-1863) Fransız yazarı
vikâye: kayırma, koruma, esirgeme
vukuat-ı arziye: dünya olayları
vüsat: genişlik
Wellington: (Arthur Wellesley), (1787-1852) İngiliz siyaset adamı ve generali

Y

yâbis: kuru
yad-ı pür-terâne: nağme dolu hatırlama
yadigar-ı hayat-ı kalbî: gönül hayatının yadigarı
yakazat-ı leyliyye: gecenin uyanıklığı
yâl ü bâl: boy bos, kuvvet, güç
yek-zebân: ağız birliği eden, aynı dille konuşan
ye's-âver: ümitsizlik veren
yetim-i bî-efgan: sesi çıkmayan yetim

Z

zahm-ı arz: yeryüzünün yarası
zalâm: karanlık
zaptiye nazırı: emniyet genel müdürü
zarafet-i müstehziye: alaycı zarafet, incelik
zât-ı zekâvetmendâne: zeki ve çabuk kavrayışlı kişi
zebun: zayıf, güçsüz, âciz
zehr-âlûd: zehirli
zekâ-yı beşer: insan zekâsı
zemzeme: nağme
zemzeme-i sâf: temiz, duru nağme
zımnen: dolayısıyla
zîruh: canlı
zîr-i idâre: yönetim altında
ziyâ-yı zekâ: zekâ parıltısı
zulmet: karanlık
zulmet-i hazan: sonbahar karanlığı
zulmet-i mesail: meselelerin karanlığı
zühd ü ibâdet: her türlü zevki bırakma, dinî görevlerini yapma
zülf-i şeffâf: saydam saç
züyûf: kalp, silik, karışık paralar (maden)

Servet-i Fünun devri edebiyatı, Batı tesirinde yeni bir kaynaktan beslenmeye başlamış olan edebiyatımızın sanat kaygısını ön plana aldığı edebiyattır. Bu nesil kendinden öncekilerden farklı bir şekilde yetişmiş farklı mizaçlara ve zevklere sahiptir. Ayrıca istibdad dönemi sanatçıların sanatları üzerinde tesirini gösteriyordu.

İşte bu neslin hem şiir hem de nesir sanatında ön planda gelen şahsiyetlerinden biri de Cenap Şehabettin'dir. Tevfik Fikret ile birlikte Cenap, Servet-i Fünun edebiyatının şiir cephesini temsil ederler. Cenap'ın nesri de hemen hemen şiiri kadar, hatta bazılarına göre şiirinden daha güçlüdür.

Son derecede alaycı bir tabiata sahip, dünya zevklerinden hoşlanan ve edebiyat dışında hiçbir şeyi ciddiye almayan Cenap aynı zamanda doktordur. Belki de mesleği ona inanılmaz bir gerçekçilik duygusu kazandırmıştır. Gerçekçilik ve fantezi ile alay Cenap'ın şiirinden çok nesrinin özelliğidir.

ISBN 975-17-0369-7

1400.— TL.